STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 09568

ALE VERK

David Frischmann

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק
פון דוד פרישמאַן

דוד פרישמאַן

דריטער באַנד

ערשטע אויפלאַגע

Published by
LILI FRISHMAN
IN MEXICO CITY

אַרויסגעגעבן דורך לילי פרישמאַן

ערצעהלונגען

אַלע רעכט רעזערווירט

Copyright by Lili Frishman
1 9 4 9

Este libro fué impreso en los talleres linotipográficos "SABER"
Bajío 319 —— México, D. F.

תיקון ליל שבועות

חדש סיון — יום־טוב ביינאכט — ווען די שטערען זינגען . . . ווער האט אמאל יענם געזאנג געהערט, וואס עס זינגען די שטערען ביינאכט ? — אפטמאל בין איך געגאנגען אליין דורך די שטילע גאסען אין א זומערנאכט, אין האב געהארכט און געהארכט — און איך האב גארנישט געהערט, חוץ דעם אבקלאנג פון מיינע אייגענע טריט ; דא הויב איך אן צו צעהלען מיינע טריט : איינס צוויי, איינס צוויי, — אבער איך וויים אליין נישט, אז איך צעהל. ארום מיר שוועבען די ריינע, ווארימע לופטען ; איבער מיר איז אויסגעגאסען א זים ליכט פון איין עק הימעל ביז צום אנדערען ; און איינציגווייז דרינגט דאס אלץ אריין צו מיר אין מיין נשמה, און עס ווערט אזוי ווייך און אזוי גוט אינווענינ, אז עס כאפט אזש אן א ציטער. דא רייסט זיך מיין הארץ ארוים ווי פון קייטען, און עס ציהט, און עס ציהט, און עס וויים אליין נישט וואוהין — און עס שטייגט אויף א גייסט אין מיר און איך וויים אליין נישט וואס ער איז. ווער קען נישט יענע הייליגע, ערהאבענע מינוטען ? איבער ווענמען איז נישט יענע מאכט אמאל אויף איין מינוט לאנג געקומען ? — אין אזעלכע מינוטען ווערט דער מענש גרויס און ערהאבען, געוואקסען און געהייליגט, און עס זעהען זיינע אויגען געטליכעם, און עס הערען זיינע אויערען וואונדערליכעם . . . .

אין אזעלכע מינוטען האב איך אויך פלוצלינג א געזאנג געהערט, און דאס געזאנג האט זיך א לאז געגעבען פון איין עק הימעל ביז צום אנדערען — און פערשטאנען האב איך פלוצלינג, ווער עס זינגט אין דער שטילער נאכט . . .

אפטמאל בין איך געגאנגען אליין דורך די שטילע גאסען אין א זומערנאכט — אבער איין נאכט וועל איך נישט פערגעסען אזוי לאנג, ווי איך וועל לעבען.

און די נאכט איז געווען א קלארע, א בלויע, א זים-ווארימע נאכט פון א שבועות.

און יום־טוב'דיג און הייליג איז געווען אויך דער הימעל איבער מיין קאפ און אויך די ערד אונטער מיינע פיס. שטיל ביז איך געגאנגען און האב געהערכט און געהארכט — עס האבען אויבען איבער מיר די שטע־רען געזונגען . . .

קומט זינגט אלע מיט, פול איז מיין נשמה מיט געזאנג, קומט און זינגט מיט!

„הללויה" . . .

האט נישט ווער דאס דאזיגע ווארט איצט אין דער דאזיגער מינוט גראד ארויסגערעדט? . . . איך האב קלאר און דייטליך דאס ווארט „הל־לויה" געהערט. נישט אין דער נשמה אינווענינג — ניין, עמיצער האט עס דא דרויסען נעבען מיר מיט דעם פולען מויל ארויסגערעדט. איך האב מיך אומגעקוקט און האב געזוכט.

אפשר איז עס איינער, וועלכער זיצט די גאנצע נאכט ביי דער תורה און זאגט „תיקון ליל שבועות" . . .

און ווי איך האב מיך אומגעקוקט און געזוכט, האב איך אין א פענס־טער אנ'אלטען יוד געזעהן, וועלכער איז ביי א טיש געזעסען און פסוקים פון דער תורה געלייענט — און דאס פנים פון יענעם אלטען וועל איך נישט פערגעסען אזוי לאנג, ווי איך וועל לעבען.

קומט, זינגט מיט מיר ביינאכט — גאטס גייסט איז פול די וועלט — מיינע ליפען זענען פול געזאנג . . .

„הללויה!"

*

דאס ליכט פלאקערט פרעהליך אין דעם זילבערנעם לייכטער, און דער אלטער זיצט ביי דעם טיש. דאס הויז־געזונד איז שוין לאנג שלאפען גע־גאנגען, און נאר ער אליין, דער אלטער, איז נאך וואך געבליבען, אום די גאנצע תורה אויסצוזאגען. עס איז דאך שבועות ביינאכט!

דאס הויזגעזינד איז שוין לאנג שלאפען געגאנגען — אבער אפילו ווען עס וואלט נישט שלאפען געגאנגען און וואלט נאך דא מיט איהם צו־

זאָמען זיצען, געהט איהם קיינער פון זיי גאָרנישט אָן. עס זענען דאָך לויטער פרעמדע! זיינע זיהן האָבען איהם פערלאָזען, זיין טאָכטער איז נישט דאָ, זיין ווייב איז געשטאָרבען, און ער האָט זיך דאָ אָנגעדונגען ביי ווילד פרעמדע מענשען, וואָס געהען זיי איהם אָן? וואָס געהט ער זיי אָן?

דער אַלטער כאַפּט זיך פּלוצלינג אויף.

עס איז יום־טוב, און טרויעריג זיין, הייסט זינדיגען — און ער רייבט זיך מיט דער האַנד דעם שטערען, אום אָבצושאָקלען אַלע בייזע געדאַנקען און שווערע חלומות. ער נעהמט זיך ווידער צום ספר; אפשר וועלען איהם די הייליגע פּסוקים זיין געמיט בענייען. אָבער ווי ער הויבט אָן צו לייענען, דאָ לייענט ער די פּסוקים נאָר מיט די ליפּען, און די מחשבות זענען ווייט ווייט אַוועק פון זיי. פאַר די אויגען ציהען בילדער פאַרביי, איינס נאָכ'ן אַנדערען, איינס נאָכ'ן אַנדערען. די ווערטער געהען איהם אַרויס פון מויל, און ער ווייס עס נישט. אַ בלאַט געהט נאָך אַ בלאַט, און ער ווייס עס נישט און פיהלט עס נישט . . .

„...און מיר האָבען געזאָגט צו דעם הערר: מיר האָבען אַן'אַלטען פאָטער און אַ קליין מוזיניקעל, און זיין ברודער איז געשטאָרבען, און דאָ איז יער אַליין געבליבען פאַר זיין מוטער און דער פאָטער האָט איהם ליעב געהאַט . . .”

און ער — האָט ער אפשר איהם דען נישט ליעב געהאַט? האָט ער דען נישט ליעב געהאַט, ווי זיין אייגען לעבען, זיין קליין מוזיניקעל, פּונקט ווי יעקב אָבינו — זיינעם? —

דען אויך ער איז אַלט, און אויך ער האָט אַ קליין מוזיניקעל געהאַט, וועלכען ער האָט אויסדערוועהלט זיך צווישען אַלע זיינע ברידער. אמת איז אמת: ליעב האָט ער אייגענטליך אַלע געהאַט, אויך די עלטערע זיהן; אָבער די עלטערע זיהן האָבען איהם דערצערענט און האָבען איהם דאָס לעבען דורך זייערע נאַרישקייטען ביטער געמאַכט, און איהם איז נאָר נאָך זיין מוזיניקעל געבליבען. יאָ! די עלטערע האָבען איהם זיין לעבען ביטער געמאַכט, דען זיי זענען אַראָב פון וועג, פון רעכטען וועג, ווי עס פּאַסט זיך פאַר גוטע יודישע קינדער, און זענען געגאַנגען דעם קרומען, זינדיגען וועג, וואָס זיי האָבען זיך אַליין אויסגעזוכט . . . ניין! נישט זינדיג, זינ-

דיג איז דער וועג נישט געווען! דאָס קאָן מען נישט זאָגען! דען מען קאָן נישט אָנרופען זינדיג דאָס, וואָס א מענש פיהלט און געפינט, אז עס פּאַסט איהם ריכטיגער צו זיין גאַנצען לעבען; און דעריבער קען ער אויך פון זיינע זיהן נישט זאָגען, אז זיי זענען אין א זינדיגען וועג געגאַנגען, דען נאָר א וועג א נייעם האָבען זיי זיך אויסגעזוכט, וועלכער האָט מעהר גע־פּאַסט פאַר זיי . . . נאַטירליך, ער אליין האָט עס אַנדערש געמיינט, ער אליין האָט זיי געוואָלט מאַכען פאַר לומדים, פאַר בני־תורה, פאַר פרומע יודען. זיי אָבער האָבען זיך צו אַנ׳אַנדער תורה און צו אַנדערע ספרים גענומען; אָבער שולדיג זענען זיי אויך נישט, שולדיג איז דער גאַנצער נייער דור, די נייע צייט, דען א נייער גייסט איז פּלוצלינג געגאַנגען דורך דאָס גאַנצע לאַנד און האָט מיטגעריסען מיט זיך וואָס ער האָט נאָר געקענט. אין ווילנא און אין זשיטאָמיר זענען געעפענט געוואָרען ראַבינער־שולען. פון גאַנצען לאַנד, פון יעדער שטאָדט זענען יודישע קינדער אַהין אין יענע שולען אָנ־געקומען, און דאָ זענען אויך זיינע צוויי עלטערע זיהן אַהין אַוועק, און ער אליין וויים ביז צום היינטיגען טאָג נישט, וואוהין אייגענטליך זיי זענען געפאָהרען, קיין ווילנא אָדער קיין זשיטאָמיר. אָבער קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען יענעם טאָג אין דערפריה, ווי ער איז אריין צו די קינדער און האָט זיי צום לערנען גערופען און קיינער האָט איהם נישט געענטפערט, און ווי ער איז אריין צו זיי אין זייער חדר און האָט קיינעם דאָרט נישט געזעהן און ווי ער האָט אויף דעם טיש די עטליכע געשריבענע שורות געפונען, וואָס זיי שרייבען איהם, אז זיי זענען ביינאַכט אַוועק, אום „השכלה" צו לערנען . . . דאָ האָט עס איהם א שניט געגעבען טיעף אין האַרצען און טעג לאַנג האָט ער א וועהטאָג געשפּירט; אָבער דאַן זענען געקומען טעג, וואָס ער האָט זיי מוחל געוועזען, נאַטירליך, צופרידען איז ער קיינמאָל מעהר מיט זיי שוין נישט געוועזען, אָבער א טאַטע בלייבט א טאַטע, — און דאָס האָבען איהר זיינע ביידע עלטערע קינדער געטהון! אָבער געבליבען איז איהם דאָך נאָך דער יונגסטער, דאָס מוזיניקעל, און איהם האָט ער מעהר ליעב געהאַט פון אַלעמען, און נאָך היינט האָט ער איהם אזוי ליעב ווי דעמאָלט . . .

„. . . ער געדענקט די זינד פון די פאָטערס צו די זיהן אין דעם דריי־

טען און אין דעם פיערטען דור צו מיינע פיינד און טהוט גענאָד צו טויזענדער, צו די, וועלכע עס האָבען מיך ליעב און היטען אָב מיינע געבאָטען . . .״

מיט וואָס האָבען געזינדיגט אונזערע פאָטערס, וואָס גאָט האָט געטהון געדענקען זייערע זינד ביי איהם און ביי זיינע קינדער? גאָט טהוט גענאָד צו טויזענדער, וועלכע ער האָט ליעב און וועלכע עס היטען אָב זיינע געבאָטען — אָבער וואו איז די גענאָד, וועלכע גאָט האָט איהם געטהון, און אויך ער האָט דאָך זיינע געבאָטען אייביג אָבגעהיטען? גאָט טהוט גענאָד צו טויזענדער — אָבער פאַרוואָס פיהלט דאָס נישט אויך דער יחיד? יעדער יחיד, יעדערער, וואָס איז אַליין און פערלאָזען און וויים און פיהלט ביי זיך, ווי ער האָט אייביג דאָס גוטע געטהון, אָבער קיינמאָל האָט איהם דאָס גוטע נישט געטראָפען? וויפיעל איינצעלנע מענשען קאָנען ביינאַכט נישט שלאָפען און וואַרפען זיך אַרום אויף זייער געלעגער און וויסען, אַז זיי האָבען גאָט ליעב געהאַט און האָבען זיינע געבאָטען אָבגעהיט, און פאָרט האָבען זיי נישט געהאַט קיינמאָל זיך זאַט צו עסען; וויפיעל פרומע און גוטע וויסען עס און זאָגען עס, אַז גאָט טהוט גענאָד צו טויזענדער, און צווישען זיי איז קיין איינציגער נישטאָ, וואָס די גענאָד איז איהם געטהון געוואָרען; וויפיעל רופען, און עס ווערט זיי נישט געענטפערט, וויפיעל שרייען, און עס ווערט זיי נישט געהאָלפען, וויפיעל היטען אָב מצוות, און אַליין ווערען זיי נישט געהיט, וויפיעל האָבען ליעב גאָט, און אַליין ווערען זיי נישט געליעבט, און וואוהין מען זאָל זיך נישט קעהרען, זעהט מען אַלץ דעם גוטען, וואָס עס געהט איהם שלעכט און דעם שלעכטען, וואָס עס געהט איהם גוט — וועלען אַזוי שוין ביז אין סוף אַריין אַלע מאָל די גוטע ליידען און די שלעכטע גליקליך זיין?

שאַ! דער זייגער שלאָגט הייזעריג, עס איז אין מיטען נאַכט . . .

„. . . יעדער זאָל מורא האָבען פאַר זיין מוטער און זיין פאָטער און מיינע שבתים זאָלט איהר אָבהיטען . . .״

אָבער זיינע קינדער האָבען נישט מורא געהאַט פאַר זייער פאָטער און זייער מוטער, און דעריבער זענען זיי אַוועק! אַוועק אין דער פרעמד, און ווער וויים, אויב זיי האָבען נישט דאָרט אויך גאָט׳ס שבתים מחלל געוועו!

—נו אָבער איז איהם נאָך געבליבען דער דריטער, דאָס קינד, דאָס מוזיני־קעל, און איהם האָט ער דאָך ליעב געהאַט ווי אַנ'אוצר. און באמת, איז דאָך דאָס אַנ'אוצר געווען: גוט און קלוג און אַ קאָפּ און אַ לערנער, אַז אַלע האָבען איהם אַזש מקנא געווען. ער איז דאָך דענסמאָל קוים ערשט צוועלף יאָהר אַלט געווען, און פאָרט איז ער געשטאַנען אינ'ם גרויסען בית-המדרש און האָט פאַר'ן עולם אַ דרשה געהאַלטען, אַלע האָבען זיך געוואונדערט, אַלע האָבען זייערע אויגען נישט געקאָנט גלויבען, און די מוטער האָט איהם די אויגען אויסגעלעקט און איהם אַ רויטע פאַטשיילע אויפ'ן האַלז אָנגעטהון געגען אַנ'עין'הרע. אַז ער איז זעכצעהן יאָהר אַלט געוואָרען, האָבען אַלע אַרום און אַרום געוואוסט, אַז ער איז אַ יחיד בדור און עס וועט נישט לאַנג מעהר דויערען, ביז ער וועט זיצען אויף אַ כסא־רבנות — און דער פאָטער הערט דאָס אַלץ און זעהט דאָס אַלץ. דאָ אָבער איז פּלוצלינג דאָס אומגליק געקומען, פון הימעל איז עס געקומען פּלוצלינג ווי אַ בליץ. גאַנץ אונפערהאָפט איז דאָס קינד איינמאָל אין אַ שעהנעם פריהמאָרגען צו איהם צוגעגאַנגען און מיט אַ פעסטער שטימע און זיך גאָרנישט שעהמענדיג האָט ער צו איהם געזאָגט: טאַטע! לאָז מיך אָוועקפאָהרען, איך מוז אַוועק שטודירען אין דער אוניווערזיטעט, וואָס איז אין דער הויפּטשטאָדט . . . לאָז מיך פאָהרען און גיב מיר דיין ברכה, טאַטע . . . איך בין דאָך דיין אייגען פלייש און בלוט! — אַזוי האָט צו איהם גערעדט זיין יונגסטער, דער זוהן, וואָס פון איהם האָט ער געהאָפט, אַז ער וועט איהם זיין אַ טרייסט פאַר זיינע עלטערע ברידער . . .

קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען די נאַכט אויף זיין געלעגער נאָך יענעם טאָג; קיינמאָל נישט — די שרעקליכע מלחמות, וואָס ער האָט מיט זיך אַליין געהאַלטען, און זיינע טרעהרען די גאַנצע נאַכט; קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען דאָס, וואָס איז איהם דענסמאָל דורך זיין האַרץ און דורך זיין זין דורכגעגאַנגען. אַקעגען מאָרגען אָבער, ווי עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, האָט ער אָנגעהויבען פיהלען, אַז ער ווערט רוהיגער, און קלאָר האָט ער פּלוצלינג געוואוסט, וואָס עס האָט צוטהון. אַז עס איז טאָג געוואָרען, האָט ער זיין זוהן צו זיך אין חדר אַריינגערופען און רוהיג און מיט פעסטע ווערטער האָט ער צו איהם געזאָגט: „געה, מיין קינד! געה

וואוהין עס ציהט דיך, און גאָט זאָל זיין מיט דיר אומעטום, וואו דו וועסט דיך ווענדען! איך זעה דאָך, אַז עס איז אַ נייע וועלט געוואָרען, און וואָס בין איך, שוואַכער מענש, אַז איך זאָל מיר איינרעדען, דאָס איך וועל קענען די נייע וועלט אָבהאַלטען . . . אַ נייער גייסט ציהט איצט דורך דאָס לאַנד" . . .

. . . און זיי זאָלען ענטפערען און זיי זאָלען זאָגען: אונזערע הענד האָבען נישט פערגאָסען דאָס דאָזיגע בלוט און אונזערע אויגען האָבען נישט געזעהן; פערגיעב דיין פאָלק ישראל וואָס דו האָסט אויסדערלעזט, גאָט, און גיב נישט אונשולדיג בלוט צווישען דיין פאָלק ישראל און עס זאָל זיי ווערען פערגעבען דאָס בלוט . . ."

אַך, דו גרויסער אַלמעכטיגער גאָט! ווי וועט איהם ווערען דאָס בלוט פערגעבען, וואָס זיינע הענד האָבען פערגאָסען און זיינע אויגען האָבען געזעהען? וועט ער גאָר קענען אַמאָל אַ כפרה האָבען? האָט ער נישט מיט זיינע אייגענע הענד אונשולדיג בלוט געגעבען אין זיין אייגען הויז און צווישען זיין פאָלק? האָט ער נישט מיט זיין אייגען מויל געזאָגט צו זיין זוהן: „געה, מיין קינד, וואוהין עס ציהט דיך!", און וואָס קען ער איצט צו זיין זוהן האָבען, ווען ער איז געגאַנגען, וואוהין עס האָט איהם געצויגען און איז אַראָב פון וועג, אויף וועלכען זיינע פאָטערס און זיינע פאָטערס פאָטערס זענען געגאַנגען פון אייביג אָן?

„. . . און עס וועט אויפשטעהן דאָס דאָזיגע פאָלק און וועט אָבקעהרען נאָך די פרעמדע געטער פון לאַנד, וואָס עס וועט אַהינקומען צווישען איהם, און וועט מיך פערלאָזען און וועט צעשטערען מיין בונד, וואָס איך האָב בעשניטען מיט איהם . . ."

און דאָס אַלץ איז איבער איהם אַזוי געקומען, עס פעהלט נישט קיין האָהר! אמת איז אמת, ער ווייסט נאָך ביז צום היינטיגען טאָג נישט, וואָס עס האָט זיך מיט זיין זוהן אין יענער צייט אָנגעטהון, און זיין זוהן איז דאָך אַלעמאָל אַזוי פאָרזיכטיג און איבערלעגט געווען, אַז עס איז גאָרנישט צו פערשטעהן, ווי אַזוי גראָד אַזאַ מענש האָט געקאָנט זיך ווענדען צו די פרעמדע געטער פון לאַנד און טהון אַלץ דאָס, וואָס ער האָט געטהון. אָבער געשעהן איז געשעהן. אין דער ערשטער צייט האָט ער איהם זעהר פּינקטליך גע-

פלעגט שרייבען בריעף פון דער הויפט־שטאָדט; דאַן האָבען אָנגעהויבען די בריעף זעלטענער צו קומען, און דאַן האָבען זיי אויפגעהערט גאָר אינגאַנצען, און ער האָט פון איהם גאָר קיין ידיעה מעהר נישט געהערט. פלוצלינג איז אָבער דאָס אומגליק געשעהן. דאָס יאָהר פון דער רעוואָלוציע אין געקומען, פוילישע קינדער האָבען געמאַכט די פּאָווסטאַניע, דענסמאָל אין דעם ביטערען פינסטערען יאָהר טויזענד אַכט הונדערט דריי און זעכציג. און דאָ איז געקומען דער פינסטערער טאָג. עס איז געווען אַ פרייטאָג נאָכמיטאָג . . . אַנ׳עולם לויפט אין איין אימפּעט ביז אַהין אין דעם פיער־קאַנטיגען מארק אויך ער לויפט, אַהין אָנגעקומען, זעהט מען וואָס שרעקליכעס: אַ הויכער קלאָץ שטעהט אין מיטען מארק; דער תלין ציהט ביי דעם שטריק און עס ווערען געהאָנגען עטליכע בלוט-יונגע מענשען, כמעט נאָך קינדער, איינער נאָך דעם אַנדערען, איינער נאָך דעם אַנדערען; און דאַן דערזעהט ער אויך דעם לעצטען פון יענע בלוט־יונגע מענשען . . . אַנ׳אומנאַטירליך קול פון אַ געשריי רייסט זיך איהם ארויס פון זיין האַלז, און דאַן פאַלט ער אויף דער ערד און זיינע אויגען שליסען זיך און ער זעהט גאָרנישט מעהר . . .

און אויך דאָס דאָזיגע בילד געהט שנעל פאַרביי, און ער זעהט באַלד פאַר זיך אַנדערע בילדער: זיין ווייב מיט דעם שווארצען ליילעך אויף דער ערד און אַ ליכט צוקאָפּענס . . . דאָס איז געווען אַ טאָג אָדער צוויי טעג שפּעטער נאָך יענעם פרייטאָג . . . מן הסתם איז דאָך יענע ביטערע פינס־טערע ידיעה אויך צו איהר אָנגעקומען . . .

אָבער די דאָזיגע אַלע בילדער און עראינערונגען זענען ווי גאָרנישט אנטקעגען איין בילד, וועלכעס שטעלט זיך איהם פאַר אָט איז די טאָכטער, די איינציגע טאָכטער, דאָס שוואַרץ־אַפּעל פון זיין אויג . . .

פאַרוואָס אָבער זינדיגט ער איצט צו גאָט און לייענט נישט די פסוקים, ווי גאָט האָט געבאָטען? . . .

ער האַלט דאָס ספר אין האַנד און לייענט, אַ בלאַט געהט, אַ בלאַט קומט, פסוקים געהען און פסוקים קומען, פרשות געהען און פרשות קומען — דאָס בילד שטעהט נאָך אַלץ פאַר זיינע אויגען.

„ . . . און רות האָט געזאָגט: דו זאָלסט נישט דרענגען אויף מיר

דיך צו פערלאָזען, אומצוקעהרען פון נאָך דיר, דען וואוהין דו וועסט געהן, וועל איך אויך געהן און וואו דו וועסט נעכטיגען, וועל אויך איך נעכטי־גען, דיין פאָלק איז מיין פאָלק און דיין גאָט איז מיין גאָט; וואו דו וועסט שטאַרבען, וועל אויך איך שטאַרבען און דאָרט וועל איך ווערען בעגראָבען; אַזוי זאָל גאָט טהון צו מיר און אַזוי זאָל ער מעהרען, ווי נאָר דער טויט וועט שיידען צווישען מיר און צווישען דיר..."

יאָ — נאָר דער טויט האָט געקאָנט שיידען צווישען איהר און צווישען איהם! אמת, יענע רות פון מואָב איז דאָך שעהן געווען, אָבער טויזענד מאָל שענער פאַר איהר איז געווען זיין טאָכטער, און אַ ריינערע נשמה און אַ בעסער הארץ איז אויף דער גאַנצער וועלט שוין נישט געווען. אַ מייס־טערשטיק האָט גאָט אין איהר געמאַכט, אַז יעדער יוד זאָל זיך מוזען בוקען צו איהר! און אויך דער אַפּטייקער, דער יונגער קריסט אין דער אַפּטייק אַנטקעגען זיין הויז, האָט זיך געבוקט צו איהר. זי אָבער האָט איהם נישט געקאָנט ליידען, זי האָט איהם נישט אויף דער ליכטיגער שיין געקאָנט זעהן. אָ, ווער ווייס נעבעך, וואָס די אָרימע האָט געליטען און וואָס זי האָט גע־קעמפּט מיט זיך, אום איהרע געפיהלען צו דערשטיקען. ווי עס ווייזט זיך אַרויס, האָט זי צום סוף שוין קיין כח מעהר נישט געהאַט צו קעמפּען, און דאָ איז זי געגאַנגען און האָט איהם געזאָגט: „וואוהין דו וועסט געהן וועל אויך איך געהן, און וואו דו וועסט נעכטיגען וועל אויך איך נעכטיגען" — און זי איז געגאַנגען מיט איהם, וואוהין ער איז געגאַנגען, און זיי זענען געגאַנגען צוזאַמען ביז צו דעם אָרט. וואו דער טייך איז געווען אם טיעפּס־טען און וואו מען קען רוהיג שלאָפען און קיינער וועקט קיינמאָל מעהר נישט אויף. אויף מאָרגען האָבען די וועלען צוויי טויטע אויסגעשפּיגען, דעם קער־פּער פון דעם יונגענמאַן און דעם קערפּער פון דעם יונגען מיידעל...

שאַ! דער אַלטער וויינט ווי אַ קליין קינד...

*

עס איז טאָג.

דער יום־טוב ליגט אויסגעגאָסען איבער דער גאַנצער גאַס, דער עולם געהט אין שול אריין לוסטיג און פרעהליך און פול לעבען.

פון דעם פענסטער קוקט אַנ׳אַלטער מאַן אַרויס אויף דעם פרעהלי־כען יום־טוב׳דיגען עולם, וואָס ציהט זיך ווי אַ שטראָם פאַר איהם פאַרביי — און זיינע אויגען קאָנען זיך נישט זאַט קוקען. איינציגוויים קומט אויך איבער איהם אַ נייַ לעבען און די קנייטשען פון זיין שטערען ווערען פער־שוואונדען און דאָס געזיכט ווערט הייטער. עס איז דאָך יום־טוב היינט און טרויעריג זיין הייסט זינדיגען!

דער כח פון אַ יוד . . .

הייליג איז דער טאָג צו אונזער הערר און איהר זאָלט נישט טרויע־ריג זיין.

דער כהן

דאָס ערשטע מאָל, ווען איך האָב איהם געזעהן, איז דאָס געוועזן ביי אַ סעודה פון אַ פדיון־הבן. ער איז געשטאַנען צווישען די צוויי גאַרדינען פאַר׳ן פענסטער, מיט דעם רוקען צו דער שטוב, און האָט אַרויסגעקוקט אויף די גאַס, און געזעהן האָב איך איהם נאָר פון הינטען: אַ קליינע דיניטשקע געשטאַלט, אַנ׳איינגעבויגענער רונדיגער רוקען, שמאָלע אַראָבגעפאַלענע פלייצעס. יעדענפאַלס, האָט די דאָזיגע אָרימע געשטאַלט אין דער טרויעריגער, אָבגעריסענער קאַפּאָטע זיך אויסגענומען אַ רעכט ביסעל פרעמד און וואונדערליך צווישען דער פראַכט פון יענעם סאַלאָן און צווישען אַלע יענע פרעהליכע רייך־געקליידעטע מענשען.

איך בין גראָד געשטאַנען נעבען דער יונגער ווירטין פונ׳ם הויז און זי האָט דאָס געשפּרעך געפיהרט. די גרויסע שטיינער פון איהרע אויערינגען האָבען געוואָרפען שטראַהלען פייער, די ליכטיגע אויגען מיט דעם שעהנעם גלאַנץ האָבען געשאָסען קוילען פייער, די גליהענדיגע ליפּען מיט דער פרישער רויטקייט האָבען געשפּריצט פונקען פייער, און בלויז אין דער לייכטער בלייכקייט פון איהר פּנים האָבען זיך נאָך געלאָזט דערקענען שפּורען פון די שמערצען, וועלכע זי האָט איבערגעטראָגען אין די לעצטע וואָכען. די שעהנע פרוי האָט גראָד גנעדיגליך געהאַלטען ביי דער פראַגע, פאַרוואָס מען האָט מיך אַ צייט לאַנג נישט געזעהן.

— די געשעפטען, מאַדאַם, די פיעל געשעפטען . . .

—און די מעשה פון דער קרושינסקאַ־קאַלאָטי איז אמת? וויל זי ווירקליך אויף אייביג זיך אָבזאָגען פון טעאַטער צוליעב דעם נאַרישען לייטענאַנט, וועלכער האָט זיך געשאָסען?

איך האָב נישט אַזוי פיעל צייט געהאַט, אום צו קענען ענטפערען. דער מענש צווישען די גאַרדינען האָט אין דער דאָזיגער מינוט זיך אומגעקעהרט מיט דעם פּנים צו דער שטוב. איך האָב אַ ציטער געגעבען. אַ פּנים ווי דאָס

געלע וואקס, הוילע איינגעפאלענע באקען, שמאלע, בלויע ליפען. עס איז קיין ספק נישט, אז דער מענש האט לאנג געהונגערט.

און די ווירטין פונ׳ם הויז פלוידערט דערווייל זעהר ליעבליך: — „עס טהוט מיר הערצליך לייד, וואס איך האב נעכטען נישט געקאנט זיין אין דער „פילהארמאניע". די עספאניאלישע סימפאניע פון לאלא! בעטהאווענס קרייצער־סאנאטע, געשפיעלט פון א. הובערמאן! חוץ דעם נאך די גע־דור אריאזא פון דער אפערא „לואיזע", געזונגען פון א פערסטער־לויטערער! נישט אמת, איך בין אנ׳אומגליקליכע פרוי, וואס א מענש ווי איהר האט די פליכט, מיך צו בעדויערען? . . ."

איך האב כמעט נישט געהערט. מיינע אויגען זענען געווען צוגעקלעבט צו דעם מענשען ביי די גארדינען. זיין ברוסט־קאסטען איז געווען איינ־געפאלען און שמאל און זיין קערפער איז געווען עפעס א קערפער ווי פון א קינד. פון מינוט צו מינוט איז א ציטער דורכגעגאנגען זיינע גלידער און ער האט זיך אבגעשאקעלט, עס איז קענטיג געווען, דאס ער איז זעהר אונגע־דולדיג. וואס נעהנטער עס האט אנגערוקט די צערעמאניע פון דעם פדיון־הבן, איז ער אלץ אונגעדולדיגער געווארען. ער האט אויסגעוויזען ווי איי־נער, וואס פיהלט זיך זעהר שולדיג אדער ווי איינער וואס איז גרייט אט וואס באלד א פערברעכען צו בעגעהן.

די לאקייען איילען און לויפען אהין און אהער און טראגען אין זיל־בערנע קלאשען וויין און פרוכטען און איינגעמאכטס און זיסע זאכען. ביים פענסטער נעבען דער גארדין לינקס שטעהט אויף דער ערד א גרויסער היל־צערנער גרין־געפארבטער בלומענטאפ מיט א גרויסען טיעף־גרינעם אלעאנ־דער־בוים. און נעבען דעם אלעאנדער שטעהט דער ארימער יוד מיט דעם וואקס־געלען פנים. דער יוד שטעהט שטייף און בעוועגט זיך נישט אפילו אויף איין האר, און זיינע אויגען בליקען אויף דער ערד. אין דער מינוט דערמאהן איך זיך, אז דער דאזיגער מענש האט נאך קיין איינציג מאל נישט אויפגעהויבען די אויגען פון דער ערד. און פלוצלינג האט מען מיר איבער־געהאקט מיינע געדאנקען.

אויף א גרויסער זילבערנער טאץ האט מען אריינגעטראגען דאס יונ־

נע קינד, און די טאַץ איז געווען בעלעגט פול מיט גאָלדענע און מיט זיל־
בערנע שמוק־זאַכען און מיט פערל און מיט אַנדערע ציהרונג.
דער יוד האָט זיך אָבגערוקט פון פענסטער און איז נעהנטער צוגע־
גאַנגען. אין זיין פּנים איז קיין טראָפּען בלוט נישט געווען. ער איז געווען
מאָדנע צעמישט און האָט אַ פּנים גאָרנישט געוואוסט וואו ער איז. יעצט
האָט ער די אויגען אויפגעהויבען און האָט זיך אַרומגעקוקט. אַן אידיאָטיש
לאַכען האָט אַרומגעבלאָנדזשעט אויף זיין פּנים.
אפשר איז עס די אימה פאַר מענשען, מיט וועלכע ער איז נישט גע־
וועהנט — האָב איך מיר געטראַכט — איין אָרימער פערהונגערטער צווי־
שען אַזוי פיעל זאַטע . . .
און ער האָט אָנגעהויבען דערוייל צו שטאַמלען זיין פּזמון:
מאַי בעית טפּי? לתן בנך . . .״
איינער פון די, וואָס זענען געשטאַנען דערנעבען, האָט איהם איבער־
געהאַקט אין די רייד: — ר׳ יוד! צווערשט מוז דער פאָטער אָנהויבען:
„זה בני בכורי״ און דערנאָך ערשט זאָגט דער כהן זיין: „מאי בעית טפי״.
— דער יוד האָט זיך שטאַרק פערשעהמט און איז רויט געוואָרען; אָבער
געדויערט האָט עס נאָר איין מינוט. באַלד איז זיין פּנים ווידער קליין געוואָ־
רען, פיעל שטאַרקער ווי פריהער.
אַ פּנים עפּעס נישט אַזאַ געאיבטער בעל־מלאכה טראַכט איך ביי זיך
— עס מוז איהם אודאי נישט יעדען טאָג פּאַסירען אַזאַ נס. און אפשר
איז עס ביי איהם גאָר דאָס ערשטע מאָל . . .
דערוייל האָט דער פאָטער אָנגעהויבען: — „זה בני, בכורי הוא,
פּטר רחם לאמו, והקדוש־ברוך־הוא״ . . .
דער כהן האָט טיעפער אַראָבגעהאָנגען דעם קאָפּ. דאָס וואָרט הקדוש־
ברוך־הוא״ האָט איהם עפּעס געמוזט געבען אַ שטאָך.
און גיך און כמעט גאָר אינגאַנצען נישט פערשטענדליך האָט ער אָב־
געפּלאַפּעלט דאָס זייניגע: — „מאי בעית טפי? לתן בנך בכורך שהוא פטר
רחם לאמו, או בעית לפדותו בעד חמש סלעים, כדמחיבת מדאורייתא?״
דער יוד האָט גענומען פינף זילבערנע רובעל מיט נאָך עטליכע קלענע־
רע זילבערנע מטבעות. בנעימות׳דיג האָט דער פאָטער געמאַכט די „ברכה״

און דאַן די שהחיינו". — שווערע שוויסטראָפּען זענען אַרויסגעטרעטען אויף דעם כהן'ס שטערען.

און דער כהן האָט דאָס געלד עטליכע מאָל אַרומגעדרעהט אַריבער דעם קעפּעל פון דעם קינד און האָט אויף דער גיך און אונטער דער נאָז געזאָגט: — „זה תחת זה, זה חילוף זה, זה מחול על זה" — און דעם רעשט האָט מען נישט געהערט.

דאַן האָט ער די האַנד אַרויפגעלעגט אויף דעם קינד'ס קעפּעל און האָט ער געבענשט: — „ישימך אלהים כאפרים וכמנשה"; זיין האַנד האָט אָבער זעהר געציטערט. דאַן האָט ער מיט איין מאָל אויסגעטרונקען דעם כוס ביז דעם לעצטען טראָפּען און איז גיך צוגעגאַנגען צו דער טיר אויף אוועקצוגעהן.

די עלטערען פון'ם קינד האָבען איהם געבעטען זיך צום טיש צו זעצען מיט די אַנדערע געסט; ער אָבער האָט געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און איז גיך אוועק.

דער יוד האָט בעשעפטיגט מיין פאַנטאַזיע און איך האָב אַליין נישט געוואוסט פאַרוואָס. „ער איז אַן אָרימאַן" — האָט מיר דער הויז־העַר ער־קלערט — „וואָס איז ערשט דאָ נישט לאַנג פון זיין שטעדטעל אַנגעקומען און וואוינט דאָ אין שכנות. ער איז אַ יוד אַ בן תורה, וועלכער זיצט יומם ולילה אין אונזער בית־המדרש'ל און לערענט. אַנפאַנגס האָב איך געוואָלט דעם „פדיון" אוועקגעבען אונזער בעקאַנטען מארקוס קאַפּלאַן; נאָר נעכ־טען אָוועגד איז דער דאָזיגער יוד אַריינגעקומען צו מיר און האָט מיך גע־בעטען דעם עסק געבעטען. איך האָב גאָרנישט געוואוסט, אַז ער איז אַ כהן, נו —אַ רייכער כהן און אַן אָרימער, איז, דאַכט זיך דער אָרימער קודם".

און נאָך ביינאַכט האָב איך געטראַכט וועגען דעם דאָזיגען מענשען.

און נאָכאַמאָל האָב איך איהם געזעהן — באַלד נאָך עטליכע וואָכען. איך בין צופעליג גראָד פערבייגעגאַנגען פאַר דעם בית־המדרש'ל אינ'ם הויף און האָב איהם דורכ'ן פענסטער געזעהן דרינען אין טלית און תפילין. עס האָט מיך געצויגען און איך בין אַריינגעגאַנגען; דער יוד האָט מיך, ווי עס ווייזט זיך אויס, שוין שטאַרק אינטערעסירט. עס איז געוועזן אַ מאָנ־

טאָג. אין בית-המדרש איז געווען אַ קליינער עולם, קוים אַ „מנין" פון אַ פערצעהן פופצעהן מענשען.

פונ'ם הויף האָט זיך געהערט אַ ליאַרמען און רוישען פון הענדלער און הענדלערקעס. פון מינוט צו מינוט הער איך: „אַ לוח פאַר אַ קאָפּעקע! אַ בייגעל פאַר אַ גראָשען! צוועלף קנעפּ, וויבער, פאַר אַ דרייער!" — און דער בלאָטע אויפ'ן הויף טונקט זיך אַ שטראַהל פון דער זון, אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב, און אויף דער וואַנד אַנטקעגען ליגט קרום ביז איז דער העלפט אַ שווערער שאָטען, און אויף דער צווייטער העלפט איז ליכטיג העל. ביי דעם רינשטאָק שטעהט אַ הוהן, צוגעבונדען מיט איין פוס צו דער וואַנד מיט שטריקעל, און זי שטעקט אריין דעם שנאָבעל אין דעם שמוציגען וואַסער און זופּט און הויבט אויף דעם קאָפּ און בויגט איהם צוריק און פערגלייזט די אויגען און גאָרגעלט, און דאַן שטעקט זי ווי־דער אריין דעם שנאָבעל אינ'ם וואַסער און זופּט ווייטער.

און פּלוצלינג הער איך: — „יעמוד — ר' אפרים בן ר' אליהו כהן" — מען האַלט דערוויל שוין ביים לייענען. מיין יוד, דער כהן, הערט נישט, אַז מען האָט איהם אויפגערופען; ער האָט אַ פּנים פערגעסען, אַז ער איז דער כהן און אַז דאָס מיינט מען איהם. מען מוז איהם ערשט ביי דער האַנד אַ שטאָרך געבען, דאַן איז ער עולה לתורה און מאַכט אויף גיך די ברכה.

זיין פּנים איז שטיין־רוהיג און עס בעוועגט זיך אין איהם נישט קיין איינציגער מוסקול. אויך די אויגען בעוועגען זיך נישט. די אויגען זענען מאָדנע בלייך, און נאָר אויף איין באַק אויבען ברענט אַ קליינער, רויטער פלעק.

און ווידער קומט מיר דער געדאַנק אין קאָפּ אריין: דער דאָזיגער מענש האַלט גראָד ביי עפּעס אַ פערברעכען טהון. יעדענפאַלס איז דער יוד אַנ'אומגליקליכער — דאָס איז קלאָר.

פּלוצלינג הער איך די שטימע פונ'ם חזן: „איז קיין לוי נישטאָ?"

און באַלד דערויף הערט זיך מיט אַ זינגענדיגען טאָן: „במקום לוי!"

ערשט איצט אַ פּנים האָט מיין יוד, דער כהן, פּלוצלינג דערפּיהלט, ווי לעסטיג דאָס גאַנצע איז איהם. מיט איילעניש און מיט אַ שטימע, וועל־

כע האָט זיך קוים געהערט, האָט ער צום צווייטען מאָל די ברכה געמאַכט. גרויסע שווייס־טראָפּען זענען איהם געשטאַנען אויפ'ן שטערען.

איך מוז מיט דעם יוד דורכאויס רעדען — האָב איך ביי זיך בעשלאָסען.

און באַלד נאָך דעם דאַוּיגען ביז איך צו איהם צוגעגאַנגען, איך וויים נישט מעהר, וואָס איך האָב איהם געפרעגט, אָבער דער יוד האָט זיך שטאַרק דערשראָקען. פּלוצלינג האָט ער מיך געלאָזען שטעהן און איז צו צום טיש און האָט זיך אוועקגעזעצט מיט אַ ספר או האָט אָנגעהויבען אויפ'ן קול צו לערנען.

דאָס פּנים פון דעם יוד האָט אַרומגעשוועבט פאַר מיינע אויגען דעם גאַנצען טאָג.

*

צום דריטען מאָל, ווען איך האָב איהם געזעהן, איז די סצענע געווען אַ מערקווירדיגע.

ער איז געשטאַנען אויף דער שוועל פון דעם הינטער־הויז אינ'ם הויף, מיט איין פוס אויף דער שוועל און מי טדעם אַנדערען אונטען אויף דער ערד, און עפּעס אַ פּרוי, און דאַן עטליכע פּרויען, האָבען גערעדט צו איהם.

— דאָ אין דער צווייטער שטוב איז אַ קינד געשטאָרבען, איהר ר' אפרים, מוזט אַרויס פונ'ם הויז.

און ר' אפרים הערט קיין איינציג וואָרט נישט. ער האַלט אויפגעריסען די אויגען און גלאָצט מיט זיי און ווייסט נישט וואָס עס טהוט זיך.

דאָס וואַסער האָט מען שוין אויסגעגאָסען. דאָ אין דער צווייטער שטוב איז אַ קינד געשטאָרבען. ר' אפרים! איהר זענט דאָך אַ כהן?—

— כהן?? — אה — יאָ . . . יאָ . . . דאָס וואַסער האָט מען שוין אויסגעגאָסען . . .

און אַלץ שטעהט ער נאָך און ריהרט זיך נישט פונ'ם אָרט.

— איהר מוזט אַרויס פון דאַנען, ר' אפרים! איהר מוזט אויגענבליקליך אַרויס. אַ קינד איז דאָך געשטאָרבען.

— געשטאָרבען ??

דעם טאָן פון דער דאָזיגער פראַגע וועל איך קיינמאָל נישט פערגע־סען.

— און איהר מוזט אַרויס פונ'ם הויז, האָט די ערשטע פרוי ווייטער גערעדט.

— באַלד וועל איך געהן צום רב . . . באַלד געה איך . . .

— נישט צום רב מוזט איהר געהן, נאָר אַרויס פון דאַנען מוזט איהר. אַרויס, אַרויס.

— איך געה שוין צום רב . . . צום רב געה איך . . .

און פלוצלינג נעהמט ער זיך און לויפט מיט אימפעט. מיך האָט עס צו שטאַרק אינטערעסירט, און איך האָב בעשלאָסען אויף אַ מינוט מיט אַריינצוגעהן צום רב. איך האָב איהם אָבער קוים געקענט דערכאַפּען; ווי מען וואָלט איהם יאָגען, איז ער געלאָפען.

*

אין אַלע ווינקעלעך זענען מענשען. דער רב שטעהט אין מיטען חדר — און ער, מיין כהן, פאַר איהם.

דער רב איז אַנ'אַלטער גרייז־גרויער מענש, מיט אַ זילבערווייסער באָרד און הויך פון געשטאַלט. עפּעס ערעלעס און ווייכעס ליגט איהם אויפ'ן פּנים אויסגעגאָסען.

און דער יוד שטעהט פאַר איהם און רעדט מיט אַ הייזעריגער שטימע:

— רבי, איך האָב געזינדיגט! אשמנו, בגדנו, גזלנו! איך בין זיך מודה ומתודה, רבי, איך בין זיך מודה ומתודה . . .

— וואָס איז מיין קינד?

— לענגער קען איך עס נישט דערטראָגען. עס איז צו שווער. אָנ־פאַנגס האָב איך געמיינט: עס איז גאָרנישט. איך וועל תשובה טהון, אָבער איצט . . . איצט האָט זיך שוין אויך דער טויט אַריינגעמישט. אַ קינד איז געשטאָרבען. מיט דעם טויט שפּיעלט מען זיך נישט . . .

פלוצלינג האָט ער געשוויגען.

— רעד. „אדרבה וירוח לי", זאָגט דער פּסוק.
און ער האָט גערעדט.
— רבי, ווען איהר וואָלט נאָר געקאָנט פערשטעהן, ווי דאָס גאַנצע איז געשעהן! מאַנכעס־מאָל טהוט אַ מענש עפּעס, און פּאָרט איז נישט ער דער טהוער . . . דער אַנדערער, וואָס איז אין אונז, איז דער טהוער . . . און אין האָב פינף קליינע קינדערלעך און אַ ווייב . . . דעם גאַנצען טאָג זיץ איך אין בית־המדרש און לערען, אין זיץ און לערען אויך ביינאַכט. און דאָס ווייב און די קינדערלעך זענען הונגעריג. רבונו של עולם! ווען איהר וואָלט דאָס נאָר געקאָנט פערשטעהן . . . דריי טעג האָבען מיר קיין ברויט נישט אָנגעזעהען. דען געווען שולדיג. און צוויי קינדער זענען קראַנק. טיפוס איז קיין גוטע קראַנקהייט נישט . . .
דער רב האָט אָנגעקוקט דאָס געלע פּנים און די שמאָלע ליפּען. זיינע אויגען זענען אביסעל פייכט געוואָרען.
און דאַן איז געקומען דער נסיון — האָט דער יוד ווייטער גערעדט — פינף רובעל געלד . . . מען האָט מיר געזאָגט, ביי אַ שכן איז אַ פּדיון הבן... איך האָב וואויל געוואוסט, אַז איך טהו אַ גרויסע עבירה אָבער עס זענען געווען אַזעלכע מינוטען, וואָס איך האָב ווידער נישט געוואוסט . . . און דיביידע קינדערלעך זענען קראַנק און וואַרטען אויף אַ רפואה און דאָס ווייב וואַרט אויף ברויט . . . איך האָב מיט אַלע כחות געקעמפט דאַגעגען — אָבער צום סוף, האָב איך גאָרנישט מעהר געקעמפט . . . אדרבא, עס האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז איך טהו גאָר אַ מצוה — אַ מצוה אָן מיין ווייב און קינדער . . . און אויף דער נאַכט בין איך אריין צום שכן און האָב איהם געבעטען . . . עס האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, איך טהו אַ מצוה . . . רבונו של עולם! די גאַנצע נאַכט ביז איך נישט געשלאָפען און דער מוח האָט געקלאַפּט אין מיר ווי מיט אַ האַמער. אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ: דו ביזט דאָך גאָרנישט קיין כהן! — אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ: דו ביזט דאָך גאָר אַ פּראָסטער „ישראל"! — און זינט דענסמאָל האָט עס נאָך נישט אויפגע־הערט צו קלאַפּען. פיעל מאָל האָב איך שוין געוואָלט אהער קומען. אָבער איך האָב נישט געקאָנט. און איין ליגען האָט געבראַכט דעם אַנדערען: איך האָב שוין געמוזט זיין אויך דער „כהן" ביים ספר . . . אָבער יעצט

האָט זיך אַריינגעמישט אויך דער טויט . . . דער טויט איז עפּעס שרעק־ליכעס . . .

איך האָב צופעליג אָנגעקוקט דעם רב. דער רב האָט קיין איינציג וואָרט נישט מעהר געהערט: ער איז שוין גאָרנישט געווען דאָס, וואָס פריהער. אַלעס ווייכע און אַלעס עדעלע איז איהם שוין געווען אַראָב פון פּנים.

און פּלוצלינג האָט ער אָנגעהויבען געהן אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב איבער דעם צימער. אין צימער איז אַ טיעפע שטילקייט. אַ ליכט־זייל קוקט קרום פון פענסטער אַריין און רוהט האַלב אויפ׳ן פּנים פונ׳ם געוועזענעם כהן און האַלב אויף דער ערד.

דער רב, אַרויף און אַראָב געהענדיג אינ׳ם צימער, רעדט, און עס ווייזט זיך אויס, ווי ער וואָלט רעדען צו זיך אַליין.

— אַ הארבע עבירה . . . געבראַכט אַנ׳אדם מישראל צו אַ חטא עובר צו זיין אויף אַנ׳„עשה״ . . . ווייזט זיך דאָך אַרויס, אַז יענער האָט גאָר־נישט „פּודה״ געווען . . . אודאי, אודאי, אַנ׳עבירה חמורה אַ זעהר הארבע עבירה . . .

פּלוצלינג שטעלט ער זיך אָב פאַר׳ן פענסטער, מיט דעם פּנים צו דער גאַס און שווייגט. ער האָט זיך אויף אַ פּאָר מינוטען פערטראַכט.

דער פּערפּענדיקעל פונ׳ם וואַנד־זייגער בעוועגט זיך מאָנאָטאָן אהין און אהער. אויף דער רויטער שאַפע קלאַפּערט אַרום אַ פליעג און זשומט.

און דער רב שטעהט נאָך אַלץ און קוקט אַרויס און רעדט צו זיך אַליין —: „שטעהט דאָך אָבער: אין אדם נתפס על צערו — און פּרנסה איז צער . . . און דער פּסוק זאָגט: על פּת לחם יפשע גבר . . .

און אינ׳ם צימער איז אַ טיעפע שטילקייט.

פּלוצלינג האָט זיך דער רב אומגעדרעהט:

— דו מוזט פאַסטען . . . פאַסטען מאָנטאָג און דאָנערשטאָג.

דער יוד, אַ פּנים, איז דערמיט נישט געווען בערוהיגט. פאַסטען איז פאַר איהם נישט קיין נייעס. ער האָט זיך געגנוג אין זיין לעבען שוין אָנ־געפאַסט, און נישט בלויז מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, נאָר אַנדערע טעג אויך.

— און מלקות מוזטו זיך לאָזען שלאָגען . . . ארבעים חסר אחת . . .

דער יוד איז א פנים, דערמיט אויך נאָך נישט געווען בערוהיגט. טוי־
זענדמאָל אזויפיעל האָט דאָך איהם זיין הארץ שוין געשלאָגען.

— און גלות מוזטו אָבריכטען . . .

דער יוד האָט אָבגעאָטעמט. א פנים, ערשט יעצט האָט מען איהם
צוגעטראָפען.

— און דיין ווייב וועסטו מיר היינט אריינשיקען, האָט דער רב ווײ־
טער געזאָגט — קהל וועט פאר איהר זאָרגען.

דער יוד איז אוועק.

מעהר האָב איך איהם שוין קיינמאָל נישט געזען.

קידוש לבנה

ווער עס איז מחדש די לבנה, דער קען זיכער זיין אז ער וועט נישט שטארבען דעם חודש מיט קיין „מיתה משונה". — זאל איך אייך דערצעהלען די מעשה פון יענעם טאג, אין וועלכען מיין קינדהייט און מיין תמימות און מיין גלויבען זענען מיר געשטארבען? — איך וויים גענוי דעם טאג, ווען דאס איז געשעהן.

און אפט, ווען עס קומט דער דאזיגער טאג, איז מיר, ווי ווען איך וואלט מוזען אויפשטעהן און אנצינדען א יאהרצייט־ליכט נאך זיי, אזוי ווי מען צינדט אן נאך אמת'ע טויטע. פאר מיר איז דאך אויך דער טאג א יאהרצייט טאג!

איך וויים היינט נישט מעהר גענוי, ווען איך האב יענם ווארט געהערט — יעדענפאלס מוז איך דענסמאל האבען געוועזען נאך גאר א קליין קינד, און דאס ווארט האט זיך אין מיר איינגעבאקען. אפט הערט א קינד איין אונשולדיג ווארט, וואס א דערוואקסענער רעדט אמאל ארויס אהן א כיוון, און דאס דאזיגע ווארט בלייבט קלעבען אין זיין געמיט אויף יאהרען און צעהנדליגער יאהרען און אמאל ביז אין טויט אריין. און איך, זעהט איהר, האב געגלויבט אין יענעם ווארט, נישט ווי מען גלויבט אין אנ'אורים־ותומים, דען אנ'אורים־ותומים, האב איך דאך נאך קיינמאל נישט געהאט געזעהן, נאר ווי מען גלויבט אין זיין אייגענעם „איך" און אין דעם, אז מען לעבט. עס איז נישטא קיין קינד, וועלכעס זאל האבען אזוי געגלויבט! מיין גאנץ וועזען האט געגלויבט, מיין גאנצער זין האט געגלויבט, מיין גייסט און מיין נשמה האבען אין מיר געגלויבט און געוואוסט, אז „ווער עס איז מחדש די לבנה, דער קען נישט שטארבען דעם חודש". דערפאר בין איך דאך דענסמאל נאך אזא קינד געוועזען און גלויביג פון גאנצען הארצען.

א קינדהייט, א קינדער־תמימות, א קינדער־גלויבען!

און איך געדענק —

אַ זיסע ליעבליכע ווינטער־נאַכט, זיס פאַר די נשמה און זיס פאַר די אויגען. אָפּט איז די קעלט ליעבליך און אָנגענעהם פאַר די נשמה, פראָסט ווי ליכט פאַר׳ן אויג. אַזעלכע נעכט קענען נאָר די, וועלכע וואוינען אין די הויכע צפון־געגענדען. דער קנאַקעדיגער פראָסט ליגט אויסגעבריים איבער די גאַסען, אַז מען פיהלט אַזש ווי די ביינער קנאַקען פאַר תענוג און דאָס האַרץ וואַקסט. דער הימעל איז טיעף בלוי און מערקווירדיג דורכזיכטיג, און די שטערען ווייזען אויס אַזוי גרויס ווי די פויסטען. יעדער שטערען ווי אַ פויסט, יעדער ווי אַ קליינע לבנה, און אָנגעזייהט זענען זיי אויף דעם טיעף־בלויען, דורכזיכטיגען פעלד אין די טויזענדער, אין די הונדערט־טויזענד־ער, געדיכט, איינער נעבען דעם צווייטען. און די שטערען לייכטען, און מי־נוטענווייז פלאַקערען זיי, און אָפּט דאַכט זיך, אַז זיי וואַקסען און ווערען גרעסער. און די לבנה איז גרויס און האָט אַ מערקווירדיגען שיין, און די לופט אַרום איז לויטער און פריש און דורכזיכטיג, אַ זיסע ליעבליכע לופט, וועלכע שטייגט צום קאָפּ און פערשיכור׳ט, און אַ שטילקייט ליגט אויף די גאַסען ווי אַ טויט.

און מיר, אַלע וועלכע זיצען דאָרט פאַר גאָט אין בית־המדרש, געהען אַרויס — די לבנה מחדש זיין.

און איך, דאָס קליינע, קליינע יונגעלע, געה־מיט מיט אַלע.

איך פיהל, ווי איך טרינק דעם טעם פון גן־עדן און ווי עס וואַקסט אין מיר עפּעס צו און ווי די נשמה ווערט ברייט און הייליג. עפּעס אַ וואונדער־ליכע גייסט נעהמט מיך אַרום פּלוצלינג, אַ גייסט פון טרוימערייען און פון פער׳חלומט־זיין, און איך ווייס נישט, וואָס עס איז. אַרום און אַרום ליגט דער פירכטערליכער פראָסט אויסגעגאָסען, און פאָרט פיהל איך אין דער נאָז דעם ריח פון פרישע רויזען.

מיר געהען — און פאַר אונז געהט ר׳ קלמן חסיד, עס איז דער דאָזי־גער, אויף וועלכען מיר אַלע האָבען געקוקט פון תמיד אָן, ווי אויף דעם אָנגעזעהענסטען צווישען אַלע: דער גרעסטער עהרליכער יוד, דער למדן, דער ריינסטער מענש.

ווי דער געפאַלענער שניי איז ווייס זיין באָרד, די אויגען גלאַנצען ווי

די גלאַנצענדיגע שטערען אינ׳ם הימעל, ווי די ליכטיגע לבנה אין דער הויך איז ליכטיג זיין פנים — און ער געהט, ווי דער דין איז: „כדרך שיוצאין לקבל פני המלך, אזוי ווי מען געהט מקבל פנים זיין אַ מלך".

און דער דאָזיגער גייסט, פהיל איך, נעהמט אַרום אויך מיך ביסלעכ־ווייז, און די נשמה וואַקסט און וואַקסט — און אויך איך געה מקבל פנים זיין אַ מלך.

אָט איז ער, דער מלך מלכי המלכים, דער קעניג איבער אַלע קעניגען, הקדוש־ברוך־הוא ! „הללויה !" . . .

„לויבט דעם הערר פון די הימלען! לויבט איהם אין די הויכען" !

און איך הער די ווערטער, ווי זיי זאָגען זיי, און איך פיהל זיי דאָסמאָל ביז אויפ׳ן גרונד. —

און פון דער ברכה הער איך אַרויס נאָר די ווערטער : „אַז עס זאָל בעניית ווערען די קרוין פון דער פּרעכטיגקייט צו די אָנגעלאָדענע פון בויך" — און איך פערטראַכט מיך און פער׳חלום מיך, דען איך פערשטעה נישט רעכט די דאָזיגע וואונדערליכע און פרעמדע רייד. די בעהאַלטענע פער־שטעלטע ווערטער נעהמען מיך אַרום ווי אַ כישוף, און איך שעפּטשע שטי־לערהייט נאָך : „צו די אָנגעלאָדענע פון בויך".

דאַן ווייס און פערשטעה איך פּלוצלינג, אַז „אַזוי ווי איך שפּרינג אַנט־קעגען דיר און קען נישט אָנריהרען אָן דיר, אַזוי זאָלען מיינע פיינד נישט קאָנען אָנריהרען אָן מיר". פאַרוואָס זאָל דאָס אַזוי זיין ? פאַרוואָס זאָל איך נישט קענען אָנריהרען אָן דער לבנה ? און מיך כאַפּט אָן אַ גרויס אונענדליך פערלאַנגען, זיך אויפצוהויבען און אָנצוריהרען די לבנה. —

בעזונדערס פּילט־אויס מיין גאַנצען זין יענער פערדרעהטער פּסוק, ווי מען זאָגט איהם פון אונטען צוריק : „ווי אַ שטיין זיי זאָלען שטיל ווערען דיין אָרעם אינ׳ם טהון גרויס ווערען און פּאַרכט אַנגסט אויף זיי עס זאָל פאַלען" — און איך פער׳חלום מיך און פערטראַכט מיך.

און אָט פּלוצלינג : „דוד מלך ישראל חי וקים" — און מיר דאַכט זיך אַ מינוט לאַנג, אַז אָט זעה איך איהם, ווי ער שטעהט פאַר מיר אַ לעבעדי־גער. ווי דער געפאַלענער שניי איז ווייס זיין באָרד, די אויגען גלאַנצען ווי די גלאַנצעדיגע שטערען אינ׳ם הימעל, ווי די ליכטיגע לבנה אין דער הויך

איז ליכטיג זיין פנים, און אויך הויב אָן צו שרייען אויפ'ן קול: „דוד מלך ישראל חי וקים! דוד מלך ישראל חי וקים!"

ארום און ארום איז שטיל א מינוט לאנג.

„די שטימע פון מיין ליעבסטען, אט קומט ער, ער שפרינגט אויף די בערג, ער היפּט אויף די היגלען" — און איך קוק מיך אום און בליק רעכטס און לינקס און איך זוך איהם. „עס גלייכט מיין ליעבסטער צו א הירש אדער צו א רעה פון די יונגע הירשען; אט שטעהט ער הינטער אונזער וואנד, קוקט פון די פענסטער, בליקט פון די לעכער" — און איך בליק הינטער מיר צו דער וואנד און זעה ווי די שאטענס אויף דער וואנד בעוועגען זיך און קוקען פון די פענסטער, בליקען פון די לעכער . . .

און מיין הארץ זאפט זיך אן מיט עפּעס א שטילען, היילינען סוד, און מיין גאנץ אינערעס חלומ'ט.

ווי שוידערליך איז דער דאזיגער אָרט! הייליג איז די נאכט צו אונזער הערד . . .

„ווער איז זי, וועלכע שטייגט אויף פון דער מדבר?" — און איך זעה ווי מענשען שאקלען־אב די ציצית, און איך שאקעל דעסגלייכען אב, און וויים נישט, וואס איך מאך.

און א וואנדערליכער געדאנק געהט מיר דורכ'ן קאפּ, און איך וויים נישט, וואס דער געדאנק איז געווען.

און פלוצלינג וויים איך איהם: — ווער עס איז מחדש די לבנה, דער קען זיכער זיין, אז ער וועט נישט שטארבען דעם חודש!

און מיר האבען דאך די לבנה מחדש געווען — ווער קען נאך אזוי זיכער זיין ווי מיר?

דאן געהען מיר צוריק, פאר אונז געהט ר' קלמן חסיד.

און זיינע אויגען גלאנצען ווי די שטערען, און זיין פנים איז ליכטיג ווי די לבנה — הונדערטמאל מעהר ווי פריהער, און ער געהט און זינגט זיך שטילינקערהייט א ניגונ'דעל.

שטילענקערהייט שפּרייז אויך איך נאך דער מחנה, דער פראסט ווערט וואסאמאל שטארקער; מיינע באקען און מיינע אויערען ברענען ווי פייער, און מיר איז אזוי זים און אלץ ארום איז אזוי הייליג.

און אַלץ איז אַזוי טרויִמעריש און מיינע ליפּען שעפּטשען: וועה איז זי, וועלכע שטייגט־אויף פון דער מדבר? — און איך וויים אַליין נישט, פאַרוואָס איך שעפּטשע די דאָזיגע ווערטער.

וואָס מדבר? וואו מדבר? ווער שטייגט־אויף פון אַ מדבר?...

און מיר קומען בעזאַכט אריין אין דעם פאַרהויז פון בית־המדרש, און אין פאַרהויז איז שטאָק־פינסטער, פּראַסט מיט דער האַנד נישט צו דערטאַפּען.

און איך גיה מיר שטילינקערהייט און זינג מיר אויך אַ ניגון־דעל.

פּלוצלינג אָבער הערט זיך אַ האַרצרייסענדער געשריי.

און נאָך דעם שרייען אַ שטילקייט ווי דער טויט.

און ווי מען האָט אַ ליכט געבראַכט, אום דאָס פאַרהויז צו בעלייכטען, האָט מען דאָס שרעקליכע געזעהען.

דער קעלער אין דעם פאַרהויז איז נישט פערדעקט געווען, דען דאָס ברעט פון אויבען האָט זיך געהאַט פעררוקט, און ר' קלמן איז ביים געהן אריינגעפאַלען אינ'ם קעלער.

ווי זיי האָבען איהם אַרויסגענומען, איז ער שטיל געלעגען און האָט נאָר שווער געקרעכצט; פּלוצלינג אָבער האָט ער אָנגעהויבען צו וואַרפען מיט די הענד און פיס, דאָ האָבען זיי גיך געבראַכט צו איהם אַ דאָקטאָר, אַ צווייטען, אַ דריטען.

און צומאָרגענס אינדערפריה האָב איך געהערט, אַז ער האָט דאָס געניק געבראָכען, און דאַן, נאָכמיטאָג, האָב איך געהערט, אַז ער איז גע־שטאָרבען.

איך אָבער האָב געשמייכעלט, איך וויים דאָך, אַז עס איז נישט אמת! איך וויים דאָך, אַז עס איז גאָרנישט מעגליך! איך וויים דאָך, אַז ווער עס איז מחדש די לבנה, דער איז זיכער אַז ער וועט ניט שטאַרבען דעם חודש מיט אַ מיתה משונה!

און געגלויבט האָב איך דערין, ווי נאָר אַ קינד קען גלויבען. אַלץ אין מיר האָט געגלויבט, מיין גאַנץ וועזען האָט געגלויבט...

און דעם גאַנצען נאָכמיטאָג האָב איך מיך אַרומגעקריעגט מיט מיינע חברים, ווען זיי האָבען מיר געזאָגט, אַז ער איז געשטאָרבען, און איך האָב

זיי אָנגעשריגען, אַז זיי זענען ליגנערס. איך האָב עס דאָך בעסער געוואוסט פון זיי; עס שטעהט דאָך געשריבען אין די ספרים; עס שטעהט דאָך געשריבען אין מיר זעלבסט, אין דער טיעפעניש פון מיין אייגען הארץ!

קעגען אָווענד ערשט האָט זיך די סצענע אביסעל געענדערט. קעגען אָווענד האָב איך מיט מיינע אייגענע אויגען דעם טויטען געזעהן, און אויך ביים קבר בין איך געשטאַנען, ווי זיי האָבען איהם אריינגעלעגט.

און אַ שמערץ, גרויס און אונענדליך, האָט מיך ארומגענומען.

איך האָב פּלוצלינג געוואוסט, אַז נישט דער מאַן איז דאָ געשטאָרבען, נאָר געשטאָרבען איז מיין קינדהייט און מיין תמימות און מיין גלויבען! נישט ר׳ קלמנ׳ען האָבען זיי דאָ אריינגעלעגט אין דער ערד אריין, נאָר מיין קינדהייט, מיין תמימות, מיין גלויבען!

און איך שטעה ביים קבר און וויין.

נאָר איין שבת

דענסמאָל, ווען די עטליכע ווערטער, וועלכע איך דערצעהל, האָבען פּאַסירט, בין איך געווען נאָך גאָר א קליין קינד, א יונגעל פון א יאָהר זעקס.

ביי טאַטע־מאַמע בין איך געווען א בן־יחיד און ביי מיין באָבען בין איך געווען דער שוואַרצאַפּעל פון׳ם אויג. וועגען מיין באָבען קען איך אייך נאָר זאָגען: איך האָב קיינמאָל נישט געזעהן אין מיין גאַנצען לעבען קיין קליגערע פרוי, איך האָב קיינמאָל נישט געהערט קיין שענערעס און קיין זיסערעס, ווי איהרע מעשה׳לעך און קיינמאָל נישט האָב איך א מענשען ליעבער געהאַט פון איהר.

און אָט די דאָזיגע באָבע — זי איז דאָס געווען דער ערשטער טויטער, וועלכען מיינע אויגען האָבען געזעהען.

איך געדענק נאָך אַלץ, ווי עס וואָלט נאָך ערשט נעכטען געווען: אינדערפריה האָט מיך אונזער דיענסט־מיידעל אויפגעוועקט פון׳ם שלאָף און האָט מיר געזאָגט: די באָבע איז ביינאַכט געשטאָרבען. פּלוצלינג איז זי געשטאָרבען.

איך האָב די ווערטער רוהיג אויסגעהערט און דאָס גאַנצע האָט מיך נישט אָנגעהויבען צו אַהרען. — דאָס קינד האָט נאָך גאַרנישט פערשטאַנען, וואָס עס הייסט טויט־זיין.

געשטאָרבען? — נו, פּטור, געשטאָרבען!

און אין זעלבען טאָג האָבען זיי זי קובר געווען, און אויך דאָס דאָזיגע האָט מיך זעהר קנאַפּ געאַהרט.

אַזוי זענען אַוועקגעגאַנגען דריי, פיער טעג. פּלוצלינג האָט עפּעס, וואָס איך ווייס נישט וואָס עס איז, אָנגעהויבען אין מיין האַרץ מיר צו לעבערען און צו עגבערען ווי מיט א שפּיציגען נאָגעל.

און א בענקעניש אהן א מאָס און אָהן א גרעניץ און אָהן אנ׳אויפהער

האָט פּלוצלינג אַרומגעכאַפּט מיין גאַנצע נשמה. ביסלעכווייז האָב איך אָנגעהויבן אויך וויסן, וואָס איך וויל. גיט מיר מיין באָבע! גיט מיר מיין באָבע!

און מיין מאַמע האָט געפּרובט מיך איינשטילן און מיין טאַטע האָט זיך גענומען מיך גערוהיגען — אָבער אַלץ אומזיסט. גיט מיר מיין באָבע! גיט מיר מיין באָבע! איך האָב מיך שטאַרק צעריטשעט. ווען וועט שוין קומען די באָבע, וועלכע איך האָב אַזוי לאַנג שוין נישט געזעהן? גיט מיר מיין באָבע! זאָל זי זיך שוין ווידער אָוועקזעצען מיט מיר ביים אויוועון און זאָל זי שוין ווידער דערצעהלען!

מיין מאַמע איז געזעסען און האָט געהערט. אין איהרע אויגען האָט זיך עפּעס פּייכטעס בעוויזען.

„קינד־לעבען!", האָט זי געזאָגט „ווען עס וועט זיין תחית־המתים, וועט אויך די באָבע, אם ירצה השם, ווידער לעבעדיג ווערען, און דאָ וועסטו זי זעהן"...

עפּעס ווי אַ שטיין איז מיר אַראָב פון האַרצען און איך האָב טיעף אָבגעאָטעמט. אבי ס'איז פאַראַן נאָך אַ מיטעל! — עס מוז אַלזאָ נאָר ווערען תחית־המתים, און באַלד וועט אויך שוין די באָבע ווידער זיין נעבען מיר!

און לוסטיג און פרעהליך האָב איך מיך ווידער צעלעגט אויף דער ערד און האָב מיך צעשפּיעלט מיט קיצע־מיצע, די גרויסע קאַץ, וועלכע מיר האָבען געהאַט. פּלוצלינג האָב איך די קאַץ אַ שליידער געגעבען אין דער זייט און איך ביז אַרויף אויף די מאַמע.

„מאַמע! ווען וועט זיין דאָס דאָזיגע תחית־המתים!"

„זעסטו, קינד־לעבען!", האָט די מאַמע געענטפערט, „ווען משיח וועט נאָר זיין געקומען, וועט תיכף זיין אויך תחית־המתים. דאַן, מיין קינד, וועט די באָבע ווידער לעבעדיג ווערען, און דאַן, מיין נשמה'לע, וועסטו זי ווידער יעדען טאָג זעהן, און דאַן, מיין טייבעלע, וועט זי דיר אויך דערצעהלען די מעשה'לעך ווי אַלעמאָל"...

מיט אַ שטורם האָב איך מיך אַ וואָרף געגעבען אויף דער מאַמעס האַלז און האָב איהר צעקושט די ליפּען און דעם קאָפּ און דעם שטערען און די

באקען, און האָב מיך געכאַפּט צו די הענד און האָב זיי צעקושט, און האָב מיך גאָרנישט געקאָנט זאַט קושען, דאַנקען גאָט דרעפאַר, וואָס איך האָב אַרויסגעזעהן פאַרט דעם אַנהויב פון עפּעס א שטיקעל ישועה! ראשית האָב איך נאָר צו זעהן, אז משיח זאָל קומען, און גוים וועט דאָס דאָזיגע נאָר זיין געשעהן, וועט דאָך שוין ממילא אַלץ ווערען רעכט: דאַן וועט ווערען תחית־המתים און דאַן וועט די באָבע ווידער ווערען לעבעדיג. און דאַן וועל איך זי ווידער האָבען נעבען מיר זיצען און דאַן וועט זי ווידער דערצעהלען די מעשיות — —

פלוצלינג אָבער האָט מיך עפּעס א געדאַנק אָבגעשטעלט.

„מאַמע"! אָבער ווען שוין וועט דאָס זיין, אז משיח וועט קומען?"

און מיין מאַמע האָט ווייטער גערעדט.

„משיח? . . . זעהסטו, קינד מיינס, ווען יודען וועלען האַלטען איין איינציגען שבת, ווי עס געהערט צו זיין, דאַן וועט משיח גאַנץ זיכערליך קומען. אזוי זאָגען אונזערע הייליגע חכמים".

איך האָב געהערט און מיין הארץ האָט אָנגעהויבען אין מיר גאַנץ מאָדנע צו קלאַפּען. נאָר איין איינציגער שבת, ווי עס געהערט צו זיין! דאָס איז דאָך אזא קלייניגקייט, אזא קלייניגקייט! . . .

ובּרויך איך אייך ערשט צו דערצעהלען, אז איך בין געווען דער ערשטער, וועלכער האָט זיך פאַרגענומען מיט דעם גאַנצען כוח, צו האַלטען דעם איינעם שבת מיט אַלע פרטים און דקדוקים? ווי נאָך קיין שום מענש נישט אויף דער גאַנצער וועלט וועל איך האַלטען דעם דאָזיגען שבת. איך וועל מיך פראָבען נישט ריהרען פונ'ם אָרט דעם גאַנצען מעת־לעת, און כּדי יוצא צו זיין פאַר אַלע דעות, וועל איך אָנהויבען מיט א שעה פריהער און וועל ענדיגען מיט א שעה שפּעטער. און אויך ביינאַכט וועל איך נישט צו־מאַכען קיין אויג, כדי איך זאָל נאָר חלילה מיך נישט געבען קיין ריהר און מחלל שבת זיין און קאַליע מאַכען דאָס גאַנצע.

און אויך מיין טאַטע וועט דאָך האַלטען דעם דאָזיגען שבת ווי עס געהערט צו זיין, איהם ברויך איך דאָך נישט ערשט צו בעטען, ער איז דאָך דער טאַטע. און מיין מאַמע זאָל געזונד זיין, זעהט איהר, איהר וועל

איך קיין איינציג וואָרט נישט זאָגען; זי וועט האַלטען פון זיך דעם שבת גלייך מיט מיר.

און אויך מיינע פעטערס און די מוהמע רבקה'לע און מיין שוואָגער יאָסעל און מיינע געשוועסטער־קינדער און אונזער גאַנץ הויזגעזינד — אַלע, אַלע וועלען זיי האַלטען גלייך מיט אונז דעם דאָזיגען שבת ווי עס דאַרף צו זיין. עס איז דאָך עפּעס מכח דער באָבע!

און דאַן וועל איך אַריבערלויפען אויך אויף די אַנדערע זייט גאַס, און אויך אין חדר וועל איך אָנזאָגען אַלע מיינע חברים און וועל זיי בעטען רח־מים, למען השם זיי זאָלען נאָר האַלטען ריכטיג דעם שבת, און איך וועל אָנזאָגען ראובנ'ען און מרדכי'ן און יונה'ן און שמעונ'ן און יצחק'ן און פּלטיאל'ן — אַלע, אַלע וועל איך זיי אָנזאָגען, איך וועל זיי זאָגען נאָר דאָס איינע וואָרט: עס איז דאָך נישט קיין קליינינקייט, עס געהט דאָ מכח דער באָבע! עס איז דאָך מיין באָבע, וועלכע איז מיר געשטאָרבען און וועלכע קען דאדורך ווערען ווידער לעבעדיג און איך קען זי ווידער האָבען! איך בין זיכער, אַז אַלע וועלען מיר טהון די דאָזיגע קליינינקייט און וועלען דעם שבת האַלטען, ווי עס געהערט צו זיין, עס איז דאָך נאָר איין שבת!

און צו די שכנים וועל איך אַריין און אין מאַרק אַריבער און אין די פאָרשטאָדט אַרוים, איך וועל בעטען און וויינען — ווער וועט מיר אָבּ־זאָגען אין אַזאַ קליינער טובה?

און כדי יוצא צו זיין גאָר אינגאַנצען, וועל איך בעטען דעם טאַטען, וועט ער לאָזען שפּאַנען די פערד און וועט אַריבערפאָהרען אויך קיין קיס־לאָוויץ און קיין גרייד־אָוו און קיין ליקוויצאַ און אין די איבעריגע שטעדט־לעך אַרום אונז, און דאַן וועט ער פאָהרען אויך אין די אַנדערע עטליכע שטעדט, וועלכע זענען פאַרהאַן אויף דער וועלט, און וועלכע איך וויים נישט, ווי זיי הייסען, און איך בין זיכער, אַז יעדער וועט פאַר מיינעטוועגען טהון יענע קליינינקייט, וועלכע מען פערלאַנגט פון איהם, עס געהט דאָך דאָ מכח מיין באָבען!

לויט מיין קורצען חשבון איז אויסגעקומען, אַז שוין אין עטליכע טעג אַרום, און אפשר גאָר אין נעכסטען שבת שוין. וועלען מיר קענען אויס־פיהרען אונזער פּלאַן.

מיין אונגעדולדיגקייט איז געוואקסען פון מינוט צו מינוט. מיין אָטעם איז געוואָרען גליהנעדיג, מיינע אויגען האָבען געבריהט, אַלץ איז מיר גע־וואָרען איבערדריסיג, עסען האָב איך נישט געקענט און שלאָפען האָט עס מיך נישט געלאָזט. בלויז נאָך עטליכע טעג ליגען צווישען מיר און צווישען מיין באָבען!

אוי קינדער־יאָהרען! אוי קינדער־נאַיוויטעט!

דאָס קינד האָט דענסמאָל נאָך גאָרנישט געהאַט דעם כח צו פער־שטעהן, וואָס עס בעדייט אַ גרויסע וועלט, און אַז די ערד איז גרויס און וויט, און אַז די מענשען זענען אַנדערש איינער פון צווייטען, און אַז עס איז נישט מעגליך אַריינצוזוכען אין זיי איין נשמה, אַזוי אַז זיי זאָלען האָבען אַלע איין ווילען אפילו נאָר אויף איין מינוט...

עס איז שווער צו געפינען צוויי מענשען, וועלכע זאָלען האָבען צוויי עהנליכע געדאַנקען, מכל־שכן איין געדאַנק פאַר אַלע מענשען צוזאַמען מיט איין ווילען און איין ציעל.

וואָס זאָל איך דאָ לאַנג דערצעהלען?

דער שבת ווי עס געהערט צו זיין איז נישט געהאַלטען געוואָרען, משיח איז נישט געקומען, תחית־המתים איז נישט געווען — און מיין באָבען האָב איך ביז אויפ'ן היינטיגען טאָג נישט מעהר געזעהן.

און יעצט בין איך אַ דערוואַקסענער, און וויים וואָס עס הייסט, איין גייסט פון פערשידענע מענשען...

*

נעכטען אָווענד זענען מיר געזעסען אויף דער וועראַנדע ביים דאָק־טאָר און האָבען אונזער טיי געטרונקען. אויף דעם טיש זענען געלעגען די לעצטע צייטונגען, און מיר האָבען געלייענט די לעצטע שוידערהאַפטע נאַכ־ריכטען וועגען באַמבעס און וועגען אויפרייסונגען און וועגען אַנפאַלען. דאָס געשפרעך האָט זיך אָנגעהויבען דרעהען אַרום דער טעמא פון די בלוטיגע מעשים און באַלד האָבען מיר געהאַלטען ביים טעמא פון דער אַלגעמיינער סאָציאַלער גלייכשטעלונג.

„דאָס איז שוין אַזוי אַ ירושה פון פראַנקרייך", האָט דער דאָקטאָר געזאָגט גלאַט אַזוי, אום נאָר עפּעס וואָס צו זאָגען, און האָט זיך אָנגעצונדען אַ באָק־ציגאַר. „דער אַלטער דעוויז האָט געהייסען: ליבערטע, פראַטערניטע, עגאַליטע".

און דער סטודענט האָט אַוועקגעוואָרפען זיין אינטערעסאַנט געשפּרעך מיט דעם הויז־פריילין, האָט זיך אויסגעווישט זיינע פענסנעגלעזלעך, האָט עטליכע מאָל אָבגעהוסט און האָט געזאָגט: „מיינע הערר'ען! אַלץ, ווי בעוואוסט, שטרעבט אַהין נאָר צו איין ציעל, — דאָס געזעץ פון די פעסטעסטע און אייביגסטע געזעצען אין דער נאַטור. אויך כעמיע און מאַגנעטיזם און עלעקטריציטעט, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, זענען אייגענטליך נאָר איין קראַפט אין פערשיידענע ערשיינונגען, און אַזוי אויך ווערט די גאַנצע שטערען־וועלט און דאָס אייביגע הערר'ען ,אַז מיר נעהמען זיך בעאורטיילען דעם גייסט פונ'ם מענשען, מוזען מיר איהם דעסגלייכען בעאורטיילען נאָר פון דעם דאָזיגען געזיכטס־פּונקט, ווילען מיר די וועלט רעפאָרמירען און אויסבעסערען, איז עס קלאָר, אַז מיר האָבען פאַר אונז נאָר איין וועג: מיר מוזען זעהען צו דערגרייכען דעם ציעל, אַז אַלע מענשען זאָלען זיין אין אַלעמען גלייך".

דער סטודענט האָט זיך אַרומגעקוקט און איז געווען שטאַרק מיט זיך צופרידען. דאָס הויז־פריילין האָט בעהאַלטענערהייט געגעניצט.

„אַלע גלייך? און אין אַלעמען גלייך?" האָט געענטפערט דער באַנקדירעקטאָר, „דעם אמת געזאָגט, איז מיין פאַנטאַזיע צו שוואַך אום צו קענען זיך פאָרשטעלען אַ וועלט, בשעת אַלעס פון איהר וועט זיין גלייך איינס מיט דעם אַנדערען. כאַפּט נאָר אָן אַ משל: מיר זיצען און שפּיעלען ווינט, און דאָ איז איין פאַרב נישט מעהר יחסן פון דער צווייטער און אַנ'אַכטעל איז נישט מעהר פון אַ זיבענטעל און אַ ניינטעל איז נישט מעהר פון אַנ'־אַכטעל, זאָגט, קאָן דאַן אַ שפּיעל האָבען עפּעס אַ טעם מיט אַ ריח? קאָן אַ וועלט איבערהויפּט האָבען אַ ממשות?"

מיט אַ וויץ פּטר'ט מען נישט אַזאַ טיעפזיניגע וועלט־בעוועגענדע פראַגע!" האָט זיך דער סטודענט צעהיצט.

און דער רעדאַקטאָר פון דער שטאָדט־צייטונג האָט געזאָגט:

„איך פרעג גאנץ ערנסט: קענען מיר האבען א געזעץ, אז עס זאלען שוין קיין נאראנים נישט זיין אויף דער וועלט און אלע, אלע מענשען זאלען זיין קלוג אויף איין געביעט, ווערען מיט אמאל אזוי פערדרעהט און אונקלאר, ווען מיר קומען צו א צווייט געביעט! און דערפאר טאקי זאג איך אייך: אזוי ווי עס איז נישט מעגליך א וועלט צו איבעראנדערשען אויך אויף די אנדערע געביעטען, דען, זעהט איר: די אונטערשיידען אין דעם אנדערש־זיין זענען אייביגע נאטור־געזעצען!"

„און פארט", האט זיך דער סטודענט איינגעשפראט, „איך בלייב ביי דעם מיינינגען: נאר איין אבסאלוטע גלייכהייט פאר אלעמען וועט אונז ברענגען צום ציעל!"

און דער שטאדט־אדוואקאט, א מענש א פערציגער מיט א הויכען שטערען און א ליסען קאפ, האט זיך פלוצלינג אויפגעשטעלט און האט געזאגט:

„יונגער מענש! (ער האט זיך געווענדעט צום סטודענט), אויך איך בין אמאל געוועזען אזוי יונג ווי איהר און אויך איך האב אמאל געהאט נאר דעם איינעם וואונש, אז אלע מענשען זאלען זיין אבסאלוט גלייך. אבער זעהט איהר, איך בין עלטער געווארען און האב מענשען געזעהן און האב אריינגעקוקט אין די וועלט. איך האב דאן מיך אומגעקוקט, אז עס איז נישט אזוי, און אז דער גייסט אינ'ם מענשען וועקסעלט זיך און אז פון דער נאטור אויס איז עס דעם מענשענס שטייגער צו זיין אנדערש איינער פונ'ם אנדער'ן; אויך יעדעס אינדיווידואום פאר זיך ענדערט זיך פון מינוט צו מינוט, עס איז נישט פאראן קיין שטענדיגעס אין דער נאטור, נאר אומגעקעהרט, די נאטור איז געבויט אויף אנ'אייביגען וועקסעל און אויף דיפערענצירונגען — און דערפאר איז בטבע גארנישט פאראן יענע גלייכהייט, פון וועלכער איהר, יונגעלייט, חלומ'ט, עס איז א חלום, מיין פריינד א חלום פון קינדער־יאהרען!"

איך בין געזעסען און האב געהארכט און האב נישט געהארכט און איך האב זיך פערטראכט. איך האב מיך פלוצלינג דערמאהנט אן די קינדער־יאהרען און ווי איך בין געוועזען א קינד און ווי איך האב פערלאנגט

גאָר א קליינינקייט: מיליאָנען מענשען זאָלען האַלטען אוון שבת אלע גלייך אויף איין אופן.

אָבער דאָס דאָזיגע איז נישט געשעהן — און משיח איז נישט גע־קומען.

אָבער פאַרוואָס לאַכען זיי, די אַנדערע? פאַרוואָס בעוויזען זיי און צעשטערען? פאַרוואָס זענען זיי אזוי קלוג און דערוואַקסען? האָט נישט א חלום אמאָל אין זיך מעהר ממשות ווי די גאַנצע נאַקעטע וואָהרהייט?...

און ווידער האָב איך זיך טיעף פערטראַכט: ווי גליקליך בין איך גע־ווען דענסמאָל, ווען דער טאַטע האָט געהייסען איינשפאַנען, און מיר האָ־בען געזאָלט פאָהרען אין די שטעדטלעך אַרום, אום צו פערלאַנגען דעם איינעם שבת!

„תתחדש"

אמעשה מיט אַ שניידערס אַ יונגעל האָב איך אייך היינט צו דער־צעהלען — איהר אָבער טאָרט אייך די זאַך נישט צופיעל נעהמען צום האַרצען; ס'איז דאָך סוף־כל־סוף נאָר אַ שניידערס אַ יונגעל . . .

און דער שניידער איז אַ גרויסער אָרימען געוועזען, און דאָס יונגעל איז אַ גאַנץ קליין יונגעל געוועזען, און געהאַט האָט ער תמיד אַ בלייך פּנימ'ל, און נאָר די אויגען האָבען געפלאַקערט. —

און געוועזען איז די מעשה צו דער ערשטער סדר־נאַכט. — די לעצטע דריי נעכט האָט דער שניידער זיך גאָרנישט מעהר שלאָפען געלעגט, דען ער האָט געמוזט פאַרטיג מאַכען די נייע מלבושים, די בגדי־יום־טוב, פאַר דעם גביר און פאַר דעם גביר'ס זוהן און פאַר'ן גביר'ס איידעמעס און פאַר'ן גביר'ס איידעמעס קינדערלעך. נאָך ערב־פסח נאָכמיטאָג איז ער ביי דער מלאכה געזעסען, און ווי ס'האָט אָנגעהויבען אַביסעל טונקעל צו ווערען, דאָ ערשט האָט ער געקאָנט איינוויקלען די קליידער אין אַ ליילעך און זיי אָבטראָגען צו די גבירים.

און דער גביר און זיין זוהן און זיינע איידעמעס און די איידעמעס קינדערלעך האָבען די נייע קליידער אָנגעטהון און זענען אַוועק אין שוהל אַריין — דער שניידער אָבער האָט קיין נייע קליידער נישט אָנגעטהון, און נאָר אַרומגעוואַשען האָט ער זיך איילענדיג, און איז אויך אַוועק אין שוהל אַריין; און אויך זיין קליין יונגעלע האָט קיין נייע קליידער נישט אָנגע־טהון, און נאָר אַרומגעוואַשען האָט מען איהם, און ער איז אויך אַוועק מיט זיין פאָטער אין שוהל אַריין.

און אין שוהל איז ליכטיג און פרעהליך און גוט אויף דער נשמה! דער שניידער שטעהט מיעד און אָבגעמאַטערט און דרעמעלדיג און האָרכט ווי דער חזן זינגט. טיילמאָל הערט ער דעם שאָרך פון די נייע זיידענע מלבו־שים אַרום זיך און דאָס גערויש פון דעם פרישען אונטערשלאַג; און נעבען

איהם שטעהט זיין אפרימ׳ל און אויך ער הערט דעם שאָרך און דאָס גע־רויש פון די פרישע קליידער — און זיין פנימ׳ל איז בלייך, און נאָר די אויגען פלאַקערען.

און דאַן ווי דער שניידער האָט זיך צום „סדר" אַוועקגעזעצט ביי זיך אין זיין ענגען דאַך־שטיבעלע, דאָ ענדליך איז אַ מין מנוחה אויך איבער איהם געקומען. סוף־סוף איז עס דאָך יום־טוב! דאָס שטיבעלע איז פיין אָבגעקעהרט פון אַלע שניידער׳שע פיצלעך און שטיקלעך און שמאַטקעלעך. די פרר־שיסעל און דער ראָזשינקע־וויין שטעהען אויפ׳ן טיש, דאָס טונדע־לע באָרשט שטעהט אין אַ ווינקעל. די מלכה זיצט צו דער רעכטער האַנד פונ׳ם מלך.

אוי די מלוכה, די יודישע מלוכה!

און דאָס יונגעלע פרעגט די קשיות — זיין בלייך פנימ׳ל רויטעלט זיך און די פלאַקערדיגע אויגען ווערען טונקעל, ווי אַנ׳אָבגרונד, עפּעס איז דאָס יונגעלע מיט די אותיות אינ׳ם סידור נישט שטאַרק בעקאַנט געוועזען.

און דער טאַטע ענטפערט: אַ מעשה מיט עבדים היינו, קנעכט וואָס מיר זענען געווען, און אַ מעשה מיט רבנים, וואָס זענען געזעסען ביז אינ־דערפריה צו קריאת־שמע — און אפרימ׳ל האָרכט און פערשטעהט קיין וואָרט נישט.

און פּלוצלינג איבערהאַקט ער דעם פאָטער אין די רייד און פרעגט ווידער עפּעס — אָבער די נייע קשיה, וואָס ער פרעגט, שטעהט נישט מעהר אינ׳ם סידור.

„טאַטע! פאַרוואָס דאָס, זאָג מיר, האָט מיר קיינער נישט געזאָגט „תתחד־דש"? . . . אַלע יונגלעך אין דער שוהל האָבען איינער דעם אנדערען גע־זאָגט „תתחדש", און נאָר מיר אַליין האָט קיינער גאָרנישט געזאָגט". . .

און זיין בלייך פנימ׳ל ווערט טויזענדמאָל מעהר בלייכער און זיינע פלאַקערדיקע אויגען הויבען אָן טויזענדמאָל מעהר צו פלאַקערען.

און דער שניידער שטאַמעלט און ענטפערט — אָבער אויך ער ווייסט אין דער ערשטער מינוט נישט וואָס צו ענטפערען; דער תירוץ דערויף שטעהט אויך נישט אינ׳ם סידור. אַ מינוט שפּעטער אָבער האָט ער שוין געוואוסט וואָס, און ער ענטפערט:

„מיין קינד! ווער עס האט נישט אויף זיך א ניי שטיקעל מלבוש, דעם זאגט מען נישט תתחדש".

„אבער פארוואס דען האב איך נישט אויף זיך א ניי שטיקעל מלבוש? אזוי לאנג ווי איך לעב, האט מיר קיין שום מענש נאך נישט געזאגט תתחדש".

אזוי לאנג ווי אפרים'ל לעבט האט ער נאך נישט געהאט אויף זיך א ניי שטיקעל מלבוש . . .

און ער הויבט אויף זיינע אויגען פונ'ם סידור, און דאס זענען גאר־נישט קיין אויגען, נאר פלאקערדיגע קויהלען זענען עס — און דא זעהט ער די מאמע, און זי האט טרעהרען אין די אויגען.

„אם ירצה השם איבעראיאהר", ענטפערט איהם די מאמע, „איבער־איאהר פסח אם ירצה השם וועסטו שוין האבען א ניי מלבוש".

און די מאמע קושט איהם אויפ'ן שטערען.

און דאס יונגעל שווייגט — זיינע אויגען זענען פער'חלומ'ט, ער חלומ'ט אוןווארט מען זאל איהם פותר חלום זיין.

*

און אויך איבעראיאהר פסח האט נאך אפרים'ל נישט געהאט קיין ניי מלבוש. קושען — יא, דאס האט איהם זיין מאמע געקאנט געבען, אבער א ניי מלבוש — דאס נישט.

און אויך אין א יאהר שפעטער, און אויך אין די איבעריגע שפעטערע יאהרען, האט אפרים'ל נאך נישט געהאט עפעס א ניי שטיקעל מלבוש. דען, זעהט איהר, עס זענען פארהאן אויף דער וועלט אזעלכע מיני מענ־שען, וואס האבען קיינמאל נישט אויף זייער גאנץ לעבען קיין שום שטי־קעל ניי מלבוש.

עס זענען פארהאן אזעלכע, וואס וואוינען זייער גאנץ לעבען אויף דער זייט פון דער זון, און אזעלכע, וואס וואוינען זייער גאנץ לעבען אויף דער זייט פונ'ם שאטען. אפרים'ל האט אלעמאל געוואוינט אויף דער זייט פונ'ם שאטען.

און אפרים׳ל האָט אַלעמאָל געפרעגט: „פאַרוואָס?". אַ מין קליין ווערעמעל האָט געוואוינט אין זיין קליין קעפּעל און האָט דאָרט געגראָבען און געגראָבען, און דאָס קליינע ווערעמעל האָט אויסגעגראָבען אַ גרויס לאָך, און דאָס לאָך האָט דאָס ווערעמעל פולגעשטאָפּט מיט אַזעלכע „פאַר־וואָס"־פראַגען.

און די פראַגע איבער אַלע פראַגען איז געוועזען, פאַרוואָס האָב איך קיין ניי מלבוש נישט? און נאָך פיעל הארבער איז געוועזען די פראַגע: פאַרוואָס האָבען אַנדערע יאָ נייע קליידער?

און אפרים׳ל האָט אין זיין הערצעל נישט געשפּירט קיין קנאָה — און נאָר אַ וועהטאָג האָט ער געשפּירט.

און זייענדיג אינ׳ם חדר און זעהענדיג די יונגלעך אין מלבושים, וואָס זענען נאָך נעכטען אָדער עהער־נעכטען ניי געוועזען — האָט ער נישט גע־שפּירט קיין קנאָה אויף זיי, און נאָר אַ וועהטאָג האָט ער געשפּירט.

און אין דער גאַס, — זעהענדיג נייע קליידער, האָט ער נאָר אַ וועה־טאָג געשפּירט.

און אויך דער הונגער האָט איהם קיינמאָל נישט אַזוי שטאַרק צוגע־זעצט, ווי עס האָט איהם צוגעזעצט יענער איינציגער געדאַנק, וואָס האָט זיין גאַנץ הערצעל אויסגעפילט.

זיין גאַנצע נשמה האָט זיך אין איהם צוזאַמענגעשרומפּט צו איין איינ־ציגען געדאַנק, צו איין איינציגער בענקעניש — דאָס בענקעניש נאָך דעם איינעם וואָרט: „תתחדש".

און נאָר איין איינציגעס מאָל האָט ער זיך גליקליך געפיהלט — איינ־מאָל ביינאַכט. אָבער ביים ערוואַכען פונ׳ם שלאָף האָט ער געוויינט, און די מוטער האָט איהם געפרעגט, וואָס איהם איז און ער האָט דערצעהלט, אַז די יונגלעך זענען נאָר־וואָס ביי איהם געוועזען און האָבען איהם בעטאַפּט, דען ער האָט אויף זיך אַ ניי מלבוש געהאַט, און יעדער האָט איהם גע־זאָגט „תתחדש", און זיין האַרץ האָט זיך אין איהם צעגאָסען פאַר פרייד — און יעצט אָבער האָט ער גאָרנישט מעהר.

און די מוטער האָט זיך געטראַכט: מסתמא האָט זיך איהם דאָס נייע מלבוש גע׳חלומט.

און אפרים'ל האָט אָנגעהויבען חלום'ן מיט אָפענע אויגען — אָבער אַ נייַ מלבוש האָט ער אויף זיך אין זיינע חלומות נישט מעהר געזעהן.

און זיין נשמה האָט אַלץ נאָך געוואַרט און געוואַרט אויף דעם איי־נעם וואָרט: „תתחדש".

*

און עלטער איז ער געוואָרען, אַ יונגעל פון צעהן, אַ יונגעל פון צוועלף יאָהר, און אַ שניידער־יונגעל איז ער געוואָרען ביי אַ פרעמדען שניידער — אָבער צו אַ נייַ מלבוש האָט ער זיך נאָך אַלץ נישט דערשלאָגען.

און דער שניידער פלעגט איהם שלאָגען און די שניידערקע פלעגט איהם פייניגען און די שניידער־געזעלען פלעגען איהם אויסקניפּען זיין נאַ־קעט פלייש, וואָס פלעגט אַרויסקומען פון זיינע צעריסענע, צעשליסענע שמי־קער מלבושים — דאָס אַלץ אָבער האָט איהם נישט וועהגעטהון; און נאָר ווען ער פלעגט האַלטען צווישען די פינגער אַ נאָדעל מיט פאָדים און פלעגט נעהען עפּעס אַ נייַ שטיקעל ארבייט, דאָ פלעגט ער שפירען אַ וועהטאָג. דאָס נייע מלבוש פלעגט איהם שטעכען אין די פינגער, און נישט די נאָדעל — און דאָ פלעגט זיין בלייך פנים ווערען טויזענדמאָל בלייכער און זיינע אויגען פלעגען אָנהויבען טויזענדמאָל מעהר צו פלאַקערען און דאָס קליי־נע ווערעמעל פלעגט אָנהויבען צו גראָבען און צו גראָבען איהם אין דער נשמה און אינ'ם מוח, און אין די אויערען פלעגט איהם אָנהויבען אָהן אַנ־אויפהער צו זשומען דאָס בעקאַנטע וואָרט, דאָס וואָרט „תתחדש".

און עס זשומט איהם אין די אויערען און עס זשומט איהם אין דער נשמה, און עס הערט גאָרנישט אויף. און דאָס בענקעניש און די ברענענ־דיגע לוסט דאָס צו הערען וואַקסט און וואַקסט.

און ווען דער שניידער פלעגט איהם שיקען מיט נייע מלבושים, זיי אָבצוטראָגען צו די גבירים, און ער פלעגט זעהען זייער רייכקייט און זייער פראַכט און אַלץ, וואָס זיי האָבען, און ווען ער פלעגט אַהיימקומען אין זיין אָרים לאָך און ער פלעגט זעהען זיין אָרימקייט און זיין עלענד און אַלץ, וואָס עס האָט — דאָ האָט ער אַלעמאָל נאָר איין איינציגע זאַך געדענקט: אַז יענע האָבען נייע קליידער און ער האָט נישט.

מיט וואָס איז זיין זינד אַזוי גרויס, וואָס ער האָט נישט קיין שום נייע זאַך? און וואָס ווידער האָבען יענע אַזעלכעס גוטס געטהון, אַז זיי האָבען יאָ זוכה געווען צו האָבען נייע זאַכען?

אוי, דאָס ווערעמעל! טויטען ווען ער וואָלט עס נאָר קענען אָדער ווענינגסטענס כוח ווען ער וואָלט נאָר האָבען עס שטיל און שטום צו מאַ-כען!

און זיין ברענענדיגע לוסט איז געוואַקסען און געוואַקסען.

און איינמאָל האָט מען איהם ביי אַ גנבה געכאַפּט. דאָס אונשולדיגע יונגעל מיט דעם שאינו־יודע־לשאול־פּנים'ל איז אייגענטליך גאַרנישט מעהר ווי אַ גנב געוועזען — אַזוי האָט די שניידערקע געזאָגט! דען די שניידער־קע האָט איהם ביי יענער גנבה געכאַפּט.

און די מעשה איז גאָר אַ פּשוטע געוועזען: ביים שניידער האָט מען אַ נייע מלבוש פאַרטיג געמאַכט און עס אפרים'ען געגעבען, ער זאָל עס אָב־טראָגען פאַר'ן גביר'ס יונגעל; אפרים'ל אָבער האָט עס נישט אָבגעטראָגען אַהין צום גביר פאַר'ן יונגעל, נאָר צו זיך אַהיים אין זיין ווידעם־שטיבעל האָט ער עס געטראָגען, מיט דער כונה עס זיך אָנצומעסטען, איינמאָל ווע־ניגסטענס אין זיין לעבען האָט ער געוואָלט אויף זיך אַ ניי שטיק מלבוש האָבען; איינמאָל נאָר אין זיין לעבען האָט ער געוואָלט דעם טעם פיהלען פון אַ ניי שטיק מלבוש — איין מינוט לאַנג...

און דערביי, ביי דער דאָזיגער גנבה, האָט איהם די שניידערקע דער־טאַפּט, דאָ האָבען זיי איהם קראַנק געשלאָגען און האָבען איהם אַרויסגע-טריבען.

*

און ער איז עלטער געוואָרען, ער איז געוואָרען אַ יונגעל פון זעכצעהן, אַ יונגעל פון אַכצעהן איהר — אָבער צו אַ „תתחדש" האָט ער זיך אַלץ נאָך נישט דערשלאָגען.

און דאָ איז ער, ווי דער שטייגער איז, אוועק מיט אַ שניידער־געזעלען קיין לאָנדאָן. אין לאָנדאָן האָט ער נייעס געזעהן: ארבייטער־חברות, אַר־

בייטער-פערזאמלונגען, און רעדעס ווערען געהאלטען און מען פאדערט און מען פערלאנגט און מען געהט מיט שטורם.

אָבער צו זיין „תתחדש" איז ער אלץ נישט געקומען.

און ווי ער איז צוריקגעקומען אין זיין שטעדטעל אהיים, איז זיין פנים בלייך געוועזען נאך מעהר ווי פריהער, און נאר די אויגען האבען געפלאקערט ווי די לעבעדיגע קויהלען.

און די נשמה אין איהם האט געפלאקערט! און דאס הארץ אין איהם האט זיך צעגאסען און דער מוח אין איהם איז געווארען איינגאנצען א מין איינציג, גרויס, ברענענדיג פערלאנגעניש — דאס פערלאנגעניש צו הערען דאס ווארט „תתחדש".

פארוואס? פארוואס זאל ער אליין נאר זיין אזוי עלענד? פארוואס מעגען אנדערע האבען פיעל נייע קליידער און ער טאר אפילו קיין איינציגעס נישט האבען?

און דאס נייע מלבוש איז פאר איהם געווארען א „פיקס אידעע", א מין מאנאמאניע א שגעון...

און ער האט שוין גארנישט מעהר געטהון, נאר גערעדט פון דעם נייעם מלבוש, וואס ער וועט האבען.

ער איז געווארען דער פיהרער פון א חברה ארבייטער, און עפענטליך פלעגט ער רעדעס האלטען, און דערצעהלען פלעגט ער פון צייטען וואס וועלען קומען, ווען אלע, אלע מענשען וועלען האבען אלעמאל נאר נייע מלבושים.

ס'וועלען נאך קומען צייטען, אז יעדען מענשען וועט מען דאן זא־גען: „תתחדש."!

אָבער יענע צייטען זענען נישט געקומען — געקומען זענען אנדערע צייטען, די צייטען, ווען מען האט איהם געכאפט און איינגעזעצט.

*

און ווי ער איז ווידער ארויסגעגאנגען פריי, איז זיין פנים בלייך גע־וועזען ווי קאלך, און א הוסט האט זיך איהם נישט געוואלט שטילען, און

אַפּטמאָלס האָט ער געשפּיגען מיט בלוט — נאָר די אויגען האָבען געפלאַ־קערט.

און קראַנק און עלענד איז ער דאַן געלעגען אויף זיין בעטעל אינ׳ם הקדש.

דער הוסט ווערט וואָסאמאָל שטאַרקער, דאָס בלוט ווייזט זיך וואָס־אמאָל מעהר.

און ער ליגט און חלומ׳ט זיינע חלומות מיט אָפענע אויגען: ער זעהט פון וויטען אַ ניי מלבוש און ער הערט פון וויטען דעם „תתחדש".

אין די ערשטע טעג האָט דער דאָקטאָר געפלעגט יעדען טאָג צו מי־טאָגצייט צוצוקומען צו זיין בעטעל — איצט אָבער קומט ער נישט מעהר. מסתמא וועט דאָך איהם באַלד אינגאַנצען בעסער זיין און ער וועט באַלד אויפשטעהן און געהן אין גאַס אריין, און באַלד וועט זיך אָנהויבען דאָס נייע לעבען מיט אַ ניי מלבוש.

זיינע כוחות אָבער זענען געוואָרען וואָסאמאָל ווענינער. די צונג איז איהם געוואָרען טרוקען, די קעהל אויסגעדאַרט, און די אויגען האָבען גע־פלאַקערט.

און די אויגען שליסען זיך בּיסלעכווייז, און ער זעהט פאַר זיך אַ וואונדערליכע ערשיינונג: מלאָכים קומען, קליינע מלאָכים, גרויסע מלאָ־כים, טויזענד און ווידער טויזענד מלאָכים, מלאָכים אָהן אַ שיעור, אָהן אַ צאָהל, און באַלד איז די גאַנצע שטוב פול מיט זיי; און די מלאָכים האַלטען אין איין שטייגען, שטייגען ארויף און שטייגען אראָב, און פאָכען מיט די פליגעל ווי יונגע, בלויע טויבען. און פלוצלינג זעהט ער, ווי זיי האַלטען נייע מלבושים, לויטער, ווייסע, נייע מלבושים, און זיינע אויערען הערען אַ זים צוקערדיג געזאַנג, אַ מעלאָדיע, וואָס האָט קיין סוף נישט: תתחדש! תתחדש! תתחדש!

און פלוצלינג בעווייזט זיך אויך אַ שוואַרצער מלאָך, אַ מלאָך מיט לוי־טער אויגען.

דעם טאָג דערויף האָט מען איהם קובר געוועזען אין די נייע, ווייסע קליידער, דעם „תתחדש" האָט ער אָבער נישט מעהר געהערט.

דאָס איז די מעשה, וואָס איך האָב אייך געוואָלט ערצעהלען פונ'ם יונגעל, וואָס האָט נישט די זכיה געהאַט, אַזוי לאַנג ווי ער האָט געלעבט, צו האָבען אויף זיך אַ שטיקעל נייַ מלבוש.

איהר אָבער טאָרט אייך די זאַך נישט נעהמען צופיעל צום הארצען; ס'איז דאָך סוף־כל־סוף נאָר אַ שנייַדערס אַ יונגעל . . .

ליכט

נאַכט. אינ'ם שלאָפצימער ליגט די פינסטערקייט אויסגעגאָסען ווי א שווערער וואָלקען. פון דעם איינעם עק ביז צום אנדערען ליגט זי אויסגעגאָסען.

אינ'ם קליינעם בעטעל ליגט דאָס שלאָפעדיגע קינד, און דערנעבען שטעהט דאָס גרויסע בעט, אין וועלכען די מאַמע שלאָפט.

פלוצלינג האָט זיך דאָס קינד געשטרעקט און געצויגען און איז ער־וואַכט.

— מאַמע!

אויך די מאַמע איז ערוואַכט.

— וואָס ווילסטו, קרוין?

— ליכט! ליכט וויל איך, מאַמע! ס'זאָל יעצט ליכטיג זיין! איך וויל, ס'זאָל ליכטיג זיין אויגענבליקליך.

די מאַמע האָט זיך איילענדיג אויפגעכאַפּט, איז אַראָב פון בעט און האָט אָנגעצונדען אַ ליכט.

— ניין, מאַמע! נישט אַ ליכט וויל איך, נישט די ליכטיגקייט פון אַ ליכט, ניין, נישט די ליכטיגקייט פון אַ ליכט! עס זאָל ליכטיג זיין, וויל איך! עס זאָל אומעטום ליכט זיין! איך וויל, עס זאָל ליכטיג זיין דאָ און אויף דער גאַס און אומעטום! עס זאָל יעצט טאָג זיין, וויל איך!

— אָבער נשמה'לע מיינס, וואָס דו ווילסט, דאָס קאָן דאָך נישט זיין! יעצט איז נאַכט, און קיינער קאָן נישט יעצט מאַכען, אַז עס זאָל זיין טאָג. דאָס קאָן אפילו די מאַמע נישט מאַכען, און אפילו־פאַר איהר איינציג קינד קאָן זי עס נישט מאַכען, וואַרט. וואַרט אַביסעל, מיין טייערעס! האָב גע־דולד! נאָר נאָך אַביסעל: באַלד וועט ווערען טאָג. —

— איך וויל אָבער, עס זאָל שוין טאָג ווערען! אַז שטענדיג זאָל זיין טאָג!

און דאָס קינד האָט זיך צעוויינט.

און די פרוי קאָן דאָס קינד וויינען נישט הערען. די טריט פון טויט וואָלט זי קענען רוהיג הערען, ווען ער קומט, נאָר נישט איהר קינד, ווען עס וויינט.

דאָס קינד אָבער וויינט. און דאָס קינד איז עלטער געוואָרען, און וואָס עלטער עס איז געוואָרען, האָט עס אַלץ מעהר געוואָלט ליכט און טאָג, און וואָס מעהר עס האָט געוואָלט ליכט און טאָג, האָט עס אַלץ מעהר און מעהר געוויינט. און די מאַמע, וואָס מעהר זי האָט געהערט דאָס קינד וויינען, איז זי אַלץ מעהר עלענד און מעהר אונגליקליך געוואָרען, דען זי האָט נישט געקאָנט איהר קינד וויינען הערען.

ליכטיגער גאָט, וואָס זי האָט, וואָלט זי גערען אָבגעגעבען, אבי עס זאָל ליכטיג זיין איהר קינד!

און זוכען איז זי געגאַנגען פאַר איהר קינד ליכט.

— און איז דאָס אָרט, פון וואַנען דאָס ליכט נעהמט זיך?

און ווי זי איז געשטאַנען ביי די שיידע-וועגען און האָט געפרעגט און געפאָרשט ביי די שטומע שטעגען, איז איהר אַנ'אַלטע פרוי אַנטקעגענגעקומען:

— יעצט בין איך אַלט און דאָס לעבען האָט מיך חכמה געלערענט. דאָס ליכט זוכסטו, טאָכטער? ליכט פאַר דיין קינד? הער, וואָס איך וועל דיר זאָגען: ווען דו וועסט דיינע ליכטיגע און גלאַנצענדיגע אויגען נעה־מען און וועסט זיי מקריב זיין דיין קינד פאַר א קרבן, וועט דיין קינד האָ־בען ליכט, ווי עס פערלאַנגט.

און די פרוי האָט קיין מינוט נישט געוואַרט. זי האָט גענומען און געבראַכט איהרע ליכטיגע און גלאַנצענדיגע אויגען איהר קינד פאַר א קרבן. טאָג ווי נאַכט, טאָג ווי נאַכט האָט זי געאַרבייט פאַר איהר קינד'ס וועגען, זי איז די נעכט נישט געשלאָפען, ביז די אויגען זענען איהר בלינד געוואָרען פאַר צופיעל אַרבייטען ביינאַכט.

דאָס איז ליכט געווען פאַר איהר קינד. אָבער פאַר איהר קינד אַליין איז דאָס ליכט געווען — און ער האָט דאָך געוואָלט אַז אומעטום און אויף דער גאַנצער וועלט זאָל זיין ליכטיג.

און צום צווייטען מאָל איז די פרוי געשטאַנען ביי די שיידע־וועגען און האָט געפרעגט און געפאָרשט ביי אַלע שטומע שטעגען.

— זאָגט מיר, שטומע שטעגען, וואו איז דאָ דאָס אָרט, פון וואַנען עס נעהמט זיך דאָס ליכט?

און אַן אַלטע פרוי איז איהר אַנטקעגענגעקומען:

— יעצט בין איך אַלט: אָבער אַמאָל בין איך יונג געווען ווי דו, און ווען איך בין יונג געווען בין איך געווען אַ מאַמע ווי דו; און דעריבער ווייס איך עס. ווען דו וועסט אַרבייטען אין שוויס פון דיין אָנגעזיכט אַזוי לאַנג ביז דיינע האָר, וועלכע זענען שוואַרץ ווי די נאַכט, וועלען זיין וויים ווי דער טאָג, דאַן וועט די דאָזיגע ווייסקייט אַ ליכטיגקייט פערשפּרייטען און דו וועסט האָבען ליכט פאַר דיין קינד'ס וועגען.

און די מאַמע האָט זיך קיין מינוט נישט איבערלעגט, זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אַרבייטען און האָט געאַרבייט טאָג ווי נאַכט, טאָג ווי נאַכט, און גאָרנישט גערוהט האָט זי, ביז פאַר צופיעל אַרבייט זענען איהרע האָר, וועלכע זענען שוואַרץ געווען ווי די נאַכט, וויים געוואָרען ווי דער ליכטיגער טאָג, זיי זענען וויים געוואָרען ווי דער פריש געפאַלענער שניי, און זיי האָבען געלויכטען אַרום און אַרום.

אָבער דאָס דאָזיגע ליכט איז נישט גענוג געווען; עס איז נישט קיין אייביג ליכט געווען און האָט נישט געלויכטען פאַר דער גאַנצער וועלט.

און צום דריטען מאָל שטעהט די פרוי און פאָרשט ביי די שטומע שטעגען;

— שטעגען! זאָגט מיר, צי ווייסט איהר דען נישט, וואו איז דאָ דאָס אָרט, פון וואַנען עס נעהמט זיך דאָס ליכט?

און פון אַלע פיער עקען איז דער ווינד געקומען און געהערט האָט זי:

— ווען דו וועסט דאָס רויטע בלוט פון דיין האַרץ מקריב זיין דיין קינד פאַר אַ קרבן, וועט דאַן דאָס רויטע גלאַנצען און וועט לייכטען ווי דאָס אייביגע ליכט.

„דאָס בלוט פון מיין האַרץ?“ האָט די פרוי געזאָגט — און אונדערבאַרעמדיג האָט זי זיך דאָס האַרץ אַרויסגעריסען און האָט עס געבראַכט

איהר קינד פאַר אַ קרבן, און ווי דאָס קינד האָט ביי זיך דאָס מוטער־האַרץ דערפיהלט, איז איהם ווארים געוואָרען, ווי עס האָט געוואַרימט די זון אין גבעון, און עס האָט איהם געלויכטען אַ טאָג מיט אַ נאַכט, און עס איז איהם ליכטיג געווען.

אָבער עס איז נישט געווען קיין אייביג ליכט. און נישט געלויכטען האָט עס אומעטום און שטענדיג און פאַר די גאַנצע וועלט.

און די פרוי האָט נאָך אַלץ געבלאָנדזשעט און געזוכט.

— וואו איז ליכט? וואו איז ליכט? — זאָגט מיר. וואו איז אַזאַ ליכט, וואָס זאָל מיין קינד לויכטען אויף אייביג און צוליעב מיין קינד זאָל ליכטיג זיין אויך דער גאַנצער וועלט?

אַן׳אַלטער מאַן איז איהר אַנטקעגענגעקומען.

— ווען דו וועסט אַלע ביכער פון דער וועלט צוזאַמעננעהמען און אַלע וויסענשאַפטען און אַלע חכמות — דאַן וועסטו האָבען דאָס ליכט וואָס דו זוכסט, און וועסט עס געבען דיין קינד.

און די פרוי האָט צוזאַמענגענומען אַלע ביכער פון דער וועלט און האָט צוזאַמענגערופען אַלע געלעהרטע און אַלע חכמים, כדי זיי זאָלען געבען איהר קינד אַלע וויסענשאַפטען און אַלע חכמות.

און די געלעהרטע און די חכמים האָבען דעם קינד געגעבען וויסענשאַפט און חכמה, און ליכטיג איז איהם געוואָרען. אָבער — איינמאָל האָט ער אַרויסגעקוקט און האָט געזעהן, ווי פינסטער עס איז אין דרויסען און ווי נאָר איהם אַליין איז ליכטיג און עס האָט איהם טאָפּעלט געשמערצט.

און פון דעם קינד איז געוואָרען אַ יונגעל, און פון דעם יונגעל אַ דערוואַקסענער יונגערמאַן און פון דערוואַקסענעם יונגענמאַן איז געוואָרען אַן־אומגליקליכער, אַ זעהר אומגליקליכער מאַן!

דען נישט צופריעדען קאָן זיין דער, וועלכער זוכט אַן׳אייביג ליכט, אַ ליכט פאַר אַלע מענשען צוגלייך.

און אַזוי זוכענדיג דאָס ליכט זענען טעג נאָך טעג, יאָהרען נאָך יאָהרען געשוואונדען, און מאַט איז ער געוואָרען און מיעד און אַלט און קראַנק.

און די פיס האָבען איהם געשמערצט פאַר צופיעל געהן און זוכען און

דאָס האַרץ און דער קאָפּ האָבען איהם געשמערצט פאַר צופיעל פיהלען און קלערען.

און אויך זיינע האָר, שוואַרץ ווי די נאַכט, זענען ווייס געוואָרען און האָבען געגלאַנצט און געלויכטען.

און אויך ער האָט געהאַט אַ זוהן, און דער דאָזיגער זוהן האָט אויך פערלאַנגט און געזוכט: דאָס וואָס ער אַליין האָט פערלאַנגט און געזוכט זיין גאַנץ לעבען.

און אַזוי זוכענדיג און קלערענדיג, איז איהם דערווייל אָנגעקומען דער לעצטער און פינסטערער טאָג, און אַנשטאָדט ליכט, וואָס ער האָט געזוכט, איז צו איהם געקומען דער פינסטערער מלאך מיט די טויזענד שוואַרצע אויגען.

פּלוצלינג האָט ער פערשטאַנען: עס איז דאָס אייביגע געזעץ! טאָג און נאַכט קומען אָבוועקסלענד, ווי זומער און ווינטער, ליכט און פינסטערניש, היץ און קעלט.

און צורופענדיג זיין זוהן צום בעט, האָט ער געזאָגט: איך האָב געזוכט דאָס ליכט — אויך דאָס איז שוין גענוג!

רב מאיר בעל-נס׳ פושקע

זאַקען פלעג איך טראָגען יאָהרען־לאַנג פון רחל־לאה׳ס ארבייט. דאָס גאַנצע געסעל פלעגט קויפען זאָקען ביי רחל־לאה׳ן. דאָס האָט זיך גערעכענט פאַר אַ שטיקעל מצוה: אַ יודענע, אַנ׳אַלטע, אַ כשר׳ע, פרומע יודענע, און דערצו אַנ׳אלמנה, דער מאַן איז געווען אַ גרויסער בן־תורה, אַ ירא־שמים און אָנגעזעהן זעהר און זעהר. אַנ׳אַנדער שטיקעל פרנסה האָט די אלמנה נישט געהאַט. זאָקען איז געווען די לעצטע פּראָבע, וואָס זי האָט געמאַכט אַ שטיקעל ברויט צו־פערדיענען.

זינט דער מאַן איז געשטאָרבען ביז היינט האָט זי שוין געמאַכט אַ רעכט ביסעל פּראָבען; אָנגעהויבען האָט זי גרויס, און געענדיגט קליין. באַלד ווי דער מאַן איז געשטאָרבען און זיין שטאַרבען האָט אַ רושם אָנ־געמאַכט האָט קהל צונויפגענומען פאַר איהרעטוועגען אביסעל געלד און האָט איהר געקויפט אַ וואָגען שטיינקויהלען, זי זאָל דערמיט האַנדלען. די ערשטע צייט האָט יעדער זיך געהאַלטען פאַר אַ שטיקעל פליכט, צו קויפען שטיינקויהלען דוקא ביי דער „אלמנה”, און זי האָט דערפון געהאַט אַ שטי־קעל ברויט. זי אָבער האָט געוואַרט נישט בלויז אויף אַ שטיקעל ברויט, נאָר אויך אויף אַ צייט, אַז זי זאָל האָבען אָנגעקליבען עטליכע רובעל, כדי צו האָבען אויף הוצאות קיין ארץ־ישראל. נאַטירליך איז דערפון גאָרנישט געוואָרען. מיט דער צייט האָט דער עולם געהאַט פערגעסען זיין פליכט אָן די אלמנה׳ס פרנסה און אָן די אלמנה אינגאַנצען. דער ווינטער איז גע־ווען אַ לייכטער, און דער עולם ווי ווייט ער האָט נאָר געקאָנט, האָט ער זיך אָוועקגענאַרט פון שטיינקויהלען. אַזוי איז געקומען אַמאָל אַ שעהנער פריה־מאָרגען, און די אלמנה האָט פלוצלינג געזעהן, אַז זי האָט נישט קיין שטיינ-קויהלען און נישט קיין געלד, דאָ האָט זי צונויפגענומען דאָס לעצטע ביסעל כחות און האָט געמאַכט אַ נייע פּראָבע — אַ שטאַפּעל נידריגער פון דער ערשטער. זי האָט זיך געשאַפט אַביסעל לאָטעריע־לאָסען, ברוינשווייגער און

זאקסישע, און האָט זיי פונאַנדערגעטיילט צווישען בעקאַנטע. אָנפאַנגס איז אויך דאָס געווען אַ געשעפט, אָבער נישט אויף לאַנג. לאָטעריע־לאָסען קויפען איז נישט קיין פליכט, און די צייטען זענען שלעכטע געווען. ביים סוף האָט זי קאַסע געמאַכט און האָט געזעהן, אַז עס איז נישטאָ נישט קיין סחורה, נישט קיין געלד. דאָ האָט זי צוזאַמענגעקראַצט די לעצטע פאָר רובעל און איז אַראָב נאָך אַ שטאַפעל נידריגער. זי האָט איינגעקויפט עטליכע פונט טיי און צוקער, און האָט די דאָזיגער לעבענסמיטעל אָנגעהויבען אַריינטראָגען אין די רייכע הייזער. צוויי דריי מאָל האָט מען גענומען ביי איהר, און דאַן האָט מען אויפגעהערט. די דאָזיגע אלמנה האָט אויפגעהערט צו זיין אַ „נייעס". אַזוי איז זי אַראָב נאָך אַ שטאַפעל נידריגער. איהר פנים האָט איהר געפלאַמט פאַר בושה, זי האָט געזיפצט, אָבער באַין ברירה האָט זי זיך געקויפט אַ טונדעל הערינג און איז דערמיט געגאַנגען אין די הייזער. די ערשטע טעג האָט זי זיך געשעהמט אויף דער גאַס זיך צו ווייזען מיט דעם טונדעל אין דער האַנד, אָבער ביסלעכווייז האָט זי איינגעזעהן, אַז קיינער קוקט גאָרנישט אויף איהר און די זון שיינט ווייטער ווי אַלעמאָל. אַזוי האָט זי איינגעקויפט און פערקויפט, אַמאָל נאָך אַמאָל — ביז זי האָט זיך אַרומגעזעהן ביים סוף, אַז זי האָט קיין געלד נישט מעהר אויף איינצוקויפען אַ ניי טונדעל. דאָ ערשט איז זי אָנגעקומען ביז צו דער לעצטער מדרגה: זי האָט פאַר די לעצטע עטליכע גילדען זיך איינגעקויפט אַביסעל שטריק־וואָל און האָט אָנגעהויבען אַרבייטען זאָקען. דאָס געסעל האָט געפלעגט איהר אָבצוקויפען די זאָקען — און אויך מיינע זאָקען זענען יאָהרענלאַנג געווען פון רחל לאה'ס אַרבייט. אָבער דאָס גליק בעשטעהט נישט אייביג. אָט זענען צוגעקומען אין דער שטאָדט נייע אלמנות, נייע בכבוד'ע פרויען, און דער עולם האָט זיך געפונען געגנויטיגט נייע מצוות און חסדים טובים מיט נייע נויטבעדערפטיגע צו טהון. אויך די זאָקען, וועלכע איך טראָג אַצינד, זענען נישט מעהר רחל־לאה'ס אַרבייט. ביסלעכווייז האָט מען פערגעסען אָן איהר, און קיינער האָט נישט מעהר איהר נאָמען דערמאָהנט. רחל־לאה איז אַראָב פון דער סצענע. מען זעהט זי נישט מעהר אין דער גאַס, און קיינער ווייסט נישט מעהר פון איהר פאַרהאַן־זיין. האָט זי עטליכע

קאָפּעקעס אויף וואָל קויפן, קויפט זי און מאַכט אַ פּאָר זאָקען און טראָגט זיי אַריין צו דעם אָדער צו יענעם, און טיילמאָל ווען ס׳איז גראָד קיין אַנדערע נישט געקומען פאַר איהר, ווערען איהר אַזאַ פּאָר זאָקען אָבגעקויפט. על־פּי־רוב הונגערט זי, און אָפט טיילט איהר דער הונגער אוים גרויסע צרות — און קיינער ווייסט נישט דערפון. ווייסט עמיצער, וויפיעל חיות עס בלאָנזשען אַרום אינ׳ם וואַלד און זוכען אַ ביסען? וויפיעל פיש עס שווימען אין וואַסער און זוכען עפּעס צו פרעסען? ווער מען געהט אַזעלכעס אָן? רחל־לאה איז פערשוואונדען געוואָרען און קיינער האָט זי מעהר נישט געזעהן. אפשר איז זי גאָר געשטאָרבען און קיינער ווייסט עס נישט.

נאַטירליך, איז רחל־לאה נישט געווען געשטאָרבען. ביי אַנ׳אָרימען שניידער אין דער פאָרשטאָדט האָט זי זיך געהאַט איינגעדונגען פאַר עטליכע קאָפּעקעס אויף אַ שלאָף־שטעל. דאָרט האָט זי געאַרבייט אַ זאָק, ווען זי האָט געהאַט אויף וואָל קויפען, און דאָרט האָט זי געהונגערט, ווען זי האָט נישט געהאַט. טיילמאָל האָט דער שניידער אויף איהר רחמנות געהאַט און האָט איהר דערלאַנגט עפּעס צו עסען, ווען זי האָט קיין אַרבייט נישט געהאַט; טיילמאָל אָבער האָט ער נישט געהאַט קיין רחמנות, און זי האָט זיך געלעגט אָהן עסען. טיילמאָל האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז ווען אַ מענש איז הונגעריג און לעגט זיך שלאָפען, פערגעסט ער דעם הונגער און שלאָפט איין; טיילמאָל אָבער האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז ווען אַ מענש לעגט זיך הונגעריג שלאָפען, לאָזט איהם דער הונגער נישט אַנטשלאָפען ווערען, און ווערט ער אַביסעל אַנטשלאָפען, וועקט איהם דער הונגער אָפט איבער, אָבער פון געוועהנהייט און באין־ברירה האָט זי זיך געהאַלטען ביי דעם ערשטען נוסח. סוף סוף האַלט זי דאָך די אויגען פערמאַכט און איהר דאַכט זיך, אַז זי שלאָפט. אמת, די קישקעס וואָרטשען גאַנץ הויך און לאָזען איהר נישט קיין רוה — אָבער דאָס מוז אודאי זיין פון עלטער־שוועכע.

און טיילמאָל, ווען זי פלעגט גראָד האָבען עפּעס אַרבייט און פלעגט בעצאָהלען דעם שניידער פאַר די דירה און קויפען פאַר זיך אַ ברויטעל און אַ טעפּעל קאַרטאָפעל, פלעגט זי נאָך אַלץ טראַכטען וועגען איהר אַלטען פּלאַן: אַז גאָט וועט איהר העלפען און זי וועט האָבען אַביסעל אויף הוצאות, וועט זי אַרויספאָהרען קיין ארץ־ישראל. טיילמאָל האָט זי געפלעגט

פון איהרע עטליכענע געצעהלטע גראָשענס אויך אויף צדקה אראָבצוגעבען — אריינגעוואָרפען א קאָפּעקע אין די פושקע פון רב מאיר בעל־נס. ביי דער טהיר נעבען דער מזוזה איז געהאָנגען א קליין בלעכערען פושקעלע מיט א שפּאַלט אויבען, און אָנגעשריבען איז דערויף געווען מיט געכתיבה'טע אותיות: „קופּת ר' מאיר בעל־הנס", און אין דעם דאָזיגען שפּאַלט האָט זי געפלעגט אריינוואַרפען אמאָל א קאָפּעקע. אָבער לאַנג שוין האָט זי דאָרט נישט אריינגעוואָרפען. לאַנג שוין, ווי איהר מוח בעשעפטיגט זיך מיט דער חקירה וועגען דעם שלאָף, אז דער שלאָף קאָן אמאָל דעם הונגער איינשטי־הייזער און בעט א גמילות־חסד.

און זי געהט צו די שכנים און צו די וועלכע וואוינען אין די נעכסטע הייזער און בעט א גמילות־חסד.

און זי ארבייט נייע זאָקען און זי קויפט זיך ברויט.

און דאַן געהען ווידער אוועק גאַנצע טעג, און זי ארבייט נישט קיין נייע זאָקען און קויפט זיך נישט קיין ברויט.

און געפינען געפינט זי, אז זי טראַכט עפּעס צופיעל וועגען דער פושקע, וואָס הענגט אויף דער וואַנד. וואָס זי טראַכט ווייסט זי נישט, נאָר אז זי כאַפּט זיך אויף פּלוצלינג ביים טראַכטען, געפינט זי, אז זי האָט געטראַכט וועגען דער פושקע. אַנ'אונבעשטימט, טונקעל געפיהלט פילט אוים איהר האַרץ, אַנ'אונרוהיגקייט און א שרעק און א מאָדנע האַרץ־קלאַפּען פאַלט אָן אויף איהר — און וואָס זי טראַכט, ווייסט זי נישט.

אָבער געלויבט איז גאָט! איינע פון די שכנ'טעס האָט איהר געליהען עטליכע קאָפּעקעס, און רחל־לאה האָט זיך געקויפט א קנויל בוימוואָל און האָט ווידער געאַרבייט א פּאָר זאָקען. די אונרוהיגקייט און די שרעק און דאָס מאָדנע האַרץ־קלאַפּען האָבען ווידער אויפגעהערט.

נאָך עטליכע טעג איז אָבער שוין ווידער געווען אַלץ ביים אַלטען. די פושקע בעשעפטיגט איהר מוח — און זי ווייסט פּלוצלינג, וואָס זי טראַכט. די געדאַנקען האָבען אָנגעהויבען זיך אויפצוקלערען.

די פושקע איז א פושקע פון ר' מאיר בעל־נס. ר' מאיר בעל־נס איז געווען א גרויסער הייליגער און פירכטערליכער מאַן. אין דער ערשטער שורה שטעהט גאָט ברוך־הוא אַליין; נאָך איהם שטעהט משה־רבנו; נאָך איהם

קומט אברהם און יצחק און יעקב; נאָך זיי — די נביאים און אויך די נביאה׳טעס, די נשים צדקניות, מרים און דבורה; באַלד הינטער זיי קומט ר׳ מאיר בעל־נס. ניין, פאַר ר׳ מאיר בעל־נס קומט נאָך אליהו הנביא. אָבער אויך ר׳ מאיר בעל־נס האָט אַ גרויסע, ווייסע באָרד. און אין דער פושקע ליגען אַ סך, אַ סך קאָפּעקעס. פאַר איין קאָפּעקע קאָן אַ מענש קויפען אַ זעמעל אָדער עטליכע קאַרטאָפּלעס. קאַרטאָפּלעס זענען אַ זעהר גוטע זאַך. דער הונגער איז אַ זעהר מיאוס׳ע זאַך. אָבער ר׳ מאיר איז אַ גרויסער, פירכ־טערליכער מאַן. ער ווייסט אַלצדינג און זעהט אַלצדניג. ווי וואויל איז איהר, אַז זי האָט קיין שום מיאוסע געדאַנקען נישט געהאַט! אָבער פאָרט פיהלט זי, אַז איהר בלוט איז איהר פלוצלינג געקומען אין פנים אַריין, זי ווייסט נישט, פאַרוואָס און פאַר ווען, זי נעהמט דאָס ליילעך איבער׳ן קאָפּ און הילט זיך טיעף איין אין איהם און פרובט איינצושלאָפען.

און טיילמאָל, אַז דער הונגער פייניגט זי ביינאַכט צו שטאַרק, פאַלט איהר איין אַ ניי מיטעל. זי ווייסט, אַז ערב יום־כפור נאָך דער סעודה מפסקת איז מען זיך נוהג צו טרינקען זיבען שלוק וואַסער. דאָס, טראַכט זי זיך, איז אוודאי אַ סגולה אַזעלכע, נישט צו ווערען הונגעריג. נעהמט זי זיך זיבען שלוק וואַסער — און איהר דאַכט זיך דאַן, און זי גלויבט דעריין, אַז דער הונגער האָט באמת אויפגעהערט.

טיילמאָל טהוט זי דאָסזעלבע אויך בייטאָג, און טיילמאָל עטליכע מאָל אין טאָג, און דאַן יעדע שעה, און דאַן איינמאָל נאָך דעם אַנדערען מאָל כסדר.

און ר׳ מאיר בעל־נס׳ פושקע הענגט גראַד אַנטקעגען איהר און זי זעהט זי שטענדיג. און נישט זי — חלילה! — נאָר איהר מוח איז עס, וועל־כער טראַכט: די פושקע איז פול מיט קאָפּעקעס, און פאַר איין קאָפּעקע קאָן אַ מענש קויפען אַ זעמעל. די פושקע הענגט נעבען דער מזוזה און אַ רויטער לאַק־זיעגעל אויף צוויי דינע שפּאַגאַטלעך האַלט זי פערשלאָסען.

זי פערמאַכט די אויגען און דרעהט זיך אָב צו אַנ׳אַנדערער זייט.

*

אָבער דאָס געשטאַלט פון דער פושקע יאָגט זי נאָך אויך דאָרט אַהין.

מעשה שטן! זי אַנטלויפט פאַר איהר, און יענע יאָגט זי נאָך. זי בעהאַלט זיך פאַר איהר, און יענע טאַנצט איהר אַלץ פאַר די אויגען. אומעטום, אין יעדען ווינקעלע, וואו זי זאָל זיך נישט קעהרען, הענגט איהר אַלץ די פּושקע פאַר די אויגען. מן־הסתם, רבונו־של־עולם, מן־הסתם קומט דאָך איהר דאָס פאַר איהרע גרויסע זינד, מן־הסתם מוז זי אויך דעם נסיון אויסשטעהן! — אָבער דער עיקר איז דאָך, אַז זי אַליין ווייסט גאָרנישט, פאַרוואָס און פאַר ווען דאָס אַלץ איז און וואָס די פּושקע וויל פון איהר האָבען.

אין די לעצטע אַכט טעג האָט די פּושקע נישט אויפגעהערט איהרע גע־הירען צו בעשעפטיגען.

די פּושקע איז אַ קליינע, ווינציגע כלי, אַ ווייס שטיקעל בלעך איז זי, און דאָס דעקעל פון איהר איז אַזוי דין, אַז מיט אַ קליין מעסערעל קאָן עס אַ מענש אוועקבייגען. און פאַר איין קאָפּעקע קאָן אַ מענש אַ גאַנצע זעמעל קריגען. —

און פּלוצלניג האָט זי געוואוסט און פערשטאַנען קלאָר, פאַרוואָס און פאַר ווען דאָס אַלעס איז און וואָס די פּושקע וויל פון איהר האָבען. איהר איז פינסטער געוואָרען פאַר די אויגען, איהרע געדאַנקען האָבען זיך צע־מישט און איהר גאַנץ ביסעל בלוט איז איהר געשטיגען אין קאָפּ אריין. פּלוצלינג האָט זי געפיהלט, ווי איהרע שלייפען פוןביידע זייטען האָבען אָנ־געהויבען צו העמערען.

דו גרויסער, הייליגער גאָט! וואָס איז דאָ געשעהן מיט איהר? ווי ווייט שוין איז אַ יודישע טאָכטער געקומען? ווי קאָן אַ מענש נאָך ווייטער לעבען? — און זי האָט געפיהלט, ווי די טרעהרען קייקלען זיך איהר איבער די באַקען.

— פאַר וואָס וויינט איהר? האָט דער שניידער געפרעגט.

זי האָט נישט געענטפערט, און דער שניידער האָט איהר דערלאַנגט אַ שטיק ברויט.

עטליכע טעג האָט די פּושקע אויפגעהערט זי צו קוועהלען, אָבער דאַן האָט זי אָנגעהויבען מיט טאָפּעלער קראַפט — און די קישקעס האָבען דער־ווייל געברומט און געוואָרטשעט, אַזש צום הערען, און דער הונגער האָט גע־בויערט ווי מיט אַנ׳עגבער.

איינמאָל בייטאָג האָט זי געהערט אַ נייעס: אין דעם קאַנטאָר פון „לאַנדוי עט קאָמפּ.". האָבען זיך אַריינגעבראָכען גנבים און האָבען אויפגעריסען די אייזערנע קאַסע און האָבען גענכאַפּט עטליכע טויזענד רובעל — און זי האָט זיך פּלוצלינג געגעבען אַ כאַפּ און האָט אָנגעהויבען שווערען ביי איהר לעבען און ביי איהר מאַנ׳ס נשמה און ביי גאָט, אַז זי איז נישט מיטגעווען צווישען די גנבים! — אַלע, וואָס האָבען געהערט, האָבען זיך צעלאַכט. —

און אָוועגד׳ס פון דעמזעלביגען טאָג, ווי זי איז אַליין געבליבען אין דער שטוב, איז זי אויפגעשטאַנען און איז צוגעגאַנגען ביז אַהין, וואו די פּושקע הענגט. וואָס עס האָט זיך געטהון דאַן מיט איהר, ווייסט זי נישט, נאָר מערקווירדיג, אַז געדענקען געדענקט זי דוקא טויזענד פערשידענע איינצעלנע קלייניגקייטען, וואָס אַנ׳אַנדער מאָל זענען זיי איהר גאָרנישט געקומען אין קאָפּ ראיין און זי האָט זיי קיינמאָל גאָרנישט בעמערקט. אָט, למשל, איז זי פּלוצלינג געוואָהר געוואָרען, אַז צווישען דיביידע פענסטער הענגט אַ שפּיגעל אין דערברייט אויף דער וואַנד; עס איז איהר געווען אויפפאַלענדיג, אַז פון באַלקען הענגט אַראָב אַ פּיער־רעהריגער מעשענער הענג־לייכטער, בעפּוצט מיט רויטע און געלע שטיקלעך גלאַנץ־פּאַפּיער, מיט שוואַרצע פּינטעלעך פון פליגען־שמוץ. אויף איין בעט איז געלעגען אַ העל־בלויע — יאָ, אַ העל־בלויע — אָבגעבלאַקירטע קאָלדרע, און אויף דעם צווייטען בעט איז גאָרנישט געלעגען. די שטוב איז פּיערקאַנטיג. די שטוב האָט פּיער ווענד — יאָ, פּיער. און צווישען די דאָזיגע פּיער ווענד, דאַכט זיך איהר, איז עפּעס געגאַנגען אַ יודענע. זי האָט געהאַלטען אַ מעסער אין דער האַנד און איז דערמיט צוגעקומען ביז צו דער פּושקע. זי האָט אַריינגעשטעקט דאָס מעסער צווישען דעם צודעקעל פון דער פּושקע און צווישען די פּושקע, און דאָס צודעקעל האָט זיך אָוועקגעבויגען. צוויי דריי דינע פינגער האָבען זיך אַריינגעשטופּט מיט גרויס מיה אין די פּושקע אַריין און האָבען פון דאָרט אַרויסגעשלעפּט עפּעס — דאַכט זיך, אַ מטבע. אָבער נישט זי, נישט זי! חס־וחלילה! נישט זי! ביי גאָט און ביי איהר לעבען און ביי איהר מאַנ׳ס נשמה

און ביי איהר חלק לעולם הבא קאָן זי ־דערויף שווערען: נישט זי, נישט זי, נאָר עפּעס אַנ׳אַנדערע, אַ פרעמדע פרוי האָט דאָס אַלץ געטהון.

און די דאָזיגע אַנדערע, פרעמדע פרוי איז געווען הונגעריג, זעהר זעהר הונגעריג.

און איהר דאכט זיך, אַז די דאָזיגע פרוי איז געגאַנגען — צוערשט האָט זי אויפגעהויבען דעם רעכטען און דאַן דעם לינקען פוס — אָט אַזוי: איינס, צוויי — אָבער נישט זי! — און איז אַרויס פון שטוב און איז אַריין אין דעם נעכסטען שפּייז־קרעמעל און האָט זיך געקויפט אַ זעמעלע פאַר אַ קאָפּעקע — אַ גרויסע זעמעל קאָסט צוויי קאָפּעקעס.

דאַן האָט דיזעלביגע פרוי געוואשען זיך די הענד און האָט זיי אָבגע־ווישט מיט דעם ליילעך און האָט געזאָגט: „שאו ידיכם קדש״, און האָט גענומען אין די האַנד אַריין די זעמעל. —

און פּלוצלינג ווייסט זי און געדענקט און פערשטעהט, ווער עס איז געווען די דאָזיגע פרוי, וועלכע האָט דאָס אַלץ געטהון.

און זי וואַרפט זיך אויפ׳ן בעט אָנגעטהוענערהייט און האַלט די זעמעל פעסט מיט ביידע הענד.

מען טאָר נישט מפסיק זיין! מען טאָר נישט מפסיק זיין!

און אין שטוב געהט אַריין ר׳ מאיר בעל־נס מיט דער לאַנגער, ווייסער באָרד, און אין דער האַנד האַלט ער אַ גליהענדיגע אייזערנע רוט. און אין שטוב געהט אַריין איהר מאַן עליו־השלום, אָנגעטהון אין תכריכים און אין טלית. און אין שטוב געהט אַריין דער מלאך־המות מיט די טויזענד אויגען. און אין שטוב געהט אַריין דער שניידער — — —

מען טאָר נישט מפסיק זיין, מען טאָר נישט מפסיק זיין. ס׳איז צווי־שען נטילת ידים און דער המוציא . . .

און זי האַלט די זעמעל מיט ביידע הענד אַרומגענומען און דריקט זי מיט איהר גאַנצען כח און פאָהרט קיין ארץ־ישראל! דער וועג איז אַזוי ווייט, וואָס מעהר זי פאָהרט, ווערט ארץ־ישראל אַלץ ווייטער, זי איז שוין זעהר ווייט פון דאָרטען, זי איז שוין זעהר ווייט . . .

און איהרע געדאנקען האָבען זיך צעמישט, און זי ווייסט גאָרנישט מעהר, וואָס עס טהוט זיך.

אינדערפריה האָט מען זי געפונען אויף איהר געלעגער, און אין דער האנד די זעמעל, צו וועלכער איהרע ליפען האָבען זיך נישט געהאט צוגע־ריהרט.

דאָס ערשטע וואָרט, וואָס זי האָט געהערט, איז געוועזן: „גנב'טע, ארויס פון מיין שטוב! ארויס בזה הרגע!"

מצוה

וואָס איז אַזעלכעס מצוה? וואָס טהוט זיך אָב אין דער נשמה פון א יוד, בשעת ער טהוט א מצוה? איך מיין בשעת ער איז מקיים א זאַך מיט מסירתנפש און טהוט א מצוה, אפילו ווען זי איז געגען זיינע אייגענע אינטערעסען און געגען זיין גוף און געגען אייגען ווייב און קינד? — טהוט ער עס, ווייל זיין נשמה איז א הויכע, אנ'איידעלע, אַזעלכע, וואָס קאָן זיך אָבזאָגען פון אַלצדינג, אָדער טהוט ער עס, אדרבא, ווייל די דאָזיגע נשמה איז רויה און אויסגעטרוקענט און פיהלט גאָרנישט און עס אהרט זי גאָרנישט וואָס זי זאָגט זיך אָב פון עפעס?...

נאָך ווען איך בין אַ קינד געוועזן, האָבען די דאָזיגע פראַגען שטאַרק בעשעפטיגט מיין יונגען מוח.

מיר זעהען אָפט אַ יוד, וואָס איז פון דער נאַטור א דימענט, א ווייך האַרץ, א גרויסער בעל־רחמנות, אַ מענש, וואָס קאָן א פליעג אויף דער וואַנד נישט דערצערגען — אָבער אָט האָט איהם גאָט א מצוה צוגעשיקט, און ער איז פּלוצלינג ווי איבערגעביטען: זיין מאַמע הויבט איהם נישט אָן צו אהרען און ער פערשטעהט נישט מעהר זיין אייגענע טאָכטער, זיין טאַטע איז פאַר איהם נישט פאַרהאַנען און ער וויל נישט מעהר וויסען פון זיין אייגענעם זוהן, זיין אייגען ווייב געהט איהם נישט אָן און ער פיהלט נישט מעהר מיט דעם הונגעריגען און דעם דורשטיגען. ווייסט א לאָקאָמאָטיוו בשעת דעם לויפען וואָס עס הייסט א שטערונג אויפ'ן וועג? אז א מענש ליגט אויף די רעלסען און זי שטורעמט איבער איהם פאַרביי און צעדרייסט איהם און צעברעקעלט איהם?

א מצוה!... א מענש וועט ער הרגנ'ען און א מצוה מקיים זיין, זיך זעלבסט וועט ער מקריב זיין, אַבי די מצוה איז געטהון.

וואָס קומט־פאָר אין דער דאָזיגער נשמה?

איך האָב געקענט א גרויסען בעריהמטען רב אין א גרויסער שטאָדט,

איינעם, וואָס איז געווען נעבענביי אויך אַ שטיקעל סוחר. די פּריצים האָבען געפּלעגט איהם צוצושיקען זייער ספּירט, און ער האָט געפּלעגט דעמזעלבען אוועקצוגעבען אנגראָ אין די גרויסע געשעפטען. איינמאָל, אין אַנ׳ערב־פּסח, זענען איהם אָנגעקומען פראַכטען, און די פעסער זענען אריין אין זיין „רשות" שוין נאָך ביטול חמץ. דאָס פּנים פון דעם רב איז געוואָרען בלייך ווי קאַלך, אָבער נאָר אויף איין איינציגע מינוט. דאַן איז ער אויפגעשטאַנען רוהיג, האָט געלאָזט אוועקפיהרען די פעסער צו דער ווייסעל, האָט געלאָזט עפענען די קראַנען און די פעסער אויסצאַפּען אין טייך אריין, איינע נאָך דער אַנדערער, און ער איז דערביי געשטאַנען און האָט מיט קיין אויג נישט געפינטעלט. אין דער דאָזיגער איינער שעה איז דער רב, וועלכער איז געווען אַ שעהנער גביר, געוואָרען אַ קבצן אויף זיין גאַנץ לעבען.

וואָס האָט זיך אָבגעטהון אין דער נשמה פון דעם דאָזיגען מענשען אין יענער שעה?

איך האָב געקענט אַנ׳אָנגעזעהענע, פרומע יודישע פרוי, וועלכע האָט געהאַט אַ בת־יחידה אַ צאַצקע, אַ מיידעל מיט אַלע מעלות. דאָס מיידעל איז דריי טעג פאַר איהר חתונה געשטאָרבען, און געווען איז עס ערב־שבת צו ליכט־צינדען. די דאָזיגע פרוי האָט זיך אָנגעטהון אין איהרע בגדי שבת, האָט זיך אָנגעהאָנגען די גרויסע שבת־דיגע ברילאַנטענע אויער־רינגען, האָט ליכט געצונדען אין די גרויסע זילבערנע לייכטער, האָט נישט קיין פּיפּס געגעבען און האָט געגעסען און געטרונקען לכבוד שבת, ווי תמיד, אַזוי איז געווען דעם גאַנצען טאָג און נאָר מוצאי־שבת, וויבאַלד עס האָבען זיך געוויזען די ערשטע דריי שטערענדלעך, אָט דאָ ערשט איז ארויסגעפּלאַצט איהר גאַנצער וועהטאָג מיט אַ שטורם און אַ מאַכט ווי איך האָב עס עהנליך קיינמאָל אין מיין גאַנצען לעבען נישט געזעהן.

וואָס איז פאָרגעקומען אין דער נשמה פון דער דאָזיגער פרוי דעם גאַנצען שבת? וואו איז איהר הארץ געווען?

אויך לאַנג, לאַנג נאָך די דאָזיגע צייטען האָבען מיך אַלץ נאָך יענע פראַגע געמוטשעט; אויך דאַן, ווען איך בין שוין געווען ווייט פון מיין היים און מייז לאַנד און האָב יודען כמעט גאַרנישט מעהר געזעהן און בין

געוועז אינגאנצען איבערגעגעבען מיין שטודיום און מיינע ביכער, — אויך דאן האָבען מיך אַלץ נאָך יענע פראגע אָפט געמוטשעט.

איינמאָל, ווי איך זיץ אזוי אין מיין חדר'ל, פערטראַכט איבער מיינע ביכער און איבער טויזענד וועלט־רעטענישען — קומט אונזער דיענסטמיי־דעל צו מיר אריין צו געהן.

דאָס חדר'ל איז א חדר פון א סטודענט פון פילאָזאָפיע, א „מעבלירט צימער", און דאָס דיענסטמיידעל — א בלאָנדע, לאַכעדיגע דייטשקע, א „מעדכען פיר אַלעס".

„הערר דאָקטאָר! (מיין דיענסטמיידעל האָט מיר דעם טיטעל געגעבען פיעל פריהער ווי מיינע פּראָפעסאָרען) — א „פּאָלנישער יודע" ווארט אין קאָרידאָר און פרעגט זיך צו אייך".

דער „פּאָלנישער יודע" מיט זיין לאַנגער קאַפּאָטע און זיין משונה'דיגען אויסזעהן איז אנ'ארט מדינה־מכה אין אַלע אוניווערזיטעטס־שטעדט אין אויסלאַנד, ווען עס קומט דער זומער און די מענשען קומען צופאָהרען מארבע פנות העולם, כדי זיך צו בעראָטען מיט די גרויסע פּראָפעסאָרען וועגען פאָהרען אין די וואַרמבעדער.

איידער דאָס מיידעל האָט נאָך צייט געהאַט איהרע ווערטער צו ענדי־גען און איידער איך האָב איהר נאָך געקאָנט ענטפערען, איז דער יוד שוין געשטאַנען אויף דער שוועל.

א בלוטיג רויט פּנים, פעט און פליישיג, און די געשטאַלט איז א מיטעל־גרויסע — דאָס האָב איך אין דער ערשטער מינוט געזעהן, אָבער צו מעהר האָב איך מיך נישט געקאָנט צוקומען, דען דער יוד איז שוין געשטאַנען און גערעדט.

אויך דעם רויטען אויסגעפּילטען האַלז האָב איך נאָך בעוויזען צו בעטראַכטען און אויך דעם טונקעל־רויטען קאַרק, וועלכער שפּראָצט פון בלוט. אזא קאַרק רופט זיך „שטיער־קאַרק".

„איך וויל, איהר זאָלט מיט מיר געהן צום פּראָפעסאָר. אויך צום קאָנסול וועט איהר דאָך געהן מיט מיר?"

בינו לבינו האָב איך געזעהן, אז דאָס איז א מענש פון א יאָהר פופ־ציג, מיט א געדיכטער פערפּלאָנטעטער באָרד, וועלכע האָט געמוזט זיין אמאָל

רויט אָדער געל. אינטערעסירט האָט ער מיך אויך דערמיט, וואָס די באָרד וואַקסט איהם ביז אויבען צו די אויגען. די אויגען זענען קליין און ליגען אין חלב'דיגע גריבלעך בעהאַלטען הינטער ברייטע ברעמען, און די נאָז איז קורץ און ברייט. די ברייטע ברעמען אָבער געהען פון איין עק שטערען צום אַנדערען. בכלל האָט זיך דאָס פּנים כמעט נישט ארויסגעזעהן, און איז געווען ווי אַ קליין פינטעלע אין אַ ים פון האָר. — אינטערעסירט האָט מיך אויך דער גרינער וואָלענער שאַל, וועלכער איז איהם געהאָנגען איבער דעם ברייטען קארק, הגם די היץ אויף דער גאַס איז געוועזען נישט צו דערטראָגען.

„איך וויל איהר זאָלט מיט מיר געהן צום פּראָפעסאָר, אויך צום קאָנסול וועט איהר דאָך געהן מיט מיר?" — דאָס זענען געווען זיינע ערשטע ווערטער, אָהן אַ גוט מאָרגען אָהן אַ גוט יאָהר. אָבער גערעדט האָט ער אַזוי איילענדיג, אַזוי געכאַפּט, אַזוי קורצאָטעמדיג, אַז ס'איז שווער געווען איהם צו פערשטעהן. ווי עס ווייזט זיך אויס ,איז דאָס געווען אַ זעהר נערוועזער מענש.

דאָס געשעפט, צו געהן מיט אַזעלכע פּאַרשוינען צו דעם און צו יענעם, איז מיר נישט ניי געווען. דאָס דיענסטמיידעל איז נאָך געשטאַנען אַ ווײַלע מיט גרויסע נייגעריגע אויגען און האָט געשמייכעלט, דאַן איז זי ארויסגעגאַנגען.

„מען האָט מיר געזאָגט, אַז איהר וועט געהן מיט מיר. אודאי וועט איהר געהן. אַלע זאָגען, אַז איהר וועט געהן. נאָך אינגדערהיים האָט מען מיר געזאָגט, אַז איהר וועט געהן. פאַר אייערטוועגען וועט דער קאָנסול אַלצדינג טהון. איהר זענט דאָך דאָס פאַר פיער יאָהר אויך משה-מאָטלען ביי־געשטאַנען!"

איך פרעג, ווער עס איז משה-מאָטעל, און ער ענטפערט: זיין שוואָגער, אַ שוואָגער פון דער שוועסטער'ס צד. איך ציה מיט דער פּלייצע. ניין, דאַכט זיך אַזאַ יוד, וואָס הייסט אַזוי, איז ביי מיר גאָרנישט געווען.

— פערשטעהט איהר — רעדט ער ווייטער האַסטיג, און די ווערטער, דאַכט זיך, שטופּען זיך און יעדעס וויל פריהער ארויס — איך עס נישט קיין פלייש אין אויסלאַנד, פערשטעהט איהר, איך עס נישט קיין פלייש!

כלל וכלל עס איך נישט קיין פלייש! וואו איז דאָ וואסער צום וואשען? ברויט עס איך! נאָר הערינג עס איך! ציבעלעס עס איך אויך! וואו איז דאָ וואסער, האָב איך געפרעגט! —

דאָס געשעפט, אז א פרעמדער זאָל אריינגעהן צו מיר און זאָל רעדען ווי בעפעהלענדיג און זאָל זיך ביי מיר איינקוואַרטירען ווי א בן־בית, איז מיר נישט ניי געווען. דער יוד האָט אָנגעהויבען ארויסצונעהמען פון דער הינטער־קעשענע פון זיין קאַפּאָטע א פּעקעל אין א טאַשענטוך, און איך האָב איהם אָנגעוויזען, וואו וואסער שטעהט. ווי עס ווייזט זיך אָבער אויס, האָט ער באַלד חוזר געווען פון דעם, וואָס ער האָט געוואָלט.

— צייט לאַנג האָב איך נישט! מיר מוזען געהן! נעכטיגען וועל איך דאָ ביי אייך! אָט דאָ אויף דער קושעטקע! — דאָס אַלץ האָט ער גערעדט אין איין אָטעם, קורץ, האַסטיג און באַפעהלענדיג.

אין די ערשטע מינוטען האָב איך געהאַט חשק, דעם דאָזיגען פּאַרשוין משלח צו זיין; איך האָב אָבער שוין געוואוסט פון ערפאַהרונג, אז אזעלכע מענשען לאָזען זיך נישט פון וועמען עס איז משלח זיין, בעזונדערס נאָך ווי ער האָט אָנגעהויבען מיט גרויס אימפּעט און אויף גיך צו דערצעהלען פון זיין קראַנקהייט און פון דער סכנה אין וועלכער ער איז, און ווי מען האָט איהם געשיקט דאָ אהער צום פּראָפעסאָר, און פון דעם אומגליק, וואָס ער האָט געהאַט אונטערוועגנס מיט דעם פּאַספּאָרט, אזוי אז איך מוז איהם ראַטעווען און מיט איהם געהן צום קאָנסול, כדי דעם פּאַספּאָרט צו פּראָ־ראָגירען — דאָ האָב איך פערמאַכט מיינע ביכער, אוועקגעלעגט די כתבים אין א זייט און בין אויפגעשטאַנען.

נאָך א האַלבער שעה געהען מיר שוין איבער דעם „אויסערען שטאָדט־גראָבען" און איבער דער „קייזער־ווילהעלם־שטראַסע" — און דער יוד האַלט אין איין רעדען.

מיר זענען ביים פּראָפעסאָר און ביים קאָנסול — און דאָס מויל האָט זיך איהם נאָך נישט פערמאַכט.

מיר זענען אַקעגען אָוועגד שוין ווידער ביי מיר אינדערהיים — און ער רעדט נאָך אַלץ אין איין אימפּעט.

אָבער וואָס איך וואָלט אָנפאַנגס קיינמאָל נישט געגלויבט, דאָס איז

געשעהן: דער דאָזיגער מאַן, אין דער צייט, וואָס איך בין געווען בעשעפ־טיגט מיט איהם און מיט זיינע עסקים, האָט מיך איינציגווייז געלאָזט פער־געסען ווי עקעלדיג ער איז מיר געווען אָנפאַנגס מיט זיין אויסזעהן און מיט זיין רעדען און האָט אויפגעהערט מיר צו זיין לעסטיג. פון מינוט צו מינוט איז ער מיר געוואָרען אַלץ מעהר מקורב. אקעגען אָוועגד, ווי מיר זענען געווען ביי מיר ווידער אינדערהיים בין איך שוין געווען צוגעוועהנט צו איהם.

און איך זיץ מיר ווידער פאַר מיין שרייב־טיש איבער מיינע ביכער און כתבים, און איהם לאָז איך זיצען הינטער מיר און רעדען און דאָס שטערט מיר גאָרנישט מעהר. טיילמאָל הער איך וואָס ער רעדט; טיילמאָל אָבער הער איך אפילו נישט. ער פּלוידערט און פּלוידערט און איך זיץ און טהו מיר מיין ארבייט.

פּלוצלינג הער איך עטליכע ווערטער: „אברהם גדליה איז זיך אוועק־געפאָהרען". ווי עס ווייזט זיך אויס, האָבען זיך די דאָזיגע ווערטער ארויס־געשאָטען גלאַט אַזוי פון זיין מויל, נישט אָנגעהערענדיג זיך מיט דעם, וואָס ער האָט געדעדט פריהער. אין לויף פון רעדען האָב איך מיר משער געווען, אַז אברהם גדליה איז זיין עלטסטער זוהן. — „איז זיך אוועקגעפאָהרען קיין אַמעריקאַ. מען זאָגט, ער איז זעהר רייך געוואָרען. צוריק דאָס אייגע־נע, פאַרוואָס נישט? זאָל ער! האָט איהר נישט קיין שוועבעלע ביי זיך, אַ פּאַפּיראָס אָנצוצינדען? ער האָט אודאי זיינע ק"ן אלף קערבלעך! איך נעהם זיי חלילה ביי איהם נישט אוועק! חלילה, חלילה! האָט איהר נישט קיין שוועבעלע? ער איז אַ טפש! פאַרוואָס בעהאַלט ער זיך פאַר מיר? טהוט אַזוי אַ זוהן, אַנ'עלטסטער זוהן, זיין אַלטען קראַנקען טאַטען? און נאָך דערצו ווייסט ער דאָך, אַז נאָך דער שרפה ביי אונז בין איך זעהר אראָבגעקומען! אין מיין קראָם וועט איהר נישט געפינען קיין הונדערט שטיקלעך סחורה. דעם פונפצעהנטען נאָוועמבער האָב איך אַ וועקסעל צו צאָהלען: דרייהונדערט מיט זעבצעהן רובעל. האָט איהר נישט נאָך אַ שווע־בעלע? אַ חכם להרע איז ער פון תמיד אָן געווען; ער האָט פון תמיד אָן ליעב געהאַט נאָר זיין אייגען נפש און זיין אייגען בייכעל. דער פּאַפּיראָס איז פייכט, ער ברענט נישט מעהר".

איך האָב איהם פאַרגעלעקט מיין טעשעל מיט פאַפיראָסען.

— איז מיר געבליבען אזוי גרויס ווי משה זלמן. אָבער ער איז נאָך גאָר אַ יונגעל. חוץ מזה זיצט ער נאָך אויפ׳ן שווער׳ס קעסט. גם לאָזט איהם זיין ווייב נישט זיין אַ צו גרויסער געבער. און פאַרט, ווען נישט ער, וואָלט איך היינט נישט געהאַט אין מיין קרעמעל אפילו קיין איינציג שטיקעל סחורה! מיט זיין שווער האָב איך אַ דין־תורה. האָט איהר נישט אַ גלאָז וואַסער צום טרינקען? איך בין דורשטיג. דער פראָפעסאָר האָט מיר אָנגעזאָגט, נישט צו טרינקען קיין נישט־געקאָכט וואַסער. יאָ, וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען? מיט זיין שווער האָב איך אַ דין־תורה. אדרבה, זאָגט איהר, איהר זענט דאָך אַ קלוגער, ווער פון אונז ביידע איז גערעכט?"

ווער פון ביידע ס׳איז גערעכט, האָב איך איהם נישט געקאָנט זאָגען, דען ער האָט פלוצלינג איבערגעהאַקט זיינע רייד.

און אזוי זיצט ער און רעדט און רעדט אָהן אנ׳אויפהער און איך זיץ געבויגען איבער מיינע פאַפירען און הער כמעט קיין איינציג וואָרט נישט. איך הויב אָן מינוטען־ווייז צו פערגעסען, אז עמיצער איז דאָ ביי מיר אין שטוב. פלוצלינג פליהען מיר פאַרביי פאַר די אויערען עטליכע נייע ווערטער:

„בנוגע צו מנחם־מענדלען זאָג איך נאָכאַמאָל, וואָס איך האָב שוין געזאָגט מאָה פעמים ואחת: איך בין אין דער גאַנצער מעשה נישט שולדיג. ער איז מיר אַלעמאָל ליעבער געווען פאַר זיין עלטסטען ברודער און אויך פאַר דעם יונגסטען. אזא מענש, אַ דימענט, געפינט מען נישט צווישען טויזענדער. אָבער וואָס האָב איך געקאָנט טהון? ס׳איז דאָך וועגען אַ מצוה! . . . " איך האָב אָנגעהויבען האָרכען. „ס׳איז דאָך אַ בפירוש׳ער דין. האָב איך איהם געזאָלט לאָזען עובר זיין אויף אַ דין? אז ער האָט פון זעלבסט זיך נישט גענומען צו דער זאַך, האָב איך מיך געמוזט דערצו נעהמען! איך בין דאָך ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר אַ טאַטע! דערויף זעגען מיר דאָך יודען! דערפאַר איז עס דאָך אַ מצוה! אָבער ער איז געווען אַ טפש! אַ שוטה איז ער געווען! אַ שוטה, זאָג איך אייך, אַ שוטה! אז

איך זאָג אַ שוטה, קאָנט איהר מיר גלויבען! און באמת גערעדט, איז דאָ אַ גרויסע נפקא־מינה — דאָס ווייב אָדער יענץ ווייב?"

איך האָב דעם קאָפּ צו איהם אומגעקעהרט. די זאַך האָט מיך אָנגע־הויבען צו אינטערעסירען.

„און יעצט וואו געפינט זיך דער דאָזיגער זוהן אייערער?" האָב איך איהם געפרעגט, נאָר אום עפּעס וואָס צו פרעגען און איהם נישט צו לאָזען שפּרינגען פון דעם געגענשטאַנד צו אַנ'אַנדערען.

„וואו?! אדרבא איך פרעג אייך וואו? איהר ווייסט עפּעס? און ווי איהר ווייסט נישט, אזוי וויים איך נישט! דאָס איז עס דאָך, וואָס לאָזט מיך נישט שלאָפען גאַנצע נעכט! — אוועק, פערשוואונדען און נישט דאָ איז ער! אָבער איך בין נישט שולדיג. איך בין דאָך אַ יוד. ס'איז דאָך אַ מצוה־זאַך געווען! — אָבער ער איז אַ שוטה געווען! — און פאָרט, ווען איך ליג ביינאַכט אַליין און קלער אריין דערין, קען איך נישט מעהר אַנט־שלאָפען ווערען . . . "

האָט זיך עס מיר נאָר געדאַכט, אז די שטימע פון דעם דאָזיגען רווי־הען מענשען האָט געציטערט ביים רעדען? איז עס מעגליך, אז אויך אונטער דער דאָזיגער רויהער שאָל איז פאַרהאַנען אַ האַרץ, און דאָס דאָזיגע האַרץ ציטערט און גרימט זיך און ציהט זיך, ווען ס'טהוט איהם וועה?. . .

„ס'איז אַ מענש געווען, ווי מען געפינט נישט זיין גלייכען צווישען טויזענדער און צעהנטויזענדער" — האָט ער ווייטער גערעדט. „ביי אונז אין בית־מדרש האָט מען איהם אפילו גערופען „מענדעל דייטש", אָבער וואָס איז שייך צו זאָגען? חלואי זאָלען אַלע יודען זיין אזעלכע כשר'ע יודען ווי ער. ער האָט נאָר אַביסעל מקפיד געווען אויף די ריינקייט פון זיינע מלבו־שים און האָט געקאָנט גוט פויליש רעדען. ער האָט פאַר דעם גאַנצען שטעד־טעל די בריעף געשריבען. ווער ס'האָט בעדאַרפט אַ בריעף צו אַ סוחר אָדער אַ בריעף צו אַ כלה, האָט געמוזט אָנקומען צו איהם. אַ מושלם איז ער געווען, זיין כתב־יד איז אפילו געווען נישט אזוי שטאַרק שעהן, אָבער אַלע האָבען געזאָגט, אז דאָס וואָס ער שרייבט אָן איז ווי . . . וואָס זאָל איך אייך זאָגען? ווי פּערעל! גם אז ער האָט גערעדט, האָבען זיך פּערעל גע־גאָסען פון זיין מויל. און אַ האַרץ האָט דאָס געהאַט — אזא גאָלדען האַרץ

איז גאָר אויף דער וועלט נישט פאַרהאַנען. כל זמן ער האָט געהאַט אַ רובעל אין קעשענע, האָט געגומען ווער עס האָט נאָר געוואָלט נעהמען. אַלע האָבען איהם ליעב געהאַט. ווי אַ בן-מלך האָט ער אויסגעזעהן, ממש ווי אַ בן־מלך. . . "

און איך זיץ און הער זיין געפּלוידער און ווי עס שיט זיך פון איהם ווי אַ גאָס־רעגען — און פערטראַכט זיך אביסעל. אַ שעהנער יונגער מענש האָט עס געמוזט זיין. שעהן, ריין און ציכטיג אָנגעטהון און זיס און ליעבליך צו יעדען מענשען. ווי עס ווייזט זיך אויס, גאָר אביסעל פערכאַפּט אין די „ביכלעך". און איינער אַליין אין גאַנצען שטעדטעל, און קיינער ווייסט נישט, וואָס עס קומט־פאָר אין זיין נשמה. אַ בלימעל אין אַ וויסטער מדבר, וועלכעס שפּראָצט און בליהט און וואַקסט און ווערט פערוועלקט, און קיינער ווייסט נישט פון זיין בליהען אַזוי ווי קיינער ווייסט נישט פון זיין פערוועלקט־ווערען . . . פּלוצלינג האָב איך געפיהלט. אַז עס ווערט מיר וואַרם, און אַ משונה'דיג רחמנות האָט מיך אָנגענומען צו אַ מענשען, וועלכען איך קען גאָרנישט.

„און זיין ווייב שרה־מלכה", הער איך מיין יוד ווייטער רעדען — „האָב איך דען חלילה עפּעס צו איהר? אַלע גויים, וועלכע זענען אריינגענומען צו זיי אין קראָם אריין, האָבען פּראָסט קיין אויג פון איהר נישט אראָבגענומען. נישט אראָבגענומען — טאָ נישט אראָבגענומען. וואָס אַהרט מיך דאָס? אָבער דער עיקר איז, וואָס זיי, דאָס פּאָר־פּאָלק, האָבען צווישען זיך געלעבט בשלום ובשלוה. יאָ, איך וויל נישט לייקענען. בשלום ובשלוה האָבען זיי געלעבט! שלום־בית האָבען זיי געהאַט! אַז איך זאָג שלום־בית, איז שלום־בית. דאָס איז אמת: אַ גרויסער שטאַרקער שלום־בית! דאָס גראָד וויל איך נישט לייקענען. שלום־בית האָבען זיי געהאַט . . . וואו איז דאָ מזרח?"

דאָס וואָרט „שלום־בית" האָט מיך מאָדנע בעריהרט. אַ סטרונע האָט אין מיין האַרץ געציטערט.

איך זיץ און רויכער מיר מיין פּאַפּיראָס, און ווען די געהערטע ווערטער, וועלכע האָבען זיך ווי אַ שטראָם געגאָסען, האָבען זיך אביסעל גלייכגעלעגט אין מיין מוח האָט זיך מיר פאַרגעשטעלט אַ מערקווירדיג בילד, אַ

בילד וועלכעם קאָן דאָס הארץ דערוואַרמען און די נשמה העכער הויבען:

—אַ גוטער, האַרציגער יונגערמאַן מיט אַ האַרציגער, שעהנער פרוי. אַלע, וועלכע זעהען די פרוי, מוזען שטעהן בלייבען און זי אָנגלאָצען מיט אויפגעריסענע מיילער. און דאָס פּאָר־פאָלק האָט זיך ליעב געהאַט מיט אַנ׳אמת׳ער, ריינער ליעבע. דאָס רופען דאָך אָן אַזעלכע מענשען „שלום־בית״, אַ „גרויסען, שטאַרקען שלום־בית״. און ליכטיג און ציכטיג איז אומעטום אין הויז, עס שמעקט מיט שטילקייט און צופרידענקייט פון יעדען ווינקעלע. קליינע מלאָכים׳לעך פליהען אונגעזעהענערהייט אַרום אין יעדען קאָנט. וואָס פעהלט אַזאַ הויז צו זיין גליק?...

„ס׳איז דאָך אָבער אַ מצוה!״ הער איך פּלוצלינג די רויהע שטימע פון מיין יוד. די שטימע גיט אַ פאָהר ווי אַ שטורם־ווינד איבער יונגע בליטעלעך, און מיר שטעלען זיך באַלד פאָר אין דער פאַנטאַזיע אַלע מיני אונדערבאַרעמהדיגע אינסטרומענטען, וואָס די אינקוויזיציע האָט אויסגעקלערט — „ס׳איז דאָך אַ בפירוש׳ער דין. אַדרבא, זאָגט איהר אַליין. מיר האָבען דאָך אויך געוואַרט דאָס גאַנצע עלפטע יאָהר. מיר האָבען געמיינט, אפשר וועט זי אין דעם יאָהר עפּעס אַ קינד האָבען...״

איך האָב געפיהלט אַ שטאָך אין האַרצען. איך האָב געוואוסט, אַז דער שטורם קומט אָן און די קאַטאַסטראָפע וועט באַלד אויסברעכען, נאָר געוואוסט האָב איך נאָך נישט אויף קלאָר, ווי און וואָס וועט זי זיין.

„אַדרבא״ הער איך איהם רעדען, און דאָסמאָל, דאַכט זיך, זענען די ווערטער נישט מעהר אַזוי גיך און שטורמיש און מיט אַזאַ אימפּעט אַרויס פון זיין מויל — „זייט מוחל און קוקט אַליין נאָך מסכת כתובות, דף... דף... האָט איהר נישט דאָ אין אייערע שאַפעס אַ ש״ס? יאָ: דף מ״ז איז עס. אויך אין פּרק הבא על יבמתו״. דף ס״א; דאָס געדענק איך קלאָר, אַז עס איז דף ס״א. קוקט נאָך אויך דעם טור הלכות אישות... אַ שאָד, וואָס עס איז נישט פאַרהאַן ביי אייך קיין טור״...

„פאַרהאַנען״, האָב איך געענטפערט כמעט געגען דעם אייגענעם ווילען.

און שוין איז ער געשטאַנען פאַר די ספרים און האָט אַרויסגעשלעפּט דעם טור. „יאָ, הלכות אישות איז עס, יאָ, יאָ, הלכות אישות״... און רע־

רענדיג האט ער געמישט דערוויל אינ׳ם ספר — „יא יא . . דאס איז עס : סימן קנ״ד . . . זעהט אליין״ . . . פלוצלינג אבער האט ער דאס ספר אוועק־געלעגט. „ניין, שרייט ער, בעסער נאך נאכצוקוקען אין רמב״ם אליין״, און שוין זוכט ער זיך דעם רמב״ם צווישען די ספרים אויף דער וואנד — „אט דא איז ער ! קוקט אליין. דא איז עס, פרק ט״ו. זעהט אליין, ווי ער זאגט בפירוש : נשא אשה ושהתה עמו עשר שנים ולא ילדה האט ער גענומען א ווייב און האט געוווינט מיט איהר צעהן יאהר און זי האט קיין קינדער נישט געהאט, הרי זה יוציא ויתן כתובה, זאל ער זי מוציא זיין, דאס הייסט גט׳ען, און איהר געבען א כתובה, או ישא אשה הראויה לילד אדער ער זאל חתונה האבען מיט איינער, וועלכע קאן האבען קינדער. ואם — איהר זעהט ? — ואם לא רצה להוציא, אז ער וויל זי נישט גט׳ען, כופין אותו ומכין אותו בשוט עד שיוציא, צווינגט מען איהם און מען שלאגט איהם מיט א רוט ביז ער וויל געבען א גט. איהר הערט ווערטער ? כופין אותו ומכין אותו בשוט עד שיוציא, מען נייט איהם און מ׳שלאגט איהם מיט א רוט ביז ער וויל געבען א גט . . . אזוי שטעהט בפירוש״ — א מין זיפץ, אנ׳עדות, אז יעצט איז איהם לייכטער געווארען, האט זיך געהערט פון איהם. און פלוצלינג : „וואו איז דא מזרח ? האב איך געפרעגט״.

ער האט זיך די הענד געוואשען און האט זיך אוועקגעשטעלט ביי דער וואנד צו מזרח־זייט מנחה דאווענען, און איך בין געבליבען פער׳חלומט אויף מיין ארט זיצען, רויכערענדיג א פאפיראס נאך א פאפיראס.

ט. עפע שאטענס האבען זיך צעלאזען איבער דער שטוב, די שאטענס האבען געפלאטערט איבער די ווענד און מיין הארץ האט מאדנע מיט־געפלאטערט. די טונקעלע שאטענס און די איינצעלנע פערבלאנדזשעטע טע־בער פון דעם יוד, וועלכער דאווענט, האבען מיין הארץ מאדנע שווער גע־מאכט. די טונקעלהייט ווערט אלץ שטארקער און שטארקער, און מיין הארץ קרימט זיך אונטער יענעם שרעקליכען געדאנק, וועלכען איך האב שוין נישט איינמאל און נישט צווייטאל געטראכט : וואס איז טייטש א מצוה ? וואס קומט פאר אין דער נשמה פונ׳ם יודען, בשעת ער טהוט זי ? טהוט ער זי, ווייל ער פיהלט צופיעל ? אדער טהוט ער זי, אדרבא, ווייל ער פיהלט

שוין גאַרנישט מעהר? אַט לעבט זיך אַ פֿאָר־פֿאָלק ווי די צוויי טויבען, בשלום ובשלוה, פּלוצלינג שטרעקט זיך אַ האַנד אויס, וועלכע מאַכט חרוב אַ טאָפּעל־לעבען און פערגיסט דאָס אונשולדיגסטע, ריינסטע בלוט. ווער ערלויבט אַ מענשען אַזאַ רציחה צו בעגעהן? . . . עס קלעבט בלוט אָן זייער האַנד און זיי שפּירען עס נישט. זיי מאַכען חרוב משפחות און ווייסען נישט, זיי הרג'ענען מאַן און ווייב און פערשטעהען ניט. ווער גיט די דאָזיגע מענשען דעם כח צו נייטען און צו שלאָגען מיט ריטער דעם מאַן, וועלכער האָט ליעב זיין ווייב, ביז ער גיט איהר אַ גט געגען זיין ווילען?...

„אַ שוטה איז ער געוועזן" — די דאָזיגע ווערטער האָבען מיך פּלוצלינג אַרויסגעריסען פון מיינע חלומות; איך האָב גאָרנישט בעמערקט געהאַט, אַז מיין יוד האָט שוין געענדיגט זיין דאַווענען און זיצט שוין ווידער נעבען מיר און רעדט. — „אַ שוטה זאָג איך אייך. אַ גוטע נשמה אפילו, נאָר אַ שוטה. אדרבא, זאָגט איהר אליין: ער האָט עטליכע מאָל זיך געפּרובט מיר צו בעווייזען, אַז ס'איז פאַרהאַן צווישען די פּוסקים אויך אַזעלכע, וועלכע זענען מקיל. אַט למשל דער „הגהות מיימוניות", אויף דעם איינענעם דף. אַ שאָד וואָס עס איז שוין אַביסעל פינסטערליך און איהר קאָנט נישט זעהן. אַט דאָ איז עס. איהר הערט? —: והנה לא חילוק בין ארץ־ישראל לחוץ־לארץ, ער האָט נישט קיין חילוק געמאַכט צווישען ארץ־ישראל און חוץ־לארץ"; ניין, נישט דאָ. אַט איז עס: וכתב עוד דאין כופין להוציא אפילו בארץ־ישראל, און זינגט נאָך, אַז מען נייט נישט צו גטען אפילו אין ארץ־ישראל אליין, מהא דגרסינן, פון דעם וואָס מען איז גורס, מיום שחרב בית המקדש דין הוא, זייט ס'איז חרוב דער בית־מקדש וואָלט זיין רעכט, שנגזור על עצמנו, מיר זאָלען אויף זיך גוזר זיין, שלא לישא אשה ושלא להוליד בנים, נישט חתונה צו האָבען און נישט קיין קינדער צו האָבען, אלא שאין גוזרין על הצבור, נאָר מען איז נישט גוזר אויף צבור, אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה אַזוי לאַנג ווי דער רוב צבור קען דערויף נישט בעשטען, הילכך לכל־הפחות אין כופין להוציא אפילו בארץ־ישראל, דעריבער וועניגסטענס נייט מען נישט צו גט'ען אפילו אין ארץ ישראל אליין. אַזוי ווייט ברענגט דער אביאסף. אָבער . . ."

שטיל זיץ איך נאָך און טרויעריג, ווי איך בין געזעסען, און פאַר מיי־נע אויגען שטעלט זיך פאַר די געשטאַלט פון דעם יונגען מענשען, וועלכער, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, האָט נאָך געפּרובט אין זיינע צרות צו ראַנגלען זיך און זוכען הילף ביי די דאָזיגע פּוסקים, וועלכע זענען עטוואָס מקיל. — מיין האַרץ איז אין מיר מיט יעדער מינוט אַלץ מעהר און מעהר פערקלעמט גע־וואָרען.

מיין יוד, ווי ער האָט געזאָגט דאָס וואָרט „אָבער", איז פּלוצלינג ווי־דער אַהינגעלאָפען צו דער שאַפע און האָט געבראַכט אַ ניי ספר.

„אָבער", הער איך איהם — „דער טור, קנ"ד, זאָגט בפירוש — איהר זעהט? —: כתב אדוני אָבי הרא"ש ז"ל, מיין טאַטע, דער רא"ש זכרונו לברכה, שרייבט: יש אומרים שבחוץ־לארץ אין כופין להוציא אחר יו"ד שנים, אַ טייל זאָגען, אַז אין חוץ־לארץ נייט מען נישט צו גט'ען נאָך צעהן יאָהר ולא מסתבר להורות כן, ס'איז נישט רעכט אַזוי צו פּסקנ'ען. — נו, וואָס וועט איהר יעצט זאָגען?"

ער האָט אַ זיפץ געגעבען ווי אַ מענש, וועלכען ס'איז אַראָב אַ שווע־רער שטיין פון'ם האַרצען. ווער ווייס? אפשר איז אויך אויף דעם האַרץ געלעגען אַ שטיין, און אַז ער האָט געפונען עפּעס אַ סמך ביי אַ מחמיר, האָט ער אָבגעאָטעמט און האָט זיך לייכטער געפיהלט.

„און איהר ווייסט דאָך", האָט ער יעצט געזאָגט ווידער גיך און נער־וועז — כל המוסיף נפש אחת לישראל כאילו בנה עולם, ווער ס'איז מוסיף איין נפש מעהר צו די יודען, איז ווי ער וואָלט אויפבויען אַ וועלט. און ווי גרויס די חומרא איז זעהען מיר אויך דערפון: הוא אומר, הפילה בתוך עשר, כדי שישהה עמה, אַז ער טענה'ט, זי האָט מפּיל געווען אין די צעהן יאָהר, כדי ער זאָל קאָנען בלייבען וואוינען מיט איהר, משביעה שבועת היסת שהפילה גיט מען איהר אַ שבועת היסת, אַז זי האָט באמת'דיג געמ־פּיל'ט. די זאַך איז אַ זעהר האַרבע, אַ האַרבע עבירה . . . קאָן איך דאָ נישט קריגען יודיש ברויט און הערינג?"

אין דער מינוט האָט דער מענש ביי מיר אויסגעוויזען ווי אַ רוצח, וואָס בשעת ער הרג'עט אַ מענשען, שטעהט ער און קנאַקט רוהיג ניסלעך.

„נו וואָס", האָב איך פּלוצלינג אויסגערופען און האָב מיך אויפגע־כאַפּט פון מיין בענקעל — „האָט אייער זוהן באמת זיין יונג, שעהן ווייב אַ גט געגעבען או זי געפּטר'ט ביי זיין גאַנצער ליעבשאַפט?"

„אויב ער האָט איהר אַ גט געגעבען?" — האָט ער געענטפערט — אַלאַ ווי דען מיינט איהר? דערויף איז ער דאָך אַ יוד! אָבער אַ שוטה, זאָג איך אייך, איז ער פאַרט געווען, אַ שוטה זאָג איך אייך, אַ שוטה מופלג. אָנפאַנגס האָט ער נישט געוואָלט. איך האָב יעדען טאָג מיט איהם איבער־גערעדט און האָב איהם קיין רוה נישט געלאָזען. מיר זענען דאָך יודען. ס'איז דאָך אַ מצוה. און ער האָט מיך אַלץ מדחה געווען פון טאָג צו טאָג. ס'איז נאָך צייט, האָט ער יעדעסמאָל געזאָגט, ס'איז נאָך צייט דערפון צו רעדען. אפשר וועט השם יתברך געבען און זי וועט טראָגעדיג ווערען. און איך — וואָס טהוט דען אַלץ נישט אַ טאַטע פאַר זיין קינד? איך האָב גע־וואַרט. וואָס זאָל איך אייך דאָ לאַנג ברייען? איך האָב געוואַרט דאָס גאַנ־צע עלפטע יאָהר. און ער . . . ער, וואָס זאָל איך אייך דאָ דערצעהלען אַלע נאַרישקייטען, וואָס ער האָט געפּרובט אָקעגען מיר? . . . צום סוף האָב איך מיר גענומען צו־הילף אויך אונזער שטאָדט־רב, אונזער שטאָדט־רב איז אפילו נישט קיין גדול, איך האָב פיינד צו זאָגען, אָבער אַ יוד אַ צדק, אַ טהור איז ער. טאָג און נאַכט האָבען מיר ביידע געאַרבייט מיט איהם. די וועלט איז נישט הפקר. און בפירוש שטעהט דאָך: כופין אותו ומכין אותו בשוט עד שיוציא, מען נייט איהם און שלאָגט איהם מיט אַ רוט, ביז ער גיט גט. אָבער רעדט אייך נישט איין, אַז ס'איז לייכט אָנגעקומען. דער־רויף איז ער דאָך אַ שוטה, אַנ'עקשן. נאָר צום סוף איז ער מרוצה געוואָ־רען . . ."

מיין האַרץ האָט זיך אין מיר אַ וואָרף געטהון.

„דער רב האָט געשיקט, רופען זי. אָבער דאָס איז עס דאָך, וואָס איך טענה, אַז ער איז אַ שוטה געווען! דער שוטה, ווי עס ווייזט זיך אויס, האָט איהר פריהער קיין וואָרט נישט געזאָגט פון דער גאַנצער מעשה. ער האָט נישט געוואָלט זי מצער זיין, און דעריבער האָט ער נישט געזאָגט — אַזוי האָב איך פון זיין אייגען מויל געהערט. איז זי געקומען צו געהן, כלל וכלל

נישט וויסענדיג וואָס עס וועט דאָ געשעהן. דאָ . . . איך האָב דאָך איך געזאָגט, אַז זי איז תמיד געוועזען אַ געזונדע, הלוואי זאָל איך שוין זיין אַזוי געזונד ווי זי איז געווען. אָבער אַנ׳אשה איז פאָרט נאָר אַנ׳אשה, צופיעל קלוג איז זי בודאי קיינמאָל נישט געווען. ווי ער האָט איהר דערלאַנגט דעם גט, איז זי אין חלשות געפאַלען . . . און ער . . .״

פלוצלינג איז ער שטיל געבליבען. — מיר דאַכט זיך, אַז זיין שטימע האָט זיך ביי איהם פלוצלינג איבערגעביטען.

„קאָן איך אפשר דאָ קריגען יודיש ברויט מיט אַ הערינג?״

און באַלד דערויף:

„זי האָט לאַנג געקרענקט, צום סוף זענען געקומען די עלטערען און האָבען זי צוגענומען. און ער . . . ער האָט געהאַט אַ „מיחוש״ און איז וואַ־בענלאַנג אויף די לופט נישט ארויסגעקומען, פלוצלינג האָט ער זיך אויפ-געהויבען און איז אוועק, און האָט מיט קיינעם זיך נישט געזעהן פאַר׳ן אוועקפאָהרען. מען זאָגט, ער איז אוועק קיין לאָנדאָן, אָבער קיינער ווייסט נישט קלאָר . . . ווער איז איהם דען שולדיג, אַז ער איז געוועזען אַ שוטה?״

און דאַן פלוצלינג: „ס׳איז עפּעס ווייט פון דאַנען קיין לאָנדאָן?״

דאַסמאָל האָב איך קלאָר דערקענט, אַז זיין שטימע האָט ביי איהם גע־ציטערט.

אין שטוב איז די פינסטערניש אַלץ מעהר און מעהר געקראָכען אויף די וועגד, ביז עס איז גאָר איינגאַנצען פינסטער געוואָרען. איך בין געזע־סען און האָב געפיהלט, ווי ס׳וואָלט מיר קערפּערליך עפּעס וועה טהון. דאָס בילד פון אַ יונגען מענשען און אַ יונגער־פרוי, וועלכע איך האָב קיינמאָל נישט געזעהן, האָט זיך מיר געשטעלט פאַר די אויגען. מינוטענווייז האָב איך געמיינט, אַז נישט אין דער פאַנטאַזיע זעה איך זיי, נאָר אויף דער וואָהר.

דאָס דיענסט־מיידעל האָט אריינגעטראָגען דעם לאָמפּ און עס איז אין שטוב ליכטיג געוואָרען.

אין מיין הארץ אָבער איז קיין ליכט נישט געוועזען.

דער יוד איז געזעסען ביים טיש און האָט געגעסען זיין ברויט און געקייעט זיין הערינג און האָט אויסגעזעהן ווי איינער, וואָס דאָס גאַנצע

געהט איהם גאָרנישט מעהר אָן — איך האָב נישט געקאָנט איהם קוקען מעהר אין פּנים אריין.

אויך ביינאַכט האָב איך נישט געקאָנט רוהען און האָב נאָר געקלערט און געקלערט.

און אויך נאָכדעם ווי דער יוד איז שוין אַוועק פון מיר, האָב איך נישט אויפגעהערט צו קלערען.

ער איז נפטר געוואָרען

איך געדענק אַ זומערטאָג אַלס קינד. פריש און ליעבליך איז געווען דער טאָג און דער זומער איז געשוואומען דורך די בלויע לופט אריין אין מיין האַרץ . . .

און געצויגען האָט עס מיך אַרויס, אַרויס, אין דעם גרינעם וואַלד אריין. מיין מאַמע אָבער האָט געזאָגט שטרענג און פעסט: אין דעם חדר, יוסי׳ל, אין דעם חדר אריין!״

איך האָב די אויגען אויפגעהויבען און האָב אָנגעקוקט מיין מאַמע. איך האָב געזעהן, אַז דאָ איז גאָרנישט וואָס צו מאַכען, איהר פּנים איז געווען ערנסט און איהר בליק שטרענג. זי האָט זיך אויפגעהויבען פון דעם שפּיגעל־טישעל, וואו זי האָט זיך צורעכטגעמאַכט איהר האַרשייטעל, און האָט מיר דערלאַנגט מיין בייגעל מיט פּוטער, בעלעגט מיט ווייסע און געלע שטיקעלעך איי, און האָט שטרענג און קורץ איבערחזרט: „אין חדר, אין חדר אריין!״

און איך בין געגאַנגען . . .

שמעקענדיג און זיס איז געווען די לופט, און דער זומער איז אַרומ־געשוואומען אומעטום. דאָ, אויף דעם אייגענעם אָרט, וואו דורך די לופט פלאַטערען יעצט אַרום די ווייסע ברעקעלעך שניי, זענען פויגעלעך אַרומגע־פלאַטערט און האָבען געטשוויטשערט און געטרעלט.

„אין חדר אריין!״ — האָבען מיר נאָך אַלץ געקלונגען אין די אויע־רען די ווערטער פון מיין מאַמען. איך האָב אַ זיפץ געטהון און בין גע־גאַנגען.

און ווי איך בין איבער׳ן בריקעל אַריבערגעקומען, האָבען מיינע אויגען דערזעהען די גרינע בוימער פון דעם וואַלד, וואָס זעהט זיך אַרויס באַלד הינטער דעם שטעדטעל. אַך, ווי האָבען די בוימער געוואונקען צו מיר! אַך, ווי האָבען זיי מיך גערופען!

זאָל איך ? זאָל איך נישט ? . . .

מיין יונג קעפּעל האָט אָנגעהויבען צו קלערען און צו פילאָזאָפירען. געוואוסט האָב איך עפּעס די מעשה פון דעם יצר טוב מיט דעם יצר הרע; אָבער געדאַכט האָט זיך מיר אַלץ, אַז דער יצר טוב טאַקי איז עס, וועלכער שלעפּט מיך אין וואַלד אריין.

נאָך פאַרבייגעהענדיג פאַר דער שוהלגאַס, האָב איך געוואָלט זיך דאָרט אריינדרעהען און פון דאָרט אין דעם חדר אריין. איך ווייס אָבער נאָך ביז היינט נישט, ווי די מעשה איז אייגענטליך געשעהן: פּלוצלינג האָב איך דערזעהן, אַז איך געה גאָר דורך די זאַמדגאַס, ווייטער ווייטער, פונקט אַהין צו דעם וואַלד. אַ פאָר מינוט שפּעטער בין איך שוין געוועזען דאָרטען.

און דער וואַלד האָט גערוישט איבער מיין קאָפּ און דער הויך ארום מיר איז געווען טונקעל און שטיל. עפּעס ווי סודות האָבען געשטעקט אין דער לופט — און איך האָב געהאָרכט און געהאָרכט. ביסלעכווייז האָט זיך דאָ און דאָרט בעוויזען אַ שיינדעל פון אַ לאַכעדיגער זון, און באַלד ווידער, אַז איך בין געגאַנגען אַביסעל ווייטער, איז שוין ווידער געווען טונקעל און שטיל. טויזענד מיקען און קליינע פליגעלעך זענען מיר ארומגעשוואומען הארט פאַר די אויגען און האָבען געשושקעט און האָבען זיך געסוד'עט — און איך בין מיר אַלץ געגאַנגען ווייטער און ווייטער.

ווי אַן אַ טויטען האָב איך געהאַט אַן דעם חדר פערגעסען.

אַלע וועגען און אַלע קרומע און גלייכע שטעגלעך זענען מיר גוט בע־קאַנט געווען נאָך פונ'ם פאָראיאָהריגען לג־בעומר, און איך בין מיר געגאַנ־גען אַלץ ווייטער. איך האָב מיר אויסגעטהון מיין קאַפּאָטקעלע און מיין וועס־טעל, און האָב זיי גענומען אויפ'ן אָרעם, און האָב אָנגעהויבען לויפען האלב נאַקעט און באָרפיס. אין אַ גרינעם ווינקעל האָט זיך מיר ענטדעקט פּלוצלינג אַ גאַנצער אוצר מיט שוואָמען, און איך האָב מיך אראָבגעבויגען, זיי אויפצוהויבען. פּלוצלינג האָב איך געהערט אַ געזאַנג אין וואַלד און האָב מיך אומגעדרעהט — איך האָב געמוזט לאַכען, ווי איך האָב מיך ארומגע־זעהן, אַז איך אַליין בין דער זינגער און האָב עס אַליין נישט געוואוסט. און

ווידער האָט זיך מיר בעוויזען אין אַ גרינעם ווינקעל אַ גאַנצער אוצר מיט שוואַרצע יאַגדעס, און איך האָב מיך איינגעבויגען זיי אויפצוהויבען. פּלוצ־לינג האָב איך אין וואַלד געהערט אַ פּייפען, אַזוי שעהן און אַזוי זיס, און דאָס איז שוין נישט געווען איך אַליין; דען ווי איך האָב אויפגעהויבען די אויגען, האָב איך געזעהן פאַר מיר פערביילויפען אַ קליין שייגעצעל מיט אַ גרויסער לאַנגער בייטש. נישט ווייט פון איהם האָב איך געזעהן אַ געלע קוה מיט אַ גלעקעל, אַנגעהאַנגען אויף אַ רויט בענדעל. אַביסעל ווייטער איז געזעסען אַ מיידעלע און האָט זיך געפלאָכטען אַ קרענצעלע. דערנאָך ווי־דער, אַ פּאָר שריט ווייטער, איז שוין ווידער אַלץ געווען טונקעל און שטיל און גרין. אומעטום הויכע, גרינע בוימער, אומעטום גרינער, נידעריגער סכך. איבער די הויכע צווייגען הערט זיך טיילמאָל דאָס קריישען פון אַ קראָה. אַ מינוט לאַנג הערט זיך דאָס קריישען, און פּלוצלינג איז עס ווידער שטיל, פּירכטערליך שטיל. צווישען די בוימער לויפט אַ וויעוויורקע גיך. פּלוצ־לינג איז זי ווידער פערשוואונדען, און אַלץ איז שטיל, פּירכטערליך שטיל. „ווי פּירכטערליך איז דאָס דאָזיגע אָרט!" שעפּטשען די ליפּען פון אַ קליין יונגעלע, וועלכער דערמאָהנט זיך גראָד אָן די דאָזיגע ווערטער פון אַ פּסוק — און דאָס קליינע יונגעלע לויפט ווייטער און ווייטער.

און נעבען דעם וואַסערעל, וואָס מורמעלט צווישען די געדיכטע בוי־מער, האָב איך מיך אוועקגעזעצט. איך האָב אויסגעטהון די שטיוועלעך און האָב אָנגעהויבען וואַשען מיינע פיס. אין וואַסער האָט אָנגעהויבען אַ פראָש צו מאַכען אָהן איין אויפהער „קווא, קווא". און איך האָב זיך פער־טראַכט או פערטראַכט . . . רבונו־של־עולם! וואו בין איך דאָ? וואָס טהוט זיך עס עפּעס מיט מיר? — האַלב ווי אין חלום האָב איך געגעסען מיין בייגעל מיט איי. אַ געדיכטער טומאַן האָט אָנגעהויבען אויפצושטייגען פון דעם וואַסער און כמאַרעס האָבען אָנגעהויבען זיך צו לעגען מיר אויף די אויגען. אַרום און אַרום זענען וואָלקענס — און די אויגען זענען מיר אַזוי שווער און די אויערען זענען מיר אַזוי שווער. ווי אַ שטיק בליי האָט אָנ־געהויבען מיין קאָפּ צו זינקען, אַראָב, אַראָב, טיעף ביז אין דעם גראָז אַריין . . .

און ווי איך האָב מיך אויפגעכאַפּט, איז דער וואַלד געווען נאָך טונ־קעלער און פינסטערער ווי פריהער. די זון האָט שוין געמוזט זיין טיעף, טיעף געזונקען. מיין האַרץ האָט אָנגעהויבען פּלוצלינג שטאַרק אין מיר צו קלאַפּען. איך בין געלאָפען אין איין אָטעם אַהיים, אַהיים.

גרויסע, שווערע טראָפען שוויים זענען מיר געהאָנגען אויפ׳ן שטערען, ווי איך בין אַרויסגעקומען פונ׳ם וואַלד. עס איז נאָך גאָרנישט אַזוי שפּעט געווען, ווי איך האָב פריהער געמיינט, און פאָרט האָט זיך מיין האַרץ אין מיר געוואָרפען, ווי ביי איינעם, וואָס האָט געטהון אַ מעשה רע. אַ קליינינ־קייט: דער רבי, דאָס חדר און צום סוף גאָר די מאַמע מיט איהרע ערנסטע און קאַלטע אויגען — אַלעס, אַלעס איז מיר געשטאַנען לעבעדיג פאַר די אויגען. איצט ערשט האָט מיר אָנגעהויבען באַנג צו טהון דאָס נאַרישקייט, וואָס איך האָב געטהון. אַ גאַנצען טאָג נישט געווען איך חדר, אַ גאַנצען טאָג זיך אַרומגעדרעהט פוסט און פּאַסט — — און דאָס וועט דאָך מוזען צו דער מאַמען אָנקומען. ווער ווייס, אפשר איז עס שוין אָנגעקומען? נישט אַנדערש, עס מוז אודאי שוין לאַנג צו איהר זיין אָנגעקומען! . . .

און ווי איך בין צוריקגעלאָפען איבער דער זאַמדגאַס און פאַר דער שוהלגאַס פאַרביי, האָט זיך מיין קאָפּ געדרעהט מיט מיר און עס האָט מיר געשווינדעלט פאַר די אויגען.

אויך איבער דעם בריקעל בין איך שוין צוריק, און ווייטער נאָך — און אַ תירוץ ווייס איך נאָך אַלץ נישט.

זאָל איך זיי ערצעהלען, ווי זיס און ווי ליעבליך עס אין דרויסען, אין דער פרייער לופט?

און ווייטער, און ווייטער נאָך בין איך געלאָפען. איך בין שוין אָנ־געקומען אין דעם שמאָלען געסעל, וואו עס שטעהט אונזער הייזעל.

זאָל איך זיי דערזעהלען, ווי ענג און ווי דושנע עס איז דרינען אין דעם וויסטען חדר?

און ווייטער, און ווייטער נאָך בין איך געלאָפען. איך בין שוין ביי דער שוועל פון אונזער הייזעל. מיין האַרץ קלאַפּט אין מיר שטאַרק און עס

שווינדעלט מיר פאַר די אויגען. איך האַלט די האַנד בײַ דער קלאַמקע — אַ מינוט שפּעטער בין איך שוין אין שטוב.

מײַן טאַטע זיצט אויף דער קושעטקע בײַם עק טיש און האַלט דעם „קדושת לוי" אין דער האַנד, און מײַן מאַמע זוכט די שליסעלעך . . .

. . . פאַרוואָס בין איך נישט אַנטלאָפן אײדער איך בין דאָ אַרײַנגעקומען? פאַרוואָס בין איך נישט דורך דעם וואַלד דאָרט ווײַטער אַנטרונען ביז אַזש אַראָב צו די הרי־חשך? . . .

„וואו ביזטו געוועזן דעם גאַנצן טאָג? אין דעם חדר?" האָט די מאַמע געלאַסען און מיט אַ שטרענג קול געפרעגט.

מײַן קאָפּ האָט מיר געשווינדעלט און מײַנע אויגען האָבען זיך אויף אַ מינוט פערמאַכט . . .

„ער איז נפטר געוואָרען!" האָט זיך מיר אַרויסגעגליטשט פּלוצלינג פון'ם מויל.

ווען מען זאָגט „ער", ווייסען שוין אַלע, ווען מען מיינט „ער" — דער צדיק פון סמילאָוו.

איך ווייס נאָך ביז אויף דעם הײַנטיגען טאָג נישט, ווי אַזוי דער דאָזיגער געדאַנק איז געבוירען געוואָרען אין מיר. איך ווייס נאָר, אַז ווי איך בין אַזוי געשטאַנען, ציטערדיג און פלאַטערדיג פאַר מײַן מאַמען און מײַנע אויערען האָבען געהערט איהר פראַגע, איז ווי בליץ דורך מײַנע אויערען דורכגעלאָפען דער דאָזיגער אײַנפאַל, און אַליין נישט וויסענדיג וואָס איך רעד, האָבען זיך אויסגעשיט איבער מײַנע ליפּען די עטליכע ווערטער: „ער איז נפטר געוואָרען!" . . .

איך האָב מיך באַלד דערשראָקען פאַר מיר אַליין, פאַר דעם קלאַנג פון מײַנע אייגענע ווערטער, ווי נאָר ער איז אָנגעקומען צו מײַנע אויערען. אין איין מינוט אַרום האָב איך שוין אַרויסגעפיהלט ווי שרעקליך, ווי פּירכטערליך דער ליגען איז.

שטיל איז פּלוצלינג געוואָרען אין דער שטוב, שטיל און הייליג ווי אויף אַ בית־עלמין. מען האָט דײַטליך געקאָנט הערען דאָס זשומען פון אַ פליעג.

דער טאַטע איז אויפגעשטאַנען און האָט שוין נישט מעהר געהאַלטען דעם „קדושת לוי” אין דער האַנד. די מאַמע האָט זיך אַוועקגעזעצט און האָט שוין נישט מעהר געזוכט די שליסעלעך.

נאָך עטליכע יודען זענען געווען ביי אונז אין דער שטוב, און אויך זיי האָבען געשוויגען. איינער נאָר האָט אַ טיעפען זיפץ געגעבען און איז מיט דער האַנד אַריבערגעפאָהרען זיך איבער'ן פנים; ער האָט, דאַכט זיך, פאַמעליך געמורמעלט: „ברוך דיין אמת!”

מיך אָבער האָט קיינער נישט קיין וואָרט מעהר איבערגעפרעגט. די מאַמע האָט זיך גאָרנישט אומגעקוקט אויף מיר דער טאַטע איז געגאַנגען האַסטיג אַרויף און אַראָב אין דער שטוב. איך אַליין בין געשטאַנען שטיל און שטום ווי מיין שאָטען אויף דער וואַנד.

וואָס וואָלט איך דענסמאָל נישט אַוועקגעגעבען, ווען איך וואָלט נישט געהאַט אַרויסגערעדט יענע שרעקליכע ווערטער! אָדער וועניגסטענס ווען איך וואָלט געהאַט דעם כח פראַנק און פריי אַרויסצוזאָגען, אַז איך האָב מיר אויסגעטראַכט אַ שרעקליכען ליגען!

פריה זענען אין יענעם אָוועגד אַרויסגעקומען די שטערען, שפּעט האָט מען דענסמאָל אָנגעצונדען די ליכט ביי אונז אין דער שטוב. מיין מאַמע איז נאָך אַלץ געזעסען פאַר דעם פענסטער. מיר דאַכט זיך, אַז זי האָט אין דער פינסטער געוויינט.

מען האָט זיך געזעצט צום טיש און געגעסען. מיר דאַכט זיך, עס האָט קיינער אַליין נישט געוואוסט, אַז ער עסט. דער און יענער האָט גע־פּרובט עפּעס רעדען, די ווערטער האָבען זיך אָבער נישט געקלעבט איינס צום אַנדערען און אַלע זענען ווידער געבליבען שטיל און שטום.

„שלום יעקב!” האָט זיך פּלוצלינג מיין מאַמע אָנגערופען, זיך צום טאַטע ווענדענדיג. „שלום יעקב! פאַרטאָג וועסטו לאָזען איינשפּאַנען און וועסט אַריבערפאָהרען.”

דער ביסען איז מיר געבליבען שטעקען אין דער קעהל. איך האָב פער־שטאַנען פון וואָס מען רעדט: אַריבערפאָהרען, הייסט עס, און די לויה נאָך אָנטרעפען . . .

„געוויס, געוויס!" האָט מיין פאָטער געענטפערט און האָט זיך געג־לעט די באָרד און האָט אָנגעקוקט אין איהר עטליכע גרויע האָר.

„עס איז וואונדערליך!" האָט זיך אָנגערופען איינער פון די יודען — שוין אחרון של פסח, ווען מיר זענען „דאָרט" געווען, האָט עס מיר נישט געוואָלט געפעלען. עפּעס דער מיחוש אין דעם פּוס איז מיר נישט געפע־לען" . . .

יעדעס וואָרט איז געווען פאַר מיר שטאָף מיט אַ שפּילקע אין סאַמע מיטען האַרץ. דער קאָפּ האָט זיך מיט מיר געדרעהט און אין די אויערען האָט עס מיר געקלונגען. איך האָב פּלוצלינג מורא געקריגען, מען זאָל מיך נאָר נישט אָנקוקען — די מאַמע זאָל מיך נאָר נישט אָנקומען.

:מיין קינד, עס איז צייט שלאָפען צו געהן!" האָב איך פּלוצלינג געהערט די מאַמע צו מיר רעדענדיג.

עס האָט דאַסמאָל נישט אַזוי האַרט און אַזוי שטרענג געקלונגען ווי אַנ'אַנדער מאָל. אדרבא, זי האָט דאַסמאָל עפּעס אַזוי ווייך און אַזוי מילד צו גערעדט. — דאָך, טויזענדמאָל וואָלט שוין בעסער געווען, ווען זי וואָלט גראָד דאַסמאָל זיך בייזערען און שרייען און שלאָגען מיך!

„עס איז צייט שלאָפען צו געהן", האָט זיך נאָכאַמאָל געזאָגט. „מאָר־גען וועסטו פריה אויפשטעהן . . .

און איך בין געגאַנגען.

וויפיעל מאָל איך האָב אין דעם אָווענד אָנגעהויבען קריאתשמע לייע־נען און האָב אַלץ נישט געענדיגט, ווייס איך אַליין נישט. איך געדענק נאָר, אַז ווי איך האָב מיר דעם לינקען שטיוועל אויסגעטהון, זיצענדיג אויפ'ן בעט, האָב איך פערגעסען אויסצוטהון אויך דעם רעכטען און בין אַזוי גע־זעסען, פערטראַכט און פערקלערט, מי יודע ווי לאַנג. דרויסען האָט אָנגעהוי־בען געהן אַ שלאַגס־רעגען, און איך האָב נישט געהערט און נישט געפיהלט. נאָר שפּעטער ערשט, ווי עס האָט אָנגעהויבען צו דונערען און צו בליצען, אַז דאָס גאַנצע הייזעל האָט זיך געשאָקעלט, האָב איך מיך אויפגעכאַפּט און האָב מיך געוואָרפען אויפ'ן בעט.

און ווי איך האָב זיך איינגעטוליעט אין די קישענס און די דעק, האָב

איך געשפּירט ווי די ביינער ציטערען אונטער מיר. איך האָב אָנגעהויבען צו פערשעלטען דעם וואַלד און דעם גרינעם סכך און דאָס וואַסערעל און אַלץ, וואָס האָט מיך פערפיהרט. איך האָב אָנגעהויבען זיך אַליין צו פער־שעלטען און אַלעס, וואָס איך האָב אין דעם דאָזיגען טאָג געטהון און גע־רעדט — פּלוצלינג איז מיר עפּעס אריין אין דעם זין, אז די גאַנצע מעשה איז גאָרנישט געשעהן און נאָר גע'חלומ'ט האָט זיך מיר. א מינוט שפּעטער אָבער האָב איך שוין ווידער געשפּירט, ווי איך גליה און ליג אין שוויים.

און מאָרגען? מאָרגען פריה וואָס וועט זיין? — נאָך עטליכע שעה, און דער שרעקליכער אמת מוז דאָך ארויסקומען! אַלע יודען פון דער גאַנצער שטאָדט, אַלע יודען פון דער גאַנצער מדינה וועלען דאַן וויסען, וואָס איך האָב געטהון . . .

און נישט בלויז דער פּחד פאַר דעם אמת, וואָס וועט מאָרגען ארויס־קומען, נאָר נאָך א פירכטערליכער געדאַנק האָט מיך געקוועהלט: דאָס שלעכטע וואָס איך האָב גערעדט אויף „איהם", דאָס וואָס איך האָב געזאָגט, אז „ער" איז שוין נפטר, „ער", וואָס איך אַליין וואָלט דאָך אוועקגעגעבען אַלעמאָל מיין לעבען, אז ער זאָל נאָר לעבען אייביג, אייביג . . . איך האָב דענסמאָל שוין געוואוסט וואָס עס הייסט: „אל תפתח פה לשטן — דעם שטן טאָהר מען נישט מאָלען אויף דער וואַנד", און מיין בלוט האָט אָנ־געהויבען אין מיר געגליווערט צו ווערען.

און שטאַרק האָב איך אָנגעהויבען צו וויינען.

אָך, אז איך וואָלט נאָר קאָנען איצט שטאַרבען! אז איך וואָלט נאָר נישט דערלעבען מאָרגען פריה אויפצושטעהן! . . .

און ווי איך בין אַנטשלאָפען געוואָרען, האָבען מיך שרעקליכע חלו־מות געקוועהלט און געפּייניגט.

א גרויסע עדה יודען, טויזענדער און ווידער טויזענדער מענשען, זע־נען נאָכגעגאַנגען נאָך א לויה דורך דעם וואַלד, און פאַר דער מטה האָט געטאַנצט דאָס קליינע שייגעצעל מיט דער גרויסער בייטש. ווי איך האָב מיך גוט צוגעקוקט, האָב איך געזעהן, אז עס איז נישט דאָס שייגעצעל, נאָר די געלע קוה איז עס מיט דעם גלעקעל, און זי געהט אָנגעטהון א קרענצעל

בלומען, וואָס דאָס קליינע מיידעלע האָט געפלאָכטען, און אַלע שרייען: אַ חלול השם, אַ חלול השם! — און איך שריי מיט אויפ'ן קול: „אַ חלול השם, אַ חלול השם!" און מיין מאַמע כאַפּט מיך אָן פאַר די האַנד און שרייט: „הערט יודען! אַט דער בן סורר ומורה האָט איהם געהרגעט! אָך און וועה צו מיר, אַז איך בין דאָס די מאַמע פון אַזאַ זוהן!" . . . און איך הער דאָס אַלץ און איך לויף אַהין ביז צום וואַסערעל און שפּרינג אין איהם אריין . . .

און ווייטער ווייס איך נישט מעהר, אויב איך האָב גע'חלומ'ט אָדער געוואַכט: די שליפען האָבען מיר מאָדנע געהעמערט. די צונג איז מיר גע־ווען טרוקען אין גומען. דאָס העמד איז געווען נאַס אויף מיר פון שוייס, און פאַרט איז מיר הינטען אין רוקען געווען מאָדנע קאַלט. באַלד אָבער האָט אָנגעהויבען צו קלינגען אין די אויערען און דורך אַלע גאַסען און פאַר די אויגען האָבען זיך אָנגעהויבען צו דרעהען גרויסע און קליינע רע־דער און פייערדיגע און פלאַמעדיגע רעדלעך . . .

עטליכע טעג זענען פערבייגעגאַנגען.

איך ליג נאָך אַלץ אין דעם אייגענעם בעטעל, אין וועלכען איך האָב זיך געלעגט דענסמאָל אין יענעם אָוונד. אויף אַ טישעל נעבען מיר ביים בעט זעה איך שטעהען פערשינעדענע פלעשלעך מיט מעדיצינען, און עפּעס אַ הערר — דאַכט זיך, דער דאָקטאָר ראָזענטהאַל איז עס — שטעהט און האַלט מיין האַנד אין זיינער. מיין מאַמע זיצט אויף מיין בעטעל און קוקט מיך אָן און איהרע אויגען זענען פול מיט טרעהרען.

„איהר מעגט איצט גאָט דאַנקען!" הער איך דעם דאָקטאָר רעדען צו דער מאַמען. „נאָר נאָך אַ קליין רעצעפּטעל וועל איך פערשרייבען . . . קיין טיפּוס איז נישטאָ מעהר! . . .

מיין מאַמע האָט זיך אַראָבגעבויגען צו מיר און האָט מיר אַ קוש געגעבען.

איך האָב זי אָנגעקוקט מיט אַ פאַרשענדען בליק. האָבען זיי געוואוסט, וואָס איך האָב געטהון? האָט מען מיר שוין מוחל געווען? . . . מיין מאַ־

מע האָט זיך ווידער אַראָבגעבויגען איבער און האָט ווידער מיך געקושט און געקושט . . .

„נישט רעדען, נאָר נישט רעדען, מיין קינד! האָט זי געזאָגט.

אָבער געקלונגען האָט מיר פּאָרט נאָך אַלץ אין די אויערען: „ער איז נפטר געוואָרען!"

צווייי

Es war ein alter König
Sein Herz war schwer, sein Haupt war grau...

געדענקסט דו? — דער אַלטיטשקער איז געזעסען און האָט דאָס ספר'ל אין דער האַנד געהאַלטען. שיר־השירים אין עס געווען — דאָס געזאַנג איבער אַלע געזאַנגען: דאָס געזאַנג פון דעם אייביגען פריה־לינג, פון דער אייביגער יוגענד, פון דער אייביגער ליעבע, זיינע אויגען זענען אָבער געווען פייכטליך און אָהן גלאַנץ און כמעט שטייף, און די דאַרע, טרוקענע הענד האָבען געציטערט . . . פאַר אַ האַלב יאָהר איז עס געווען.

און דער יונגער, פרישער זומער האָט נאָר וואָס געהאַט דערוואַכט. ווי אַ ליב־געזאַנג האָט עפּעס דורכגעצויגען דורך די לופט. עס האָט גע־שאַלט, און מען האָט נשיט געוואוסט פון וואַנען, עס האָט געזונגען, און מען איז נישט דערגאַנגען וואו.

און דער אַלטיטשקער איז געזעסען געבויגען איבער'ן ספר'ל און זיי־נע פערוועלקטע ליפּען האָבען געמורמעלט. מעכאַניש האָבען זיי געמור־מעלט, און ער האָט נישט געוואוסט, וואָס.

„ . . . גוטע, איידעלע איילען און ווי מערקישער אייל איז דיין נאָ־מען. אַלץ שמעקט און עס איז זומער־צייט. מינוטענווייז הערט מען די טור־קעלטויב ברומען. זי ברומט אַזוי זיס און בענעהמט דאָס האַרץ. אויפגע־בראָכען האָט דער פייגענבוים זיינע גרינע פייגען. די יונגע שפּראָצען האָ־בען זיך שוין געוויזען. דער גאַרדען־בוים פער'שיכור'ט די לופט. עס גליהט און גליהט דער גראַנאַט . . .”

דער אַלטער געניצט. ווען אַ שטייגער איז דאָס אייגענטליך אַ נפקא־מינה? . . .

„דעריבער האָבען דיך ליעב געהאַט די מיידלעך”. דער אַלטער פער־

טראַכט זיך איין אויגענבליק. און דאַן אָבער ווייטער: „ווי אַנ'עפעלבוים איז ער געווען, גרויס און גלייך און שטאַרק. צווישען רויזען האָט ער זיך אַרומגעטריבען. אַרומגעשפרונגען איז ער אויף די בערג, באַרג־אַרויף און באַרג־אַראָב, בערגעל־אַרויף און בערגעל־אַראָב. אָט קלעטערט ער גאָר אַרויף אויפ'ן טייטעלבוים, הויך אַרויף און וויעגט זיך צווישען די צוויי־גען. אָט יאָגט ער זיך אַרום מיט די מיידלעך און כאַפט פאַר זיי קליינע פיקסעלעך. רינגעל־רינגעל־טאַנץ!"

דער אַלטער שמייכעלט מיעד, אַ שעהנער קונדס אַביסעל! אָט וואָס עס הייסט אַ שטיפער! מיט וואָס, מ'שטיינסגעזאָגט, מען פערברענגט אַ וועלט! מיט וואָס אַזאַ יונג, אַ לעדיגגעהער, איז בעשעפטיגט טאָג און נאַכט!

„שוואַרץ איז זי געווען, טיעף ברונעט, און דערצו אָבגעברענט פון אַ דרום־זון. און צייהן האָט זי געהאַט, ווייס און געפערעלט, איינס און איינס. ווי פריש־געוואַשענע וואָל פון די שאָף, וועלכע בליצען־אַראָב פונ'ם גלעד־באַרג. און ווי פורפור־פאָדים די ליפעלעך די צוויי בריסטען ווי צוויי יונג־הערשען, און צווישען דיביידע בריסטען נעכטיגט דאָס בוקעטעל פון מיר־רהען־בליהטען. און פונ'ם דעקטוך קוקט עפעס אַרוים. זענען עס אויגעלעך? זענען עס טייבעלעך? און אַ שטימע האָט זי — אוי ווי זיס, ווי זיס! לאָז מיך הערען דיין שטים — מיינע קאָלעגען הערען גערן דיין שטים . . ."

דער אַלטער ציהט צונויף דעם שטערען. נאַרישע, נאַרישע וועלט! ווי קען מען זיך גאָר אָבגעבען מיט אַזעלכע נאַרישע זאַכען? איז דאָס תכ־לית? האָט גאָט צוליעב דעם בעשאַפען אַ וועלט און צוליעב אַזעלכע נאַ־רישקייטען?

„ . . . אונזער בעטעל איז פריש־גרין. זיין לינקע האַלט ער אונטער איהר קאָפ און מיט דער רעכטער האַלט ער זי אַרומגענומען. זי ציטערט און פיבערט און איז קראַנק פאַר לויטער ליעבע . . . מיר האָבען אַ קליין שוועס־טער'ל! און די טורקעלטויב טאָרקעלט און טאָרקעלט און אַלץ אַרום שמעקט מיט טערקישע איילען . . ."

מיעד און פאַמעליך, קוים וואָס ער בעוועגט זיך, לאָזט דער אַלטער

ארויס פון דער האַנד דאָס ספר׳ל. אוי, גרויסער גאָט! ווי שעהמט זיך דאָס נישט אַ יוגענד פאַר זיך אַליין פאַר איהרע פּוסטע הוריות! און זייערע וויי־טע העלזער מעגען זיי זיך שעהמען, מיט וואָס זיי פערברענגען זייערע פיער און צוואַנציג שעה!

ער צעהוסט זיך, עס איז איהם פּלוצלינג אַזוי מאָדנע קאַלט, כאָטש איז דרויסען ברענט די זון, ער טוליעט זיך אין זיין וואַטירטען שלאַפראָק און זעצט זיך פאַר׳ן אויווען.

*

Es war ein schöner Page,
Blond war sein Haupt, leicht sein Sinn...

„קהלת״ — דאָס ספר פונ׳ם אייביגען גריבלען זיך, פון דער אייביגער מיעדיגקייט און צוועקלאָזיגקייט און טרייסטלאָזיגקייט אינ׳ם גאַנצען לע־בען: עס איז דער אייביגער, גרוינער, געדיכטער שטאָטען, וועלכער ליגט אויף אַ גאַנצער וועלט . . .

און דער, וועלכער האַלט עס אין האַנד, איז אַ בליהענדער יונגער מענש, איינער, וואָס וואָלט וועלען שפּיעלען אין באַל מיט דעם גאַנצען ערד־קוגעל. פון די אויגען שיסט איהם די קראַפט, און אַלץ איז לעבענס־לוסט און לעבענס־פרייד און לעבענס־בעגעהר, עס קאָכט אין איהם און עס פלאַמט. אָך, ווען ער וואָלט נאָר זיין פאַרטיג שוין מיט די לאַנגווייליגע געדרוקטע אותיות!

אין דרויסען איז דאָס וועטער טריב און גרוי. דער ווינד בלאָזט, און עס פאַלען די געלע בלעטער. שווערע טראָפּען ריעזלען אַראָב אויף דער ערד, און באַלד נאָכ׳ן רעגען קעהרען זיך די וואָלקענס ווידער צוריק אום. אַלץ איז אַזוי שווער. אַלץ אַזוי טרייסטלאָז . . .

און דער יונגער מענש פליהט אַריבער האַסטיג מיט די אויגען איבער די ווערטער.

„ . . . נאַרישקייט איבער אַלע נאַרישקייטען, האָט געזאָגט קהלת. אַלץ איז נאַריש און אַ פּוסטער ווינד. וואָס בלייבט איבריג פאַר׳ן מענשען? עס

איז קיין חילוק נישט צווישען איהם און דער בהמה. אַלע זאַכען אונטער דער זון זענען מיעד און פּוסט. צו וואָס פריים מען זיך? צו וואָס לאַכט מען? עס געהט אַלץ אַהין אויף איין אָרט און אַלץ קעהרט זיך אום צו דער ערד . . ."

ער פערטראַכט זיך אויף אַ מינוט. אַלע מיינע בייזע חלומות זאָלען אויסגעהן צו די וויסטע שטיינער! דאָס האָט דאָך געמוזט זיין נישט קיין קליינער באַנק־קנייטשער, דער, וואָס האָט געמאַכט אַזאַ בוך! אַ נישקשה'־דיג ביסעל חכמה קאָן מען זיך דאָ אויסלערנען ביי אַזאַ אַלטען, טעמפּען מענשען, אַהן אויגען און אויערען און צייהן! און דאָס, וואָס ער טענה'ט אַלץ, אז אַלץ געהט אַהין אויף איין אָרט — יישר כח איהם! איך האָב נאָך אַ רעכט ביסעל צייט דערצו!

אונצופרידען און אונגעדולדיג בלעטערט ער ווייטער.

„ . . . די טרעהר פון די אונטערדריקטע, און זיי האָבען נישט קיין טרייסטער; פון דער האַנד פון זייערע אונטערדריקער מיט'ן גאַנצע כח האָבען זיי נישט קיין טרייסטער . . ."

דער יונגערמאַן ווערט אונגעדולדיג. קאָנט איהר מיר נישט אַ שטייגער זאָגען, אַנטקעגען וואָס ער לאָזט מיך דאָס אַלץ הערען? ער האָט אויך שוין קיין אַנדערע דאגות נישט געמוזט האָבען כל ימיו!

און ער לייענט האַסטענדיג ווייטער.

„ . . . בעסער דער טאָג פון שטאַרבען, ווי דער טאָג פון געבוירען־ווע־רען, און בעסער צו געהן אין אַ טרויער־הויז, ווי צו געהן צו אַ באַל . . ."

אונגעדולדיג קוקט ער אויפ'ן זייגער. ער איז בעשטעלט היינט צו אַ מין באַל. אויך זי, זיין האַרציג גאָלדען מיידעל, וועט דאָרטען זיין. ווי שעהן איז גאָט'ס וועלטעל און ווי שעהן קאָן מען לעבען! עס לויהנט זיך, בנאמנות, געבוירען צו ווערען! עס איז אַ שאָד אַ מינוט צו פערלוירען און זי נישט אויסצונוצען!

און מעכאַניש, נישט וויסענדיג וואָס, מורמעלט ער די לעצטע ווערטער.

„ . . . קאַליע געוואָרען זענען די מאַהלערס אין מויל, פינסטער גע־וואָרען זענען די קוקערס אין די לעכער און געבויגען געהען די טעכטער פון

געזאַנג די גאַנצע ליעבעס־תאוה איז צעשטערט. דער מענש געהט אין זיין איי־ביגע רוה אריין און עס דרעהען זיך אַרום אין גאַס די קלאַגערס. ביי זיין קוואַל ליגט דער צעבראָכענער קרוג — און אַ סוף און אַנ׳עק!״

לענגער האַלט ער עס נישט אויס. וואָס זאָלען איהם די אַלטע ביכער־קוועטשער מיט זייער אויסקוועטשטע און אויסגעמאַטערטע מליצות! דאָס וועט ער זיך נישט לאָזען איינרעדען! די וועלט איז פרעכטיג און דאָס לע־בען איז אַזוי שעהן! ווער עס האָט קיין מאָהלערס נישט און קיין קוקערס נישט און ביי וועמען די גאַנצע ליעבעס־תאוה איז צעשטערט, דער זאָל זיך לעגען שלאָפען און זאָל אַנדערע נישט שטערען אינ׳ם וועג! קיין מוסר־זאָגערס ברויך ער נישט! און דאָס וואָס ער טענה׳ט אַז געבויגען זענען די טעכטער פון געזאַנג — זאָל ער טויזענדמאָל מוחל זיין! ניין, די קליינע פעפי וועט היינט זינגען און די בלאָנדע זוזאַ אויך, — נישט קיין מינוט לענ־גער טאָר מען בלייבען אינ׳ם צימער אין דער ענגער געשטיקטער לופט.

און ווי אַ ווירבעלווינד שטורעמט ער אַרויס, לייכט און לוסטיג, אין דאָס פרייע.

ר ו ת

פֿאַר מיטאָג: — איך האַלט אין דער האַנד דאָס קליינע ביכעלע און לייען דערין. ווייס איך דען, וויפֿיעל מאָל שוין אין האָב דאָס דאָזיגע קליינע, מערקווירדיגע ביכעלע געלייענט, און איך קאָן מיך אַלץ נישט זאַט לייענען? — אָט איז די שענסטע אידיליע, וועלכע מיר האָבען אין דער גאַנצער וועלט־ליטעראַטור. עס איז צום אָנהויב פֿונ׳ם גערשטען־שניט. איבער׳ן פעלד ברענט די זון. די לופֿט טריפֿט זיסע, בערוישענדע ריחות צוזאַמען מיט אַ וועלט־רוהיגקייט און מיט אַנ׳אייביגער גליק־זעליגקייט. צווישען די זאַנגען, נאָך די שניטערס, קלויבט אַ יונגע, שעהנע, פֿרעמדע פֿרוי און זאַמעלט פֿלייסיג צווישען די גאַרבען. פֿון צייט צו צייט געהט זי אַהין צו די געפֿעסען, און די יונגען שעפּען איהר אָן דאָס וואַסער און זי טרינקט פֿונ׳ם עמער. אָט קומט־אָן דער האַר פֿונ׳ם פֿעלד. דער יונג, וועלכער פּאַסט־אויף איבער די שניטערס, כאַפּט זיך אויף. „גאָט איז מיט אייך!" — זיי געבענשט פֿון גאָט! — „ווער איז דאָס דאָזיגע מיידעל?" — אַ מואבשעס מיידעל איז עס, וועלכעס האָט זיך אומגעקעהרט איצט מיט נעמי פֿון די פֿעלדער פֿון מואָב! — רות הערט עס און וויל אויסבעסערען דעם קליינעם טעות: זי איז דאָך נישט מעהר קיין מיידעל, גאָר אַ ווייבעל איז זי. אַ יונגע פֿרוי, אַנ׳אלמנה, און איהר קליין אומגליק איז עס, וואָס זי זעהט אַלץ אוים ווי אַ קליין מיידעלע — זי שעהמט זיך אָבער דאָס מויל אויפצומאַכען און איהר צונג בלייבט איהר צוגעקלעבט צום גומען. בועז שטעהט אַ מינוט לאַנג פֿאַר איהר און בעטראַכט זי שטוינענד: אַך, ווי הערליך איז די דאָזיגע קליינע מואָב׳שע! פּלוצלינג לאָזט ער אַראָב די אויגען צו דער ערד. רות אָבער לאָזט די אויגען נישט אַראָב צו דער ערד; זי האָט זיי נאָך גאָרנישט אויפגעהויבען. איהרע אויגען זענען צוגעקלעבט צום פֿעלד, וועלכעס ווערט געשניטען, און אַלע איהרע געדאַנקען ווײלען ביי איהר שוויגער. די שוויגער וואַרט דאָך אויף איהר אינדערהיים. און זי האָט

נאָך פיעל צו קלויבען. אַך. ווען מען וואָלט איהר ערלויבען, אַביסעל אַראָב־
צוצופּען אויך פון די שטעהנדיגע בונדען! פלוצלינג הערט זיך אַ טראָמ־
פּיים. די עסענס־צייט איז געקומען. די יונגע פרוי, וועלכע זעהט נאָך אויס
גאַנץ ווי אַ מיידעל, זיצט אין דער זייט פון די שניטערס און עסט פונ'ם
ברויט און טונקט־איין דעם ביסען אין עסיג — אָבער פון מינוט צו מינוט
געהט־צו צו איהר בועז און קנייפּט־אָב פאַר איהרעטוועגען פון די גערוי־
בערטע זאַנגען, און זי עסט פון זיין האַנד. אַך, ווי נאַאיוו איז נאָך דאָס
דאָזיגע מיידעל'שע ווייבעל! דאַן צופּט ער אָב פאַר איהרעטוועגען גאַנצע
הויפענס אויך פון די שטעהענדיגע בונדען און זאָגט איהר, אַז זי זאָל זיך
בעהעפטען מיט זיינע מיידלעך. האָט די נאַאיווע פרוי פערשטאַנען, וואָס ער
פערלאַנגט פון איהר? אַך, זי איז נאָך אַביסעל צו זעהר נאַאיוו! — ווי
גליקליך איז זי. אַז זי קאָן קלויבען ביז צום אָוונד, און אַז נאָך דעם, ווי
זי האָט דאָס געקליבענע אויסגעקלאַפּט, איז עס געווען אַ גאַנץ מעסטעל
גערשטען. זעהט, אַ גאַנץ מעסטעל! מיט שמחה האָט זי דעם גאַנצען פּאַק
געטראָגען און איז מיט איהם געקומען אין שטאָדט אַריין און האָט געוויזען
דער שוויגער, וואָס זי האָט צונויפגעקליבען . . .

און נאָך מיטאָג: — איך האַלט דעם לעצטען נומער פון די „דוואַ
גראָשע” אין האַנד און לייען אין איהם. רבונו־של־עולם, זענען דען די מענ־
שען געוואָרען פלוצלינג ווילדע חיות? — „פרעמדע, וועלכע האָבען זיך
אריינגעכאַפּט צו אונז, ווילען אונז מיט געוואַלד פערדרענגען. זיי שמיע־
דען טאָג און נאַכט פּלענער, ווי אַזוי אַ סוף צו מאַכען מיט אונז אַלעמען.
אָט האָט מען שוין ווידער ענטדעקט אַ געהיימע פערשווערונג. זיי האָבען
גאַנצע לאַגערס מיט געוועהר בעהאַלטען אין שוהלען און אין בתי־מדרשים.
און איז זיי דאָס נאָך ווייניג, געהען זיי און מאַכען זיך אַליין פּאָגראָמען,
כדי צו קאָנען שרייען אויפ'ן קול און אונזער פּנים צו פערשוואַרצען אין
גאַנץ איירופּאַ. און בערד שניידען זיי זיך אָב צוזאַמען מיט האַלבע גאָמ־
בעם פלייש און טראָגען דאָס איז זייערע רעדאַקציעס, כדי אַ געדודער צו
מאַכען אין דער גאַנצער וועלט. און פון די וואַגאָנעס וואַרפען זיי זי אַרויס

ביים פאָהרען, כדי צו מאַכען אַ בלבול אויף אונז און אונז צו פער׳מסר׳ן אין די אויגען פון אַלע קולטור-פעלקער״ . . .

וואו איז פּלוצלינג מיין גאַנצע אידיליע אַהינגעקומען? וואו איז יענע גאַנצע שעהנע וועלט מיט די שניטערס און מיט דער קליינער פרוי און מיט דער לופט, וועלכע טריפט זיסע ריחות און אַנ׳אונענדליכע צופרידענהייט און אַ נשמה-פריעדען פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערען עק-וועלט?

און אַנ׳עקעל-געפיהל כאַפּט מיך אַרום פאַר דער גאַנצער אומגעבונג און פאַר דער גאַנצעל וועלט און פאַר׳ן גרויסען, שוידערהאַפטען ליגען. ניין, איך קען נישט ווייטער. לאָמיר נאָר פּרובען און ווידער נעהמען דאָס קליינע ביכעלע אין האַנד אריין . . .

*

ביים שיידע-וועג זענען זיי אַ מינוט לאַנג אַלע דריי געשטאַנען: די עלטערע פרוי, וואָס אין איהר פערוועלקט געזיכט זענען נאָך שפּורען פון אַ פריהערער שעהנהייט געווען צו דערקענען, און די צוויי יונגערע פרויען. ווי די פעלד-בלומען זענען די צוויי געווען, וועלכע געדענקען נישט, אַז נעכ-טען איז אַ ווינד איבער זיי אַריבערגעפאָהרען, און עס פאַלט זיי נישט איין, אַז מאָרגען קאָן אויך אַ שטורם קומען. די איינע — מיט אַ פּאָר געדיכטע בלאָנדע צעפּ און אויף די ליפּען און אין די אויגען גליהט דאָס אייביגע, אויסגעלאַסענע לאַכען און אַ פערבאָרגענע ליידענשאַפט, און די צווייטע — מיט צוויי שוואַרצע, גרויסע, נאַאיווע קינדער-אויגען, און זי קוקט שטענדיג ערנסט און שטיל אַרום זיך.

און די עלטערע פרוי זאָגט:

— קעהרט אייך אום, מיינע טעכטער, געהט קעהרט אייך אום יעדע צו איהר מוטער׳ס הויז? גאָט וועט אייך נאָך געבען, אַז יעדע וועט אַ רוה-אָרט געפינען אין אַ מאַנ׳ס הויז. די פעלדער פון מואָב זענען דאָך שעהן, און שעהן איז דאָס לעבען און לוסטיג זענען די מענשען אויף יענע פעלדער און אַ שאַלען און אַ פרייד הערשט דאָרט פון פריה בעגינען ביז אין די

טיעפע נאַכט. וואָס אָבער קאָן יהודה אייך געבען? דאָס לעבען איז דאָ אַזוי ערנסט, און ערנסט זענען די מענשען און די אַרבייט איז אַלעמאָל שווער און ערנסט. און איהר זענט דאָך נאָך אַזוי יונג...

און רות בליקט מיט איהרע גרויסע, דערשראָקענע אויגען אין דעם געזיכט פון איהר שוויגער, און פּלוצלינג צעוויינט זי זיך אויפ'ן קול. ניין, זאָל מען מאַכען מיט איהר, וואָס מען וויל נאָר, אָבער אומקעהרען וועט זי זיך נישט מעהר! אין דערזעלבער מינוט האָט ער, בעהאַלטענערהייט געקייט אַ פּאָר צוקער־שויטען, און ווי זי האָט געזעהן, אַז רות וויינט, האָט זי אויך אַרויסגעלאָזט אַ געוויין. אָבער שוין אַ מינוט שפּעטער, ווי זי האָט דערבליקט איהר געשטאַלט אַרויסשטראַהלען פון דעם קליינעם פּליסעדיגען טייך, האָט זי זיך צורעכט געמאַכט גיך דעם געדיכטען, בלאָנדען צאָפּ און איז שוין ווידער געווען לוסטיג ווי פריהער.ביידע אָבער האָבען געענטפערט פעסט: ניין, מיר וועלען זיך נישט אומקעהרען, קיינמאָל וועלען מיר זיך נישט מעהר אומקעהרען!

אָבער שוין נאָך צעהן מינוט צייט איז ערפּה צוגעגאַנגען צו איהר שוויגער און האָט זי געקושט און האָט אָבשייד גענומען פון איהר. סוף־כל־סוף איז דאָס פעלד פון מואב אַזוי שעהן, און שעהן איז דאָס לעבען און לוסטיג זענען די מענשען — און איהר אַלטע שוויגער און איהר ערנסטע שווערפעליגע שוועגערין זענען איהר שוין אַביסעל לעסטיג. און שעהן אויף די פעלדער פון מואב זענען אויך די אָפּפערהיגלען און די זיבען מזבחות און לוסטיג זענען די טענץ און הערליך זענען די יונגע בחורים, וועלכע דינען דעם בעל־פעור. נאָר איינמאָל האָט זי געזעהן דעם קאָפּ פון דעם פעור, אַרויסקוקענדיג אויף די וויסטעניש, און דעם יונגען בחור, וועלכער האָט געדינט צו איהם — און דעם דאָזיגען טאָג און יענע נאַכט און דאָס, וואָס מען האָט דענסמאָל געטהון מיט איהר, וועט זי קיינמאָל נישט מעהר פערגעסען ווער ווייסט: אפשר וועט אויך יעצט אזא כהן זי נעהמען און זי וועט זיין זיין קעבס־ווייב, און איהר לעבען וועט זיין אויסגעפילט מיט טענץ און מיט ליעבע און מיט אַ פרעהליך לעבען. זי איז דאָך אויך יעצט נאָך אַ שעהן פרויענצימער!...

און רות געהט דערוויל שטילשווייגענד נעבען איהר שוויגער, און איז פערטראכט און ערנסט. אך, עקעלדיג איז איהר דאס גאנצע לעבען דארט! און הויפט־זעכליך איז איהר פערהאסט די רעליגיע פון די פעלדער מואב׳ס, יענע רעליגיע, וועלכע פרעדיגט דעם גאנצען טאג נאר „ליעבע„ און „ליעבע”. פון פריה בעגינען ביז אין די טיעפע נאכט אריין פערלאנגען זיי פונ׳ם מענשען קיין שום אנדערע זאך נישט ווי נאר ליעבע. א פאלק, וועלכעס רעדט דעם גאנצען טאג נאר פון ליעבע, און די ליעבע קומט אויף א מינוט נישט אראב פון זיין צונג — מוז סוף כל סוף ווערען א היה־רעה, וועלכע פערצוקט מענשען אויף רעכטס און אויף לינקס און ווייסט נישט, וואס רחמנות איז. צו וואס טויג דאס ליעב האבען דעם גאנצען טאג? סוף־כל־סוף זענען מיר דאך נישט קיין מלאכים, נאר איינפאכע מענשען. איז נישט בעסער, אז מיר זאלען אביסעל אויך פיינד האבען — און נאר ווילדע חיות זאלען מיר נישט זיין? איז נישט בעסער, אז מיר זאלען לערנען אונזערע קנידער, אז א קליינע עולה אמאל טהון איז פון די מדות פון מענשען־געשלעכט — און נאר פרעסען זאלען מיר נישט איינער דעם צווייטען פאר לויטער ליעבע און פאר לויטער צדקות איז נישט בעסער, אז האבען זאלען מיר אנ׳אל קנא ונוקם — און נאר ביינער זאלען מיר נישט שניצען און נעגעל זאלען מיר נישט קלאפען אין די שלייפען און בלבולים זאלען מיר נישט אויסטראכטען יעדע מינוט? . . .

פלוצלינג האט זי נעמי אויפגערודערט פון איהרע געדאנקען און פון די חלומות:

— רות, זעה, דיין שוועגערין האט זיך אומגעקעהרט צו איהר פאלק און צו איהר גאט, געה, קעהר אויך דו זיך אום! צום לעצטען מאל בעט איך דיך זיך אומצוקעהרען . . .

רות אבער האט זיך א ווארף געטהון אויף איהר שוויגער און איז געפאלען אויפ׳ן האלז פון דער געליעבטער פרוי און האט געוויינט אויפ׳ן קול:

— וואו־אהין דו וועסט געהן, וועל איך אויך געהן, און וואו דו וועסט נעכטיגען, וועל איך אויך נעכטיגען, דיין פאלק איז אויך מיין פאלק און

דיין גאָט איז אויך מיין גאָט וואו דו וועסט שטאַרבען, וועל איך אויך שטאַרבען און דאָרט וועל איך בעגראָבען ווערען. אַזוי זאָל גאָט טהון פאַר מיינעטוועגען און אַזוי זאָל ער מעהרען, ווי נאָר דער טויט וועט שיידען צווישען מיר און דיר.

*

און ווידער האַלט איך אין האַנד יענעם ציימונגס-נומער.

איך וויים: נאָך עטליכע חדשים, נאָך אַ יאָהר, נאָך צוויי אָדער דריי. די שנאָה, אַזוי פּלוצלינג ווי זי איז געקומען און איז ווילד אויסגעבראָ־כען, וועט סוף־כל־סוף מוזען שווינדען. די בלבולים וועלען אמאָל פערשווי־גען ווערען. די פּאָליטיק, וועלכע פיהרט יעצט איהרע פינסטערע אָרגיעס, וועט אַראָב פון דער טאָג אָרדנונג, און אַ נייע פּאָליטיק, וועט פערלאַנגען פּלוצלינג אַ פריינדליכקייט און אפשר גאָר אַ ליעבע. אָבער ווער וועט מיר אומקעהרען פאַר דעם, וואָס איך האָב געליטען און געטראָגען? ווער וועט מיר בעצאָהלען פאַר די מינוטען, וואָס מען האָט מיר געצאַפּט מיין בלוט טראָפּענווייז? איך וויים: מען וועט אין אַ שעהנעם פריהמאָרגען פּלוצלינג דערזעהען, אַז איך בין גערעכט — אָבער האָט מיך דען מיין גערעכטיגקייט עפּעס געהאָרט? האָב איך דען אַ מינוט געגלויבט, אַז זיי דאָרט צווייפלען אין מיין גערעכטיגקייט? ווען עס האָט מיך עפּעס געהאַרט, איז עס נאָך נאָר געווען דאָס דאָזיגע, אַז אין אַזאַ וועלט לעבען מיר און אין אַזאַ אומ־בעגוונג, און אַז אַ מענשליכע געזעלשאַפט פערגראָבט זיך נישט אין דער ערד פאַר גרוים שאַנד, און עס איז נישט פאַרהאַן קיין מענש, וואָס זיין בלוט זאָל איהם ווערען אין זיינע אָדערען גיפט און דער צאָרן אין זיין האַרץ זאָל איהם ווערען שלאַנגען-גיפט, און גזל'ען זאָל עס זיין שלאָף ביי־נאַכט און זיין רוה בייטאָג, און דער מענש זאָל איינמאָל נאָר צונויפקפרעמפּ־פּען זיין פויסט און זאָל אויף פּיץ־פּיצלעך צעקלאַפּען דאָס גאַנצע געבוי און די גאַנצע פערשאָלטענע מענשען־געזעלשאַפט, ווי זי שטעהט און געהט!

*

אַ רות, וואָס האָסט דו געמאַכט און פאַרוואָס האָסטו דיר אויסגעקלי־בען דוקא דאָס דאָזיגע אומגליקליכע, אָרימע פאָלק ? . . .

זעה, דו האָסט דאָך אַ זוהן, אַט דעם קליינעם עובד, ער ליגט פאַר דיר אין זיין וויגעל, און דו שאָקעלסט און וויעגסט איהם, און זינגסט דיין קינד דיינע וויעג־ליעדער. זינג איהם די ליעדער, וועלכע זאָלען זיין האַרץ בייצייטענס טרינקען מיט גיפט. קענסט דו זיי ? — זינג איהם : גיס־אויס אויף זיי דיין צאָרן, און דיין גרימצאָרן זאָל זיי דערגרייכען ! לערן איהם : וואויל דעם, וועלכער וועט דיר בעצאָהלען דיין פערגעלטונג, וואָס דו האָסט אונז פערגאָלטען, וואויל דעם, וועלכער וועט כאַפּען און וועט צעשמעטערען דיינע קינדער צום פעלזען ! זאָג איהם ; זאָל זייער גאַנצע שלעכטקייט קו־מען פאַר זיי און טהו זיי אַזוי ווי דו האָסט מיר געטהון !

קענסט דו די דאָזיגע שעהנע מעלאָדיען ?

נאָר נישט ליעבע — דו ביסט דאָך אַ יודישע פרוי . . .

פורים-שפּיל

דיר, אומגליקליכער קעניגין ושתי, ווייל איך זינגען היינט מיין לויב־ליעד!

מעגען אַנדערע זינגען און זאָגען וועגען דעם איידעלען מרדכי און דער גריי־נער אסתר, מעגען, זיי רעדען לאַנג און ברייט וועגען דעם נאַרישען אחשורוש און דעם קלוגען המן, וועגען דעם גרויסען חרבונה און דעם קליינעם ויזתא און וועגען נאָך אַלע יענע טעמאַ'ס, וואָס יעדער קלוגער יודישער שרייבער מוז זיי היינט נעבעך בעאַרבייטען — איך אָבער מוז מיר טהון דאָס מייניגע און מוז מיך אַראָבבאָפּען אין אַ זייט צו מיין אַלטער סימפּאַטיע, צו איהר מאַיעסטעט דער קעניגען ושתי . . .

וואָס זאָל איך איין זאָגען? עס איז אפשר נישט שעהן פון מיר. אפשר אַלס נאַציאָנאַל־יוד און גלויבענס גענאָס וואָלט איך באמת'דיג געדאַרפט אָבגעבען דעם כבוד דער קעניגען אסתר. פּאַרט עפּעס אייגען פלייש און בלוט און דערצו נאָך גאָר אַ שיינדעל אין דער משפחה, אונזער גאַנצער יחוס. אַ קליינינקייט אַרויסצורעדען: עפּעס פּאַרט אַ מלכה. אמת, גאַנץ פיין בענו־מען האָט זי זיך גראָד נישט, די דאָזיגע קעניגליכע יודענע פון גאָט'ס גע־נאָד. זי האָט שוין אין יענע צייטען פערשטאַנען די חכמה, ווי אַזוי אַ יודיש קינד קאָן קומען פאַרוועגטס אין לעבען, און אַז די גאַנצע קונץ ליגט דערין, נאָר למען השם נישט אויסצוזאָגען, ווער מען איז פון דעם היים, — און זי האָט דאַדורך טאַקי געמאַכט אַ גאַנץ היבשע קאַריערע. נאַטירליך איז קיין וואונדער נישט, אַז פערקוקענדיג זיך אויף איהר, איז די דאָזיגע חכמה זינט דענסמאָל געוואָרען אונזער נאַציאָנאַל־אייגענטום, אָט, למשל, האָב איך ערשט נישט לאַנג קענען געלערנט איינע, אַנ'אונזעריגע, וועלכע האָט נישט אויסגעזאָגט, ווער זי איז, און האָט דאַדורך געמאַכט קאַריערע און איז אַנ־געקומען אַזש אַלס פערקויפערין ביי אַנ'עכט־פּוילישער פירמע; ערשט ווען מען איז דורך איהר פּאַספּאָרט דערגאַנגען, וואָס אַזעלכעס זי איז, איז זי

געוואָרען אַרויסגעוואָרפען בכבוד גדול. דעם אמת אָבער מוז איך זאָגען: מיין גאַנץ בעזונדערע סימפּאַטיע האָט פון תמיד אָן געהאַט נישט די דאָזיגע קעניגין אסתר, נאָר דוקא די אַנדערע, די שטילע, אומגליקליכע ושתי. שוין פון מיין פריהסטער יוגענד האָב איך געשוואוירען פאַר איהרעטוועגען. איהר מאַיעסטעט די קעניגין ושתי איז יעדענפאַלס פון די צוויי די פיעל אינטערעסאַנטערע. און נאָר וויל די פיגור פון אסתר'ן איז אין'ם בוך „אסתר" אַזוי זעהר געוואָרען אַרויסגערוקט, ווערט די שטילע פיגור פון ושתי'ן נעבען איהר פערטונקעלט און מען זעהט זי כמעט נישט אַרויס.

אפשר איז דאָס בוך „אסתר" איבערהויפּט דאָס מאָדערנסטע בוך מיט דעם מאָדערנסטען שטאָף. און נישט נאָר, וויל דאָרט שפּיגעלט זיך אָב דאָס נאַרישע הויף־לעבען פון אַ נאַרישען קעניג מיט זיין אונערזעטליכער ליעבע צו אַלערליי פערשווענדונגען און זיין אוננאַטירליכער נייגונג צו אַנ־איבערפליסיגען לוקסוס און זיין אונגעבענדיגטער תאוה צו מאַכען הויף־בעלער גאַנצע הונדערט מיט אכציג טעג אין'ם יאָהר און דאַן נאָך עקסטראַ זיבען טעג, און דאָס אַלע נאָר דערפאַר, וויל ער פייערט מיט מזל אַ דריי־יעהריגען יובילעאום זינט ער איז אַרויף אויפ'ן טראָהן; — און נישט נאָר, וויל דאָס דאָזיגע בוך לאָזט אונז געבען אַ טיעפען קוק אין די לעבענס־אַרט פון אַ מיניסטער און ווי ער רעדט און ווי ער אַרבייט; — און נישט נאָר, וויל די דאָזיגע עלעגאַנט געשריבענע ערצעהלונג איז די קלאַסישסטע שילדערונג פון דער יודישער צרה, אַזוי אַז מען וואָלט געקאָנט מיינען, דאָס דער מחבר איז אונזער אַ צייט־גענאָס; — נאָר גאַנץ בעזונדערס אויך דערפאַר, וואָס אין בוך „אסתר" ווערט צום ערשטען מאָל בעריהרט אויך אַ גאַנץ אַנדערער העכסט מאָדערנער שטאָף: די פרויען־פראַגע. די נעבען מעשה מיט אחשורוש און ושתי האָט גאַנץ גוט געקאָנט שטעהן אין עפּעס אַ צייטונג פון היינט אי זאַ טעלעגראַמע פון לאָנדאָן. איך בין זיכער: די דאָזיגע ושתי, ווען זי וואָלט לעבען איצטער, וואָלט זי זיין גאַנץ בעשטימט די אָנפיהרערין פון די סופראַזשיסטקעס. זי האָט געהאַט די מאָדערנסטע לע־בענס־אַנשויאונגען. און נאָר וויל די מעשה איז שוין פאָרט אַלט אַ צוויי־

טויזענד מיט פיערהונדערט יאָהר און ווייל דער שופּלאַץ איז פּאָרט נישט לאָנדאָן, נאָר דאָס אַלטע פּערסיען, דעריבער איז דער פערלויף פון דער מעשה אויסגעקומען אַביסעל אַנדערש: די ראָהם איז „פערעלטערט".

אויב איהר מאַיעסטעט, די קעניגין ושתי, האָט געהאַט אַ האָרן אויף איהר שטערען אָדער נישט, דאָס וויים איך נישט; אַז אָבער אונטער דעם דאָזיגען שטערען האָט זי געהאַט געגוג פערשטאַנד — דאָס איז קלאָר.

אין איהר פּאַלאַץ איז זי געזעסען, אינ׳ם לוסט־גאָרטען פון זיין קעניגליכער מאַיעסטעט דעם שאַך אחשורוש, און געמאַכט האָט זי גראָד אַ „משתה נשים", אַ פרויען־באַל, היינט וואָלט עס געהייסען אַ „פּיווו אָ קלאָק". ארום איהר זענען געזעסען די הויף־דאַמען, די פירשטין כרשנה און די מארקיזע שתר און די גרעפין אדמתא און די באַראָנעסע תרשיש, און נאָך פיעל אַנדערע איינגעלאַדענע געסט. גערעדט האָט מען אָנפאַנגס — דאָס איז זעלבסטפערשטענדליך — וועגען טואַלעטען און וועגען די נייעסטע מאָדעס. די פירשטין מרסנא, אַ יונגע ברונעטע מיט אַ פריזור אַ לאַ פּאָמפּאַדור, האָט איינגערוימט דער מארקיזע ממוכן אַ סוד אין אויער, אַזוי אַז אַלע ארום האָבען עס געקאָנט הערען ,אַז די גרעפין מרס זעהט אויס אין איהר נייער, גרינער ראָבע מיט די געלע שפּיצען ווי אַ מיידעלע פון זיבעצעהן יאָהר. אַלע האָבען זיך שטילערהייט צעלאַכט, דען אַלע האָבען זעהר וואויל געוואוסט, אַז דוקא די דאָזיגע גרעפין מרס איז שוין קיין עין־הרע אַ רעכט ביסעל עלטער, טראָץ דעם, וואָס מען זעהט זי נאָך אַלעמאָל אויף אַלע קאָנצערטען און טעאַטער־פאָרשטעלונגען אין דער בעגלייטונג פון דעם יונגען לייטענאַנט אבנתא. אַ גליק איז. האָט די מאַרקיזע ממוכן מיט רשעות שטילערהייט בעמערקט, אַז אבנתא איז אַ סרים. דאַן איז מען ארויפגעקומען אויפ׳ן שמועס וועגען יונגע לייטענאַנטס און ווער עס טרייבט פלירט מיט וועמען. און דאַן ווידער צוריק צו די טואַלעטען און אַז אין באַזאַר, וואו יודען האַלטען די קראָמען טאָר מען נישט קויפען, דען עס איז זאַ באַיקאָט. דאַן האָט זיך דער שמועס אָבגעשטעלט ביי דער פרויען־פראַגע, פרויען — האָט איר מאַיעסטעט די קעניגין ושתי געזאָגט — טאָרען זיך נישט מעהר פון זייערע מענער אַזוי קנעכטען לאָזען. נישקשה, פרויען זענען שעהן געגוג און ווען

זיי וועלען זיך אביסעל פער׳עקש׳ענען, וועלען די מענער מוזען נאכגעבען. און דאן האט מען גערעדט וועגען שטים־רעכט, און דאן וועגען דעם, אז פרויען זאלען מעגען זיין צוגלייך מיט מענער דאקטוירים און קוימען־קעהרערס און אדוואקאטען און דראשקען־קוטשערס און פראפעסארען. און אזוי ווייטער און אזוי ווייטער. די שטימונג איז געווארען פון מינוט צו מי־נוט געהויבענער. דער ווייך האט אנגעהויבען צו טהון זיין ווירקונג. די באקען האבען געגליהט. די אויגען האבען געברענט. פון מינוט צו מינוט איז מען געווארען תקיפ׳ער ביי זיך. מען האט געגליהט אויף מלחמה . . .

און אט זענען פלוצלינג אנגעקומען די זיבען עוונוכען פונם קעניג אחשורוש. זיין קעניגליכע מאיעסטעט דער שאך אחשורוש האט בעפויהלען, אז איהר קעניגליכע מאיעסטעט די קעניגין ושתי זאל זאפארט אריינקומען צום קעניג, אום זיך בעקוקען צו לאזען!

איין אויגענבליק זענען אלע געווען ווי פערשטיינערט. ס׳טייטש, א מאן האט בעפויהלען.

איך גלויב נישט, אז די אורזאך פון ושתי׳ס נישט וועלען געהן איז געווען דער פערלאנג פונ׳ם קעניג, אז זי זאל זיך ווייזען נאקעט אביסעל. אביסעל דעקאלט מעהר אדער אביסעל וועניגער־דערויף קומט עס ביי א פרוי זיכערליך נישט אן. עס זענען פארהאן אפט פרויען, וועלכע טראגען א קורץ קליידעל ביז צום האלז און אויסגעשניטען ביז צום נאפעל, און ביי מיין גאנצער גרויסער אכטונג פאר איהר מאיעסטעט דער קעניגין ושתי, גלויב איך נישט אז זי איז געווען אנ׳אויסנאהם. גאנץ בעזונדערס האב איך אלעמאל געהאט די געלעגענהייט צו בעמערקען, אז דוקא די פרויען, וועלכע קעמפפען אזוי שטארק פאר פרויען־רעכט, זענען אינ׳ם פרט פון דעקאלטירען זיך רעכט פערשוועגדעריש. איך מוז אנגעהמען, אז ביי ושתי׳ן איז די פרא־גע געווען א פרינציפ־פראגע. דאס פרויען־רעכט איז געווען איהר פרינציפ. זי איז אין דעם דאזיגען פרט געווען אזוי פערעקשנ׳ט, אז אפילו די פער־לאקעדיגע אויסזיכט, זיך צו קענען ווייזען אין איהר גאנצער שעהנהייט פא־אנ׳עדה מענער האט זי קאלט געלאזען.

און דעם סוף פון דער מעשה קענט איהר.

די פרויען־פראגע אָבער האָט זינט דענסמאָל ביז היינט געמאַכט גע־וואַלדיגע פאָרשריט. דער מאַן בעפעהלט. די פרוי האָט שוין לענגסט אויפ־געהערט צו געהאָרכען, דערפאַר אָבער וויל זי, אז דער מאַן זאָל געהאָרכען. זי וויל שוין נישט מעהר קיין גלייכע רעכט, נאָר זי וויל אַלע רעכט אַליין האָבען. א מאָדערנע ושתי שיקט זיבען סריסים, אום דעם מאַן מיט געוואַלד צו ברענגען אין דער מינוט, ווען עס ווילט זיך איהר די קאָמעדיע מאַכען.

און דאָס דאָזיגע פורים־שפיעל דויערט ווייטער.

איך אָבער מוז אויסדריקען מיין סימפּאַטיע פאַר דער קעניגין ושתי, וועלכע איז געווען די ערשטע, וואָס האָט דעם מוט געהאַט פאַר פרויען־רעכט צו קעמפען און צו פאַלען.

אַ הוהן מיט אַ האָהן

דאָ הויבט זיך די מעשה אָן". אייגענטליך אָבער האָט זי זיך אָנגעהויבען שוין פיעל פריהער. זי האָט זיך אָנגעהויבען נישט מיט היהנער און העהנער, נאָר מיט — מענשען. נאָך גענויער: די מעשה האָט זיך אָנגעהויבען שוין מיט יענער מינוט, ווי זעהר קלוגע מוחות האָבען אויסגעטראַכט דאָס זעהר קלוגע וואָרט: נאַציאָנאַליזם. איך קען אפשר נישט קיין צווייט וואָרט אינ'ם גאַנצען ווערטער־בוך פון דער מענשהייט, וועלכעס זאָל האָבען אַזאַ פיין שטיקעל אַרבייט אָנגעאַרבייט „פאַר די טובה" פון די מענשען ווי דאָס דאָזיגע וואָרט. אַז איך אַליין בין פון תמיד אָן ענטציקט געווען ביז אין דער טיעפעניש פון מיין נשמה, ווען איך האָב געהערט דאָס וואָרט נאַציאָנאַליזם — דאָס בעדאַרף איך אייך ערשט נישט מבטיח צו זיין, אומעטום און אַלע מאָל, ווען נאָר איך האָב דערלעבט צו הערען אַזאַ גאָלדען וואָרט, ווי למשל, רוסלאַנד פאַר רוסען", „פוילען פאַר פּאָליאַקען", „דייטשלאַנד פאַר דייטשען" און אַזוי ווייטער, האָב איך געפיהלט אין זיין גאַנצער גרוים דעם חסד, וועלכען מען וויל דאָ טהון מיט דער מענשהייט. איך האָב פערשטאַנען אויגענבליקליך, ווי זעהר דאָס שמעקט מיט איידעלער מענשענליעבע און ווי פיין די וועלט וועט אויסזעהן, ווען זי וועט געהן אָדער געפיהרט ווערען אויף דעם שעהנעם וועג פונ'ם דאָזיגען פּאָרטשריט. איי וואָס, איין פאָלק וועט דאַדורך דורס'ן דאָס צווייטע און מענשען וועלען זיך דורך די דאָזיגע איידעלע לעהרע פרעסען איינער דעם צווייטען — דאָס איז, נאַטירליך, איינע פון יענע קלייניגקייטען, אויף וועלכע אַ „נאַציאָנאַלער" מענש טאָר נישט קוקען. דערויף האָט מען שוין נישט געקוקט פאַר דריי טויזענד יאָהר, און דערויף קוקט מען אויך היינט נישט. דאָס זענען נאָר אַזעלכע „שוואַכהייטען" אָדער „ווייכע, ווייבערישע געפיהלענישען", וועלכע מוזען אויסגעראָטען ווערען. די הויפּטזאַך איז, אַלע „פרעמדלענדישע" מוזען אַרויסגעביסען ווערען. אַרויסגעביסען

פון די שולען, אַרויסגעביסען פונ׳ם האַנדעל, אַרויסגעביסען פון דער פּאָ־
ליטיק און אַרויסגעביסען אפילו פון די פרייע פּראָפעסיעס און מלאָכות.
און אַזוי ווי מענשען זענען בטבע איידעל, האָבען זיי דערפאַר ערפונדען אויך
אַנ׳איידעלען נאָמען; זיי זאָגען נישט אויף גראָב־לשון אַרויסבייסען, נאָר זיי
זאָגען דאָס פיינע, נייע וואָרט באָיקאָטירען. נאַטירליך האָב איך געוואוסט
פון תמיד אָן, אַז דערביי וועט עס נישט בלייבען: נישט חלילה, אַז דאָס וועט
אויפהערען — אַזאַ נאָר בין איך נישט — נאָר אַדרבא, די וועלט איז דאָך
אַ הולך און וועט מסתמא אויפ׳ן דאָזיגען וועג געהן אַ שריט ווייטער אויך
נאָך. האָט מען געזאָגט אל״ף, וועט מען זאָגען אויך בי״ת. דער מענשליכער
פערשטאַנד וועט מיט אַנ׳אייזערנער לאָגיק קומען ביז צו דער לעצטער קאָנ־
סעקווענץ — און אפילו ביז צום לעצערליכען. און אָט האָב איך מיך דער־
וואַרט. די, וואָס אַרבייטען פאַר דער אידעע פון נאַציאָנאַליזירען אַלעס, האָ־
בען אונז אַרויפגעפיהרט מיט זייער נאַציאָנאַליזם נישט נאָר אויפ׳ן בוידעם,
נאָר אויך ביז צום היהנערשטאַל. זיי האַלטען שוין ביי וועלען נאַציאָנאַל מאַ־
כען — די היהנער, אַלע היהנער אין רוסלאַנד זאָלען זיין נאַציאָנאַלע, רו־
סישע היהנער, און אַלע „פרעמדע״ זאָלען אַרויסגעשיקט ווערען. מען וועט,
פשוט, די פרעמדלענדישע היהנער נישט געבען קיין גלייכגעבערכטיגונג.
אויב מען וועט איינאָרדענען פאַר זיי אַ פּראָצענט־נאָרמע אָדער אַ טשערטאַ
אָסיעדלאָסטי אָדער זיי ערקלערען פאַר רעוואָלוציאָנערען — דאָס ווייסען
מיר נאָך נישט. די הויפּטזאַך איז, אַז די רדיפה אויף אַלע פרעמדלענדישע,
נישט רוסישע, היהנער אין רוסלאַנד האָט זיך אָנגעהויבען. איהר מיינט,
איך שפּאַס?

די ציימונגען זענען פול דערמיט. מיר האָבען אין רוסלאַנד אַ ספּע־
ציאַל־צייטונג מיט׳ן נאָמען „סעלסקי כאָזיאַן״, וועלכע בעשעפטיגט זיך מיט
לאַנדווירטשאַפטליכע פראַגען. און אָט איז אין איינעם פון די לעצטע נומע־
רען פון דער דאָזיגער צייטונג געווען אָבגעדרוקט אַ וויסענשאַפטלעכער
אַרטיקעל מיט׳ן נאָמען: „וועגען דעם נאַציאָנאַליזם אין דער לאַנדווירט־
שאַפט„. דער שרייבער, אַ פּנים אַ גרויסער געלעהרטער און דערצו נאָך אַ
הייסער רוסישער נאַציאָנאַליסט, שטעהט אויף דעם שטאַנדפּונקט „רוסלאַנד

פאַר רוסען" און מהאי טעמא אויך „רוסלאַנד פאַר רוסישע היהנער". אַלע פרעמדער היהנער טויג אויף כפרות. עס רעדט זיך אַזוי „אויף כפרות". אָבער מיינען מיינט ער, אַז אפילו אויף כפרות איז כדאי צו נעהמען נאָר רוסישע היהנער אין העהנער. מיט איין וואָרט: „איסטינאַ רוסקיע". אַלע פרעמדע נאַציאָנאַליטעטען, איך מיין היהנער־נאַציאָנאַליטעטען מוזען אויסגעטיליגט ווערען. דער דאָזיגער געלעהרטער, הייסען הייסט ער אָכטאַפּיעוו, פּאָלעמי־זירט אין זיין אַרטיקעל מיט אַ צווייטען געלעהרטען, מיט אַ געוויסען שאַוו־ראָוו, וועלכער האָט שוין פריהער געדערט וועגען דעם דאָזיגען געגענשטאַנד און וועלכער האָט געהאַט מתיר געווען קוטאַאיסעגע לענקאָראַנער און מיטעל־אַזיאַטישע היהנער, און אָט קומט דער געלעהרטער אָסטאַפּיעוו און מאַכט אַ געוואַלד און טענה'ט אַז די דאָזיגע זענען אויף קיין האָהר נישט בעסער ווי ענגלישע, בעלגישע אָדער איטאַליענישע היהנער און אַז מוזען מוז מען האָבען נאָר עכט־רוסישע. קאַווקאַזיער און קאַספּיער און מיטעל־אַזיאַטען זענען פאַר זיינעטוועגען אויך אַזעלכע פרעמדע נאַציאָנאַליטעטען ווי די מיטעל־אייראָפּעער. מען מוז זיי אויך אַזוי רודפ'ען. די הויפּט־זאַך איז, זעלבסטפערשטענדליך, די ריין רוסישע ראַסע. אַלע אַנדערע זענען שעדליך. וויל מען אַרויסקריגען אַ נאַציאָנאַלע הוהן, מוז מען קולטיווירען און אויס־פיינערען און אויסאיידעלען די ריין רוסישע הוהן. אַלע אַנדערע מוזען באָי־קאָטירט און אונשעדליך געמאַכט ווערען. און אָט דעם דאָזיגען וויסענשאַפט־ליכען אַרטיקעל בעפּוצט דער וויסענשאַפטליכער מחבר אויך מיט אַ „פּאָרט־רעט". אַ פּאָרטרעט פון אַ ריין־רוסישער הוהן. פּראָסט: כזה ראה וקדש. אַזוי זעהט אויס: אַנ'אַנשטענדיגע הוהן, וועלכע האָט די עהרע צו זיין די פאָרשטעהערין פון דעם ריין־רוסישען נאַציאָנאַל־היהנערטום.

נאַטירליך: יעצט וועט מען נישט בלייבען שטעהן מעהר אויפ'ן האַל־בען וועג. האָט מען געזאָגט אַל"ף, איז מען געקומען און מע האָט געזאָגט אויך בי"ת, און אָט וועט מען באַלד זאָגען אויך גימ"ל און דל"ת און אַזוי ווייטער. מען וועט די גליקליכע אידעע פונ'ם נאַציאָנאַליזם באַלד אויסרע בענען אויך אויף אַלע אַנדערע עופות און חיות. און באמת זעה איך נישט איין פּאַרוואָס די הוהן אַליין זאָל זיין אַזוי גליקליך. מען וועט זיך באַלד

נעהמען צו די גענז און צו די פייגעל און צו די קיה און די פערד און מען וועט זיי מאַכען נאַציאָנאַל. אַלץ מוז ווערען נאַציאָנאַל. קיין שום פרעמדעס און פרעמדלענדישעס טאָר נישט געדולדעט ווערען. נישט קיין פרעמדלענדישע קונסט, נישט קיין פרעמדלענדישע וויסענשאַפט, נישט קיין פרעמדלענדישע ערפינדונג, למען השם נאָר נישט פרעמדעס, און ווען עס וועט זיך אַמאָל מאַכען, אַ קראַנקער וועט ליגען אין זיינע גרויסע שמערצען און רעטען וועט איהם קאָנען נאָר אַ פרעמדלענדישער דאָקטאָר, מוז מען קענען אויף אַזוי פיעל מקדש השם זיין און דעם דאָזיגען פרעמלענדישען דאָקטאָר נישט דערלאָזען צום קראַנקען. דער הייליגער נאַציאָנאַליזם פערלאַנגט דאָס, אַלץ וואָס קומט פון דער פרעמד מוז באַיקאָטירט ווערען. דאָס איינציגע פרעמדלענדישע, וואָס מען מעג אפשר אָננעהמען, איז און בלייבט נאָר דאָס פרעמדלענדישע געלד. דער הייליגער נאַציאָנאַליזם פערלאַנגט דאָס.

ווי די פרטים וועלען זיין, מיט וועלכע מען וועט זיך בענוצען, אום די גרויסע ערהאַבענע אידעע פון דער נאַציאָנאַליזירונג פון די היהנער דורכצופיהרען? — איך וויים עס נישט. ביז יעצט האָבען די נאַציאָנאַליזם-ספּעציאַליסטען אין דער אַלגעמיינער פרעסע צו דעם דאָזיגען געגענשטאַנד נאָך קיין שטעלונג נישט גענומען. איך וואַרט נאָך אויף דעם ליכטיגען וואָרט פון מענשיקאָוו און גורלאַנד און די אַנדערע. אפשר וועלען אויך אונזערע באַלקס-מריבונגען זייער וואָרט וועגען דעם זאָגען, איך אַליין, בעניות דעתי, שטעל מיר פאָר די זאַך, ווי איך האָב זי שוין אויבען אָנגעמערקט. אונזערע נאַציאָנאַל-העלדען וועלען ביי דעם גרויסען ווערק פון דער היהנער-און העהנער-נאַציאָנאַליזירונג מסתמא געהן אויפ'ן זעלביגען וועג, אויף וועלכען זיי זענען געגאַנגען ביי זייערע אַנדערע נאַציאָנאַליזירונגען ביז יעצט: זיי וועלען איינפיהרען אַ שטרענגע קאָנטראָל אויף אַלע פרעמדלענדישע היהנער, אַ מין רעגיסטרירונגס-ביכעל וכדומה, זיי וועלען זיי אין די אַנדערע גובערניעס נישט לאָזען וואוינען. זיי וועלען זיי צום אייער-לעגען דערלאָזען נאָר ביז צו אַ געוויסער פּראָצענט-נאָרמע, זיי וועלען זיי אויפ'ן באַרג מיסט, לאָזען פּיקען נאָר בעשטימטע פּאָליציייליך-ערלויבטע קערנער,

זיי וועלען זיי טאָג־טעגליך דורך די „דווא גראָשע" באָיקאָטירען לאָזען און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער.

ווי שעהן איז גאָט'ס וועלטעל! עס איז נישט פאַרהאַן קיין שענערע און ריינערע אידעע, ווי די נאַציאָנאַל־אידעע. זי פיהרט פון ערהאבענעם ביז צום לעכערליכען — פונ'ם מענש ביז צו היהנער און העהנער.

הבל הבלים

געדענקסטו נאָך דעם שפּרוך, דעם טרויעריגסטען פון אַלע טרויעריגע, וועלכער נעהמט דיך אַרום מיט אַנ׳אונענדליכער טרייסטלאָזיגקייט און פּרעסט דיר טרעהרען אין די אויגען אַריין און לאָזט דיך דורך זיין נאָגענדען אומעט וויסען, ווי עלענד דו ביסט, און זאָגט דיר אָן, אַז דיין לעבענס־ווינטער גערהט? — דער טאָן דערמאָהנט אַ קאַלטען שניי, וועלכער איז נאָך נישט געפאַלען, און נאָר ער הענגט דערוויייל, אומגעזעהן, אין דער לופט. די גאַנצע נאַכט האָט היינט דער ווינד געפּייפט אַזעלכע ווילדע און נאַרישע מעלאָדיעס, אַ מינוט מיט אַ געפּילדער און אַ מינוט פאַמעליך, און די שווערע רעגענטראָפּענס האָבען אויף דעם שוואַרצען פענסטער צוגעקלאַפּט דערצו דעם טרויעריגען טאַקט. און אויך דער הונד אויפ׳ן הויף האָט היינט אַזוי יאָמערליך געוואָיעט. קום מיין קינד, טהו אויס דיין אַטלאַס־פאַנטאָפּל און זעץ דיך אַהער צו מיר אויף די קניען: דעם טרויעריגסטען פון אַלע טרויעריגע שפּרוכען מוז איך דיר היינט הויכען אין דיין אויער און אין דיין האַרץ אַריין . . .

„נאַרישקייט איבער אַלע נאַרישקייטען, האָט געזאָגט דער קוהלת — און אויך דאָס דאָזיגע אַליין איז אַ נאַרישקייט: דאָס קלערען און דאָס רעדען וועגן דעם״ . . .

און דאַן ווידער: — „עס שיינט די זון און עס געהט אונטער די זון, זי געהט קיין דרום און דרעהט זיך קיין צפון, עס דרעהט זיך און דרעהט זיך דער ווינד געהענדיג, און דרעהענדיג קעהרט זיך אום דער ווינד. אַלצדינג איז אַזוי לעסטיג און לאַנגווייליג. עס קאָן עס דער מענש נישט אַרויסרעדען, עס ווערט קיין אויג נישט זאַט פון זעהן און עס ווערט קיין אויער נישט פול פון הערען״ . . .

האָרך, מיין קינד, ווי עס פאַלט ווי אייז פלאָקענס איבער די צאַרטעסטע בליהטען פונ׳ם לעבען. ווי געלע פערוויאַלעטע בלעטלעך רוישט עס אַראָב צו דער ערד אין דעם הערבסטליך־וויסטען האַרץ.

ווייטער! — „און געזאָגט האָב איך מיר: גיי, לאָמיר פּרובירן פרייליך זיין, לאָמיר אַ לעב־טהון אַ גוטען טאָג — איז אָבער אויך דאָס אַ נאַרישקייט . . . האָב איך געזאַמעלט זילבער און גאָלד און קעניגליכע קאָסט־באַרקייטען, און זינגערס און זינגערינס און אַלע פערגעניגענס האָב איך מיר אָנגעטהון. אַלץ וואָס מיינע אויגען האָבען פערלאַנגט, האָב איך נישט פערשפּאָרט פון זיי — איז אויך דאָס געווען אַ נאַרישקייט . . . האָב איך הכמה געלערענט און וויסענשאַפטען און קונסט, און קליגער בין איך געוואָרען און געבילדעטער און וויסענשאַפטליכער מעהר פון אַלע מענשען אונטער דער זון — האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז אויך דאָס איז אַ נאַרישקייט . . . און מיט פרויען האָב איך מיך אָבגעגעבען און מיט ליעבע און מיט זוכען גליק ביי ווייבער — איז דאָס ערשטע רעכט געווען אַ נאַרישקייט . . . און אַ צדיק בין איך געווען, און דאַן האָב איך געפּרובט און בין געווען אַ רשע — און זעה,ביידע צוזאַמען איז אַ נאַרישקייט” . . .

און איך קאָן מיך נישט אָבריי‍סען דערפון, און איך מוז נאָך און נאָך, און איך מוז שוין אַזוי געהן ביז צום סוף —

„ביז עס וועלען נישט קומען די טעג פון׳ם בייז און עס וועלען נישט דערגרייכען דיך די יאָהרען, וואָס דו מוזט זאָגען: איך האָב קיין פערלאַנגען נישט נאָך זיי, און עס ווערט פינסטער די זון און דאָס ליכט, די לבנה און די שטערען, און עס קעהרען זיך אום די וואָלקענס נאָך דעם רעגען. און אָט וועט זיין אַ טאָג, ווען עס ווערען פערציטערט די וועכטער פון׳ם הויז און סוועדען פערקרומט די אויפּפּאַסערס, און עס וועלען ווינציג ווערען די מהיל־שטיינער און וועלען אויפהערען צו אַרבייטען, און פענסטער וועלען ווערען די קוקערס אין די לעכער . . . פּלוצלינג קריגט מען מורא פאַר עפּעס אין דער הויך און מען ציטערט פאַר גריבער אונטען אויפ׳ן וועג . . . און דאַן רייסט דאָס שטריקעל און עס ברעכט זיך דער קרוג ביים קוואַל, און אָט קעהרט זיך אום דער שטויב צו דער ערד — — —

און נאַרישקייט איבער אַלע נאַרישקייטען, האָט געזאָגט קוהלת — און דאָס גרעסטע נאַרישקייט איז דאָס טראַכטען און דאָס זאָגען, אַז עס איז אַ נאַרישקייט. אפילו דאָס, מיינע קינדערלעך, לוינט זיך נישט” . . .

*

דורך פוסטע, וויסטע גאַסען האָט עס מיר געטראָגען אין דער פינס־טערער נאַכט, און מיין מיעדער קאָפּ האָט געטראַכט און געטראַכט. אַך, דאָס דאָזיגע אייביגע טראַכטען! אַך, דער דאָזיגער הבל־הבלים! דער גרעס־טער איז ער פון אַלע, דער לעצטער פון די נאַרישקייטען — אָבער עס נוצט נישט: עס טראַכט זיך, נישט ווילענדיג.

און איך געה, און אין מיין קאָפּ עגבערט עס: — נאָר פינף יאָהר וועלט־מלחמה, און גענוג זענען געוועזען די דאָזיגע פינף יאָהר, אום אַ גאַנצע וועלט אויפ'ן קאָפּ צו שטעלען. בעגריפען פון נעכטען זענען היינט מעהר נישט גילטיג. טויזענדער וועלט־אַנשויאונגען, טויזענדער אמת'ן פון נעכטען און פון עהערנעכטען, טויזענדער אַנזיכטען, וועלכע זענען אונז געלעגען אינ'ם בלוט און אינ'ם פלייש — היינט זענען זיי ווי מיטען רויך אוועק. עס איז געקומען די אמת'ע איבערוועדטונג פון אַלע ווערטען. דער מענש איז פּלוצ־לינג אַזוי רייף געוואָרען. ער זעהט אַלעס אַזוי קלאָר, און די קוהלת פילאָ־זאָפיע איז איהם נאָך קיינמאָל נישט אַזוי פערשטענדליך און אַזוי געלויפיג געוועזען ווי איצט. אַ קינד אין זיין וויעגעל, דאַכט זיך, קוקט שוין היינט מיט זיינע קליינע אויגעלעך אין די וועלט אריין, און די אויגעלעך וויסען שוין דעם סוד און זיי שמייכלען: הבל הבלים!

פּאַטריאָטיזם? — דער, וועלכער רעדט אַרויס דאָס וואָרט, בלייבט פּלוצלינג פערשעהמט און וויס, אַז קיינער וועט עס איהם היינט נישט מעהר גלויבען. עס איז אַ וואָרט. ווי טויזענד אַנדערע אין דעם ווערטער־בוך, וועלכע דער מענש האָט זיך פאַבריצירט, אום זיין פּאָליטיק דורכצוזעצען און זיינע צוועקען צו דערגרייכען. הבל הבלים האָט געזאָגט קוהלת! יושר; זאָגט איהר? קליינע שטאַאַטען? גרויסע שטאַאַטען? קריעג פאַר מענשען־רעכט? קריעג פאַר גלייכשטעלונג פונ'ם שוואַכען מיט'ן שטאַרקען? קריעג און אַריינמישען זיך אינ'ם קריעג נאָר לשם־שמים און צוליעב אַנ'אידעאַל?

— אַך, דו ליעבער גאָט! אפילו קינדער אין די וויעגען האָבען שוין אויפ־געהערט נאַאיוו צו זיין, און ווען די מלחמה האָט נישט אויפגעמאַכט די אויגען דעם האָט דער שלום געמאַכט זעהעוודיג. „און געזעהן האָב איך, אַז די גאַנצע אַרבייט און די געשיקליכקייט פון יעדער טהאַט בעשטעהט נאָר אין דער קנאה פון איין מענש צום צווייטען — און אויך דאָס איז אַ נאריש־

קייט און א ווינד־טרייבען. נארישקייט איבער אלע נארישקייטען, האט גע־זאגט דער קוהלת!"

וואס איז א שטאט? וואס איז א לאנד? וואס איז א פאלק? וואס איז ליעבען און האסען? וואס איז לעבען און שטארבען? אנ'אויסגעבלא־זען איי! עס לויהנט זיך נישט, א מינוט זיך דעריבער צו פערטראכטען — דען אויך דאס איז א נארישקייט . . .

און געדענקט איהר אפשר, וואס א קייזער איז? וואס א קעניג איז? — עפעס ווי א צויבער איז געלעגען אויסגעשפרייט איבער'ן דאזיגען ווארט. מען האט געמעגט זיין רעוואלוציאנעריש, וויפיעל מען האט געוואלט, אבער א געוויסען רייץ האט דאס ווארט געהאט פאר'ן אויער. פארט עפעס אונ־געוועהנליכעס. און די פאנטאזיע האט זיך בעשעפטיגט מיט דעם לעבען און מיט דעם שטארבען און מיט דעם רעדען און מיט דעם שווייגען און מיט דעם עפענטליכען און מיט דעם פריוואטען לעבען פון אזא קייזער אדער קעניג. און אין אונזערע ערצעהלונגען פאר קינדער האט דער מלך און דער בן־מלך און די מלכה און די בת־מלכה געשפיעלט אזא גוואלדיגע ראלע. זע־נען אבער געקומען פינף יאהר און האבען אראבגעריסען דעם דאך פון דעם גאנצען וועלט־בנין און האבען אונז געלאזט קוקען ביז אויפ'ן גרונד פון אלע זאכען — אז א שווידער האט אונז ארומגענומען פאר דער גאנצער הויהלקייט. עס איז אלעס געווארען אזוי וואכעדיג און אזוי פראסט. אזא קייזער אדער קעניג שטעהט אין דורכשניטס ריין מענשליך גענומען, א סך נידריגער ווי דער געוועהנליכסטער צווישען אונז. וועט קומען אמאל א צייט, אז מען וועט איינפיהרען א וואלוטא אויף מענשען, וועט דאס פערהעלטניס פון א קייזער צו א געוועהנליכען מענשען זיין ווי היינט דאס פערהעלטניס פון א מארק צו א דאלאר: מען וועט 35 קייזער געבען פאר איינעם א רעכ־טען מענשען. — אבער אויך דאס איז א נארישקייט, האט געזאגט דער קוהלת!

און א מיניסטער? — רבונו של עולם, וואס האט נישט דער קריעג אלץ געמאכט פון די דאזיגע הערליכקייטען! דער גאנצער גלאנץ איז אראב פון אזא מין חיה, און מיר זענען פלוצלינג געוואהר געווארען, ווער און ווי און וואס און ווי אזוי און צו וואס ווערט אזעלכעס געמאכט און וואס

אזינס עס איז. די פֿאַריגע וואָך האָט מיר עמיצער געזאָגט, אַז איך האָב אַ קאָפּ פון אַ מיניסטער, און איך האָב דעם דאָזיגן אויגנבליקליך פערק־לאָגט אין געריכט פאַר בעליידיגונג — אָך, ווי נאַריש איז דאָס לעבן!

און דער דיכטער אין היינט געוואָרען אזוי וואַכעדיג אין אונזערע אויגען, דען דער קריעג האָט אונז געמאַכט אזוי ניכטער און מיר ווייסען פלוצלינג וואָס אזוי איינער איז און ווי אזוי ער מאַכט זיך. עס איז נישטאָ קיין סוד מעהר, די וועלט איז פלוצלינג אזוי זעהעוודיג געוואָרען. און דער פאָרשער און דער פילאָזאָף און דער אידעען־מאַכער, און דער, וועלכער האנדעלט מיט דיפּלאָמאַטיע און פּאָליטיק און דער, וועלכער האָט אַ קרע־מעל מיט רעוואָלוציע און מענשען־בעגליקונג, אַלע, אַלע זעהען מיר איצט אזוי קלאָר און אזוי דייטליך „אַלע ווערט אָוועקטראָגען דער ווינד, דען אַלעס איז נאַריש און אַ ווינד־טרייבעניש!

*

געדענקסט דו נאָך דעם הבל הבלים, דעם טרויעריגסטען פון אַלע טרויע־ריגע שפּרוכען? — וויסטע טרייסטלאָזיגקייט כאַפּט־אָן ביים האַרץ. ווען מען קוקט אזוי אין לעבען אריין. און שוין דאָס היינטיגע קינד זעהט אזוי דאָס לעבען. די קוהלת־פילאָזאָפיע אין אַלעמען אזוי קלאָר און אזוי געלוי־פיג. מען וויל פון זיין אייגענער הויט ארויס, ווען מען דערמאָהנט זיך אין דעם. פערשאָלטען האָט געמעגט ווערען אַ מלחמה, איידער זי האָט אַ וועלט אזוי רייף געמאַכט!

אָבער אויך דאָס אַליין, זאָגט קוהלת, איז דאָך אַ נאַרישקייט . . .

המן

ווי איך שטעל מיר איהם פאָר: אַ פּערשיסער מיניסטער אינ'ם אַלטען פאַרצייטיגען פּערסיען. אַ זעהר גרויסע זאַך מוז דאָס נישט זיין געווען. אויב אַזעלכער איז געווען פּרעוואָסכאָדיטעלסטווא? אויב ער האָט געהאַט דעם טיטעל גראַף? איך גלויב דאָס נישט. עפּעס אַ מיניסטערל אָדער העכסטענס אַ פּרעמיער־מיניסטערל, לאָמיר זאָגען אַ גרויסוויזיר אָבער אפּליו אַ מיניסטער, און זאָגאַר אַ פּרעמיער־מיניסטער, און זאָגאַר אַ גרויס־וויזיר אינ'ם אַלטען פאַרצייטיגען פּערסיען מוז נישט זיין געווען אַזאַאיי־איי. מיט עטליכע רובעל, אָדער גאָר פּראָסט דורך צושטעלען עפּעס אַ רעכט מיידעל צום קעניגליכען האַרעם, האָט מען אַזאַ טשין געקאָנט לייכט דערגרייכען. אין געלד־אָנגעלעגענהייטען האָט מען זיך געווענדעט צום שאַך אַליין, און מיט מיידלעך — צום העררן הגי אָדער צום הערר ן שעשגז אָדער צו די אַנדערע אינטענדאַנטען, מיט וועלכע עס האָט זיך יע־דענפאַלס געלאָזט האַנדלען. געזעלשאַפטען צום „שוץ געגען האַנדעל מיט לעבעדיגער סחורה" זענען נאָך דענסמאָל נישט געווען. איבערהויפּט איז דאָס דעמאָלדיגע פּערסיען נאָך גאָרנישט געווען דאָס, וואָס היינט; עס איז נאָך געווען זעהר צוריק אין זיין קולטור. אָרדנונג אין לאַנד איז אויך נאָך נישט געווען, דען ענגלאַנד האָט נאָך נישט געהאַט אַהינגעשיקט זיינע שטראָף־עקספּעדיציעס, אום דאָרטען אָרדנונג צו מאַכען. ציוויליזאַציע אין לאַנד איז אויך נאָך נישט געווען, דען די אַנדערע האָבען נאָך נישט געהאַט אַהינגע־שיקט זייער מיליטער, אום דאָרטען ציוויליזאַציע צו פאַרשפּרייטען אַלץ איז נאָך געווען זעהר פּרימיטיוו. אפּילו אַ מעדזשילים, אַ פּאַרלאַמענט הייסט עס, האָבען זיי נאָך נישט געהאַט. ווען ס'איז אַמאָל אויסגעקומען צו מאַכען עפּעס אַ הריגה'לע אין איינער פון די 127 מדינות, אַזוי אַז איין פאָלק זאָל אָבבייסען דעם צווייטען די גערגעל, זענען זיי נאָך נישט געווען אַזוי געבילדעט, אַז אַזאַ זאַך זאָל דורכגעהן צוערשט אין דער מעדזשילים

און זאָל ווערען אָנגענומען פון דעם רוב דעפּוטאַטען, נאָר דער שאַך אַליין האָט דאָס נעבעך געמוזט טהון אויף זיין אייגענער אחריות. יעדען טאָג צוויי אַ זייגער נאָכמיטאָג, אַזוי באַלד ווי דער שאַך אחשורוש איז אויפגע־שטאַנען פונ׳ם שלאָף און איז אַרויס פון זיין האַרעם, קוים־קוים וואָס ער האָט בעוויזען אַריינצוכאַפּען אַביסעל „שתיה כדת״, איז ער אַריין אינ׳ם קעניגליכען דיוואַן, אום צו „רעגירען״. אַ שעה אויפ׳ן זייגער פלעגט ער יע־דען טאָג אַ רעגיר געבען, און אַלץ אויף דער גיך. 127 מדינות אָברעגירען איז דאָך נישט אַזאַ שווערע זאַך. אַרום איהם פלעגען זיצען די זיבען ווי־זירען — די מיניסטאָרען הייסט עס — די הערען כרשנא, שתר אדמתא און די אַנדערע, און דער גרויס־וויזיר המן אין דער שפּיץ. דען „זיין שטעל איז געווען געהויבען פון אַלע ווזירען״. האָט דער שאַך אחשורוש געשאָ־קעלט מיט׳ן קאָפּ אויף יאָ, האָבען די הערען מיניסטאָרען אויגענבליקליך פערלעגט די הענד איבער דער ברוסט און האָבען זיך אַוועקקוואָרפען אויף דער ערד און האָבען מיטגעשאָקעלט אויף יאָ; האָט דער שאַך אחשורוש געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אויף ניין, האָבען די הערען מיניסטאָרען אויגענ־בליקליך דאָסזעלבּיגע געטהון. אָפּט אָבער אינמיטען דער בעסטער אַרבייט, ווען דער שאַך אחשורוש האָט אויפ׳ן הויף עפּעס איינע פון די ווייבלעך דערבליקט, האָט ער אויסגעשטרעקט צו איהר די גאָלדענע רוט און איז אַרויס צו איהר אויפ׳ן הויף, פערגעסענדיג די 127 מדינות און די געשעפטען און די מיניסטאָרען . . .

איינמאָל נאָר האָט די אוידיענץ אינ׳ם קעניגליכען דיוואַן אַ פּאָר מי־נוט לענגער געדויערט. עס איז געווען דענסמאָל, ווען דער גרויס־וויזיר המן איז געקומען מיט אַ פּאָרטראַג וועגען די עטליכע מיליאָנען יודען. ער האָט דאָס געמאַכט בקיצור. אפשר וויים דער קעניג, אַז מיר האָבען ביי זיך אַ פֿאָלק, וועלכעס הייסט יודען. נאַטירליך האָט דער קעניג דאָס נישט געוואוסט. און דער מיניסטער האָט איהם ערשט געמוזט דערמאָהנען. ביי 127 פּער־שידענע פעלקערשאַפטען קען זיך מאַכען, אַז אַ קעניג, און דערצו אַ קליין קעפּעל, פערגעסט אמאָל עטליכע מיליאָנען און וויים זיי נישט. און דאָן האָט ער איהם געזאָגט: אדוני מלך, אַזוי און אַזוי. אַזוי ווי די יודען זענען צעזייהט און צעשפּרייט און האָבען חוץ דעם נאָך עטליכע אַזעלכע מעלות,

על־כן זאָל געשריבען ווערען, מען זאָל זיי פערטיליגען, און צעהנטויזענד צענטנער זילבער וועל איך געבען דערפאַר די מלאָכה־מאַכערס. דערביי האָט ער צוגעדריקט דאָס לינקע אויג און האָט כיטרע צוגעשמייכעלט, און גע־טראַכט האָט ער זיך בעת מעשה: אַ טפּש איז ער אפשר וועט ער דאָס געלד אויך נישט וועלען נעהמען און וועט די הריגה לאָזען מאַכען אויף שטאַאטס־קאָסטען. נישקשה, אַזעלכע מלאָכה־מאַכער האָבען עס כשר פערדיענט, אַז די רעגירונג זאָל זיך עפּעס לאָזען קאָסטען אויף זיי פאַר זייער פיין שטיקעל ארבייט. און כך הוה, דער שאַך אחשורוש, אין זיין איידעלען אידעאַליזם פאַר אַ גרויסע זאַך, האָט דאָס געלד גאַרנישט געוואָלט נעהמען און די יו־דען האָט ער דעם פּרעמיער־מיניסטער סיי ווי סיי אָוועקגעשאָנקען. לאַנג צייט צו טראַכטען האָט שאַך אחשורוש איבריגענס נישט געהאַט. עס איז שוין שפּעט געווען, און ער האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט המנ'ען טרינקען . . .

אויב די וועלט האָט דענסמאָל געשוויגען? אויב דאָס „געוויסען אַזיענס" האָט זיך נישט אָבגערופען? אויב הינטער־אינדיען האָט מען נישט געמאַכט מיטינגען און מרעיש עולם געווען? אָה, דאָס דאָזיגע אונציוויליזיר־טע אַזיע! די ציוויליזאַציע איז נאָך אַזוי קליין געווען, אַז זיי האָבען נע־בעך גאָרנישט פערשטאַנען, אַז צוליעב דעם עסק דאַרף מען מאַכען אָט די דאָזיגע אַלע קאָמעדיעס. אָבער טויזענדמאָל אָרימער און טויזענדמאָל קלע־נער פון זיי אַלעמען קומט מיר אויס המן אַליין. אָרימער און קליינער המן! ווי קוקסטו אויס אין מיינע אויגען מיט די השגות פון פייניגען יודען און מיט דיין ביסעל רשעות און דיין ביסעל שנאה און דיין ביסעל רדיפות און דיין גאַנצע בעהאַנדלונג פון דער יודען־פראַגע, ווען איך זאָל דיך וועלען פערגלייכען מיט אַ היינטיגען גרויסען אין עפּעס אַ ציוויליזירט, מאָדערן, אייראָפּעיש לאַנד מיט אייראָפּעישער קולטור! דיין ביסעל נאַרישער אַנטי־סימיטיזם, אַזוי גרויס ווי אַ שפּילקע־קעפּעל, האָט אַ פּנים היינט פון אַ קאַ־נאַריקעל נעבען אַ בער. די ציוויליזירטע וועלט האָט זינט דענסמאָל געמאַכט געוואַלדיגע פאָרט־שריט, די טעכניק פון דער יודען־שנאה איז איצט טוי־זענדמאָל אויסגעפיינערטער און אויסגעבעסערטער, די מאַשינעריע קלאַפּט איצט טויזענדמאָל געשיקטער, מען מוז פראָסט אראָבהענגען די אויגען, ווען מען זעהט, אַז אַזאַ אונשולדיג בעשעפעניש ווי אַ המן ווערט אויך אריינגע־

צעהלט אין די חברה. מיר דאכט זיך אלץ, ווען מען זאל היינט רעווידירען זיינע אקטען, וועט ער אונז אויסגעקומען א צדיק תמים.

קודם־כל זיין נאאיוויטעט. ער האט פיינט געהאט איין יוד, און נוקם זיין איז ער זיך געגאנגען אינ'ם גאנצען פאלק. אומגעקעהרט ווי מען מאכט דאס אין א ציוויליזירט פארטגעשריטען לאנד. דארט האט מען פיינט אלע, און דעם כעס לאזט מען אויס צו איינעם, צום ערשטען בעסטען, וועלכען מען דערטאפט, און מען נעהמט איהם און מען ווארפט איהם אריין אין א פינסטערע תפיסה, כדי ער זאל ליידען פאר'ן גאנצען פאלק. און דאן דער גאנצער הויפט־פלאן פונ'ם דאזיגען פערסישען גרויס־וויזיר. ווייטער איז נישט געגאנגען די השגה פון זיין נארישער רשעות, ווי נאר וועלען אויס־שעכטען דאס ביסעל יודען אין איין טאג. אזוי ווי דער טויט וואלט שוין זיין דאס ערגסטע! אוי, נארישער אזיאט, האסט דו נאך נישט געוואוסט, אז דאס איז פשוט א וואוילטאט אין פערגליך מיט דעם, וואס מען קאן א מענשען אנטהון לעבעדיגערהייט? — איך דעם ציוויליזירטען פארטגעשרי־טענעם איירא‍פא איז מען שוין א רעכט ביסעל ווייטער. יודען זאלען לעבען, און ווען זיי זאלען א מינוט פערמאטערט ווערען, וועט מען זיי פראסט אריינ־שפריצען קאמפער אונטער דער הויט, כדי זיי זאלען דערוואכט ווערען און לעבען, — און נאר שטיקער וועט מען רייסען פון זייער פלייש און פון זייער גייסט לעבעדיגערהייט. דאס איז שוין אזוי די פרוכט פון ציוויליזאציע און פון פארטשריט. וועט מען זיין איבערצייגט, אז זיי קענען דאס וואָרט בלוט פראסט נישט הערען, וועט מען דוקא ודוקא מיט דעם אייזינגסטען שפאט אויף די ליפען זיי זאגען טאג און נאכט, אז זיי עסען קינדער־בלוט, און מען וועט דערפון מאכען גאנצע קאמעדיעס און מען וועט אנדרעהען גאנצע מאשינעס און מען וועט פערקאכען א גאנצע קאשע, און דער פראסטער עולם וועט אויפ־רייסען די מיילער און וועט הארכען. וועט מען זיין איבערצייגט, אז אונטער זעקס מיליאנען פון זיי זענען פארהאן פינף מיליאנען מיט ניינמאל הונ־דערט ניין און ניינציג טויזענד, וועלכע שטארבען פראסט זיבענמאל א טאג פאר הונגער און ווערען געשוואלען פאר נויט און פאר דחקות, וועט מען דוקא ודוקא זיי זאגען טויזענדמאל א טאג אין פנים אריין, אז זיי עקספלוא־טירען דאס גאנצע לאנד און פערכאפען אלץ און זויגען־אויס דאס גאנצע

איבעריגע פאָלק. וועט מען זיין איבערצייגט, אַז די איינציגע טרייסט, וואָס איז איבערגעבליבען דעם דאָזיגען „פאָלק פונ'ם בוך", איז דאָס ביסעל לער־נען, וועט מען דוקא ודוקא טאָג־טעגליך אויסקלערען נייע שטוקעס, אום איהם בשום אופן נישט צו דערלאָזען צו קיין שום שולע. וועט מען זעהען, ווי מיט הענד און מיט פיס פּראָסט ווי אַ משוגענער געגען די ענגע עטליכע שטעדטלעך, אין וועלכע מען האָט איהם אריינגעשטופּט און אין וועלכע ער שטיקט זיך, וועט מען דוקא ודוקא יעדען טאָג קומען מיט נייע פּשט'לעך, אום איהם אויך די דאָזיגע עטליכע שטעדטלעך נאָך ערגער צו מאַכען, טויזענדמאָל מעהר אָבער פון דעם אַלעם וועט מען זעהען יעדען טאָג זיין מענ־שען ווערדע צו טרעטען מיט די פיס און זיינע געפיהלען אַלס לעבעדיגער מענש צו פערשוועכען, אַז טויזענדמאָל אין טאָג זאָל ער זיך שוין בעסער ווינשען דעם טויט.

*

איהר זאָגט, אַז דאָס איז טרויעריג? — נאַטירליך איז עס טרויעריג, אַז אייראָפּא האַלט שוין אַזוי ווייט אין איהר פּראָגרעס און איהר ציוויליזאַציע — און דאָס דעמאָלדיגע פּערסיען איז נאָך געווען אַזוי ווייט צו־ריק.

לאָמיר בעסער פרעהליך זיין. לחיים, ברידער!

חמץ

איך געדענק, ווי עס וואָלט ערשט נעכטען געווען: דער טאַטע שטעהט מיט'ן קאָכלעפעל און מיט'ן פלעדערוויש און מיט אַ קליין וועקסערן ליכטעל און איז בודק, קליינע ברעקעלעך איז ער בודק, און איך, דאָס קליינע יונגעלע, שטעה נעבען איהם און קוק מיך צו, און די בעקעלעך פלאַמען און די אויגען בריהען: רבונו של עולם, ווי קליין איז דאָס אַלעס! וואָס מ'שטיינסגעזאָגט איז זנאַטשעט אַזאַ לעפעלע און אַזאַ פעדערעל און אַזאַ ליכטעל?

און אַ מערקווירדיגער, נאַרישער, וואונדערליכער וואונש האָט מיך דורכגענומען און איז נישט מעהר אָבגעטרעטען פון מיר: ווען איך וועל זיין אַ גרויסער, וועל איך דאָס מאַכען גאָר אַנדערש. מיין קאָכלעפעל וועט מוזען זיין אַ גרויסער, טויזענדמאָל גרעסער ווי דער דאָ איצטער, פון דאַנען ביז עק וועלט וועט ער מוזען גרייכען; און אַ פלעדערוויש וועל איך מיר שאַפען, איין פלעדערוויש איבער אַלע פלעדערווישען, געפלאָכטען און צונויפגעבונדען פון אַלע פעדערען פון דער וועלט און אַזוי גרויס ווי פון דער ערד ביז צום הימעל; און נישט אַ קליין וועקסערן ליכטעל וועל איך מיר נעהמען צו הילף, נאָר אַ גאַנצע זון — קלענערס פון אַ זון וויל איך גאָרנישט קענען; און נישט ברעקעלעך וועל איך אָבקעהרען, נאָר גאַנצע בערג, און נישט עטליכע מיגוט וועל איך בודק'ענען און מבער זיין. נאָר טאָג און נאַכט, טאָג און נאַכט, אַ גאַנץ לעבען לאַנג וועל איך קעהרען און ווישען און אָברוימען, און אויסראָטען וועל איך דעם גרויסען, גרויסען חמץ, נאָר דעם גרויסען, ביז עס וועט נישט איבריג בלייבען פו איהם קיין שריד ופליט... אוי נאַריש יונגעל, וואָס איך ביז געווען!

יונג בין איך געווען, ווען איך בין צוגעטרעטען צו דער מלאכה, און איך האָב געגלויבט, אַז עס איז מעגליך. גרוי הויבען אָן צו ווערען די האָהר אויף מיין קאָפּ און איך גלויב נאָך יעצט אָפּט, אַז עס איז מעגליך.

איך האָלט נאָך אַלץ ביים בודק־חמץ זיין. צו קליין איז מיר נאָך אפילו דער גרעסטער קאָכלעפעל, און צו קליין די פעדער און צו קליין דאָס ליכט. טייל־מאָל אָבער כאַפּט מיך אָן די פערצווייפלונג און איך לאָז אַ מינוט אראָב די הענד. איך האָב, ווי עס ווייזט זיך אויס, גאַרנישט געקענט די טבע פון חמץ, אַז ער קומט צוריק אַלעמאָל אויפסניי און אַז יעדעס יאָהר מוז מען אָנהויבען די מלאכה פון פאָרענט; איך האָב נישט געוואוסט, אַז ער ווערט פון יאָהר צו יאָהר אַלץ מעהר חמץ: נוקשה, און די מלאכה ווערט אַלץ האַרטער און האַרטער. טיילמאָל שטעלען זיך די טראָפּען שוויים אויפ'ן שטערען. עס איז די אַרבייט פונ'ם אומגליקליכען סיזיפוס, וועלכער איז פערשאָלטען געוואָרען אַרויסצוקייקלען אַ שטיין אויף אַ באַרג, און דער שטיין פאַלט אַלעמאָל פונדאַסניי אַראָב און די מלאכה מוז אַלעמאָל פונדאַסניי אָנגעהויבען ווערען.

איך האָב אַמאָל געקענט אַ יוד, אַ פרומען, האָט דער פרומער יוד, ווען ער האָט געפונען אַמאָל אַ שטיקעל שמות, זיך געפלעגט אַראָבבויגען, און עס אויפהויבען און עס קוש־טהון. ווען מען געפינט דאָס אַמאָל, איז דאָס נישקשה. איז אָבער דער פרומער יוד געוואָרען אַ בעל־מגיה אין אַ דרוקעריי, און ווי ער איז אַריין, דאָרט צום ערשטען מאָל אינ'ם הויף און האָט געפונען אַ שטיקעל שמות אויף דער ערד, האָט ער זיך געבויגען און אויפגעהויבען און געקושט; האָט ער אַ טריט ווייטער ווידער דערזעהן אַ שטיקעל, האָט ער ווידער אַזוי געטהון; האָט ער אַ טריט ווייטער ווידער געפונען, האָט ער ווידער זיך געבויגען און געקושט; ווי אָבער ער איז אַריין אין דרוק איז איהם פינסטער געוואָרען אין די אויגען. וואו מען זאָל זיך נישט קעהרען און ווענדען, ליגט אַלץ אַ שטיקעל שמות אויף דער ערד. און דער יוד האָט אַלץ געהאַלטען אין איין בוקען זיך און אין איין אויפהויבען און אין איין קושען — אַז דער רוקען איז איהם אַזש שטייף געוואָרען פון בויגען זיך און די ליפּען זענען איהם געשוואָלען געוואָרען פון קושען שמות אויפקלויבען פון דער ערד אין אַ דרוקעריי! — עס איז כמעט דאָסזעלבע, וואָס בודק־חמץ זיין אין אַזאַ אומגליקליכען לעבען ביי אַזעלכע אומגליקליכע בעדינגונגען ווי די אונזעריגע . . . און בודק זיין מוז מען פאָרט, און אויפהערען טאָר מען פאָרט נישט!

און איך אַליין האָב שוין אַ יונגעלע, און דאָס דאָזיגע יונגעלע קוקט זיך צו צו מיין מלאָכה מיט פערוואונדעטע פער׳חלומ׳טע אויגען, ווי איך האָב מיך צוגעקוקט צו דער מלאכה פון מיין טאַטען. איהם געפעלט מיין מלאָכה נישט. אם ירצה השם, ווען ער וועט זיין אַ גרויסער. וועט ער דאָס מאַכען גאָר אַנדערש. און איהם וועט עס מוזען געראָטען. ער וועט שוין גאַנץ בעשטימט האָבען דעם גרעסטען קאָכלעפעל און דעם גרעסטען פלע-דערוויש און די גאַנצע זון — און זיכער איז ער, אַז איהם וועט עס געראָ־טען. עס איז דאָס אייביגע ליעד, דאָס רונדיגע ליעד, און רונדיג ווי די ערד און רונדיג ווי דאָס לעבען. אָבער בודק זיין מוז מען פאָרט און אויפהערען טאָר מען פאָרט נישט!

און דער חמץ ווערט אַלץ מעהר נוקשה׳דיגער פון יאָהר צו יאָהר און די מלאכה ווערט אַלץ האַרטער און האַרטער!

אונזערע אָבות־אבותינו פאַרצייטענס זענען גאַאיווע מענשען. דאָס ביסעל גלות־מצרים געווען אין זייערע אויגען אַ גרויסער גלות, דער גרעס-טער, און דאָס ביסעל צרות, וואָס זיי האָבען דענסמאָל געליטען, האָט גע־הייסען ביי זיי גרויסע צרות, די גרעסטע און גאַנצע יאָהרען און יאָהרהונ-דערטער און יאָהרטויזענדער האָבען זיי דערפון צו דערצעהלען. גאַאיווע מענשען! וואָס וועלען זאָגען אונזערע אור־אור־אייניקלעך, ווען זיי וועלען דאַרפען אַמאָל אָבריכטען אַ סדר און זאָגען יענע שרעקליכע, אונמענשליכע הגדה, וועלכע מיר וועלען זיי לאָזען בירושה, און ביי וועלכע די האָהר שטע־לען זיך אַ מענשען קאַפויר און דאָס בלוט ווערט געגליווערט אין די אָדערען? וואָס איז זנאַטשעט דאָס ביסעל מלך פרעה און דאָס ביסעל דרוק און דאָס ביסעל טרעטען אין לייהם און אַרבייטען ציגעל אין אונזערע אויגען? אַזעלכע קליינינקייטען פטר׳ט מען אָב אין היינטיגע צייטען יעדעסמאָל ביז מנחה למעריב און מען מאַכט זיך נישט ווּסענדיג און דאַן ערשט וואַשט מען זיך די הענד און מען געהט — צו דער גרויסער צרה. אונזערע טאַטעס זענען געווען תמ׳עוואַטע מענשען. דאָס ביסעל אחשורוש און דאָס ביסעל המן און דאָס ביסעל יודען שעכטען און בעראַבעווען איז אויך געווען אַן עסק, און מען האָט דערפון געמאַכט אַ גאַנצע מגילה. דער מיניסטער המן האָט געמסר׳ט און אויסגעטראַכט בלבולים און צוגעזאָגט דער פערסישער

קאַזנאַ צעהנטויזענד צענטער גאָלד — און דערפון לויהנט זיך צו מאַכען אַ גאַנצען פּורים. תמ׳עוואַטע מענשען! וועלכע מגילות וואָלטען מיר מוזען מאַכען יעדען טאָג און יעדע וואָך און יעדעס יאָהר און וויפיעל פּורים׳עס וואָלטען מיר געקאָנט לאָזען אונזערע קינדער בירושה? אַזעלכע קליינינ־קייטען, ווי יענע דאָרט וואָלטען מיר מבליע בנעימה זיין. אונזערע עלטערען זענען געווען צו זעהר זיידענע מענשען, דאָס ביסעל עלילת־דם איז געווען ביי זיי עפּעס אַ רעכטע זאַך. זיי האָבען זי בעטראַכט אַזוי ווייט אַלס צרה, אַז דאָס וואָרט „עלילה" אַליין איז געוואָרען אַ שם־דבר און מען האָט שוין גאָרנישט בעדאַרפט דערמאָהנען דאָס וואָרט בלוט. זיידענע מענשען! וויפיעל אַזעלכע בלבולים קומט אונז אוים צו הערען היינטיגע צייטען אין יעדער מינוט, און מיט וויפיעל זענען זיי היינטיגע צייטען געפעהרליכער, ווייל עס זענען היינטיגע צייטען און מען בעזיצט גאָר אַנדערע מיטלען דער־צו, אום זיי צו פערברייטען און אום אַ מאַסע צו פערגיפטען?

און פּאָרט זעצען מיר זיך ברייט און יום־טוב׳דיג צו די סדרים, און פּאָרט זענען מיר בני־מלכים און פּאָרט זענען מיר בני־חורין און פּאָרט רו־פען מיר אָן אונזער יום־טוב זמן־הרותנו, די צייט פון אונזער פרייהייט — און מיר צעלאַכען זיך גאָרנישט דערביי, מיר ווילען אַזוי לאַנג זיין בני־חורין און אונזער יום־טוב וועט אַזוי לאַנג הייסען זמן חרותנו, ביז אפשר אַ מאַרקאָוו דער צווייטער וועט קומען און וועט אַרוים מיט׳ן סוד און וועט אָנווייזען אויף אונזער געפעהרליכען רעוואָלוציאָניזם, און דאָס געפעהרלי-כע וואָרט וועט אונז איינמאָל פאַר אַלעמאָל פערבאָטען ווערען. גאָט זאָל שיצען און בעשירמען — אַל תפתח פה למאַרקאָוו!

אָבער בודק־חמץ זיין מוז מען פּאָרט און אויפהערען טאָר מען נישט! מען מוז ערשט אָנהויבען! איז דער קאָכלעפעל און דער פלעדערוויש און די זון צו קליין, מוז מען זיך שאַפען גרעסערע און מען מוז זיך נעהמען צו־הילף אַ גאַנץ זונען־סיסטעם! און קאָנען מיר נישט, ווילען אונזערע קינדער קאָנען!

טיילמאָל נאָר ווערט די פערצווייפלונג אַביסעל צו גרויס און עס פאַלען מיר די הענד אַראָב און דער מוט זינקט. מיר דאַכט זיך אין אַזעלכע בי־טערע מינוטען, אַז אַלץ איז פערלויערען. דאַן ווילט זיך גאָרנישט מעהר,

און איך זיץ נאָר און קריץ מיט די צייהן: „גיס־אויס דיין צאָרן צו די פעל־קער, וועלכע האָבען דיך נישט געוואוסט, און אויף קעניגרייכען, וועלכע האָבען אין דיין נאָמען נישט גערופען. דען ער האָט געגעסען יעקב׳ן און זיין וואוינונג האָבען זיי פערוויסט. גיס־אויס אויף זיי דיין גרים און דער ברען פון דיין וואוט זאָל זיי דערגרייכען. יאָג זיין נאָך מיט וואוט און ראָט זיי אויס פון אונטער גאָט׳ס הימלען”.

כ׳ סיון — כ׳ סיון

איך געדענק עס, ווי עס וואָלט ערשט נעכטען געווען. — אויפ'ן שוים האַלט זי מיך, די אַלטע באָבע מיינע, און איך בין נאָך גאָר אַ קליין יונגעלע, און זי דערצעהלט מיר פון באָגדאַן כמיעלניצקי, דעם רשע, און פון גאָנטאַ ימח־שמו, און פון זשעלעזשניאַק, דעם צורר־היהודים און פון גזרת ת"ח ות"ט, און ווי זיי זענען געצויגען, די פינסטערע מחנות פון די היידאַמאַקעס, פון שטאָדט צו שטאָדט און פון דאָרף צו דאָרף, איבער'ן גאַנצען לאַנד. עס איז נאָך גאָר אַ פינסטערע צייט געווען. און זיי זענען געצויגען איבער נעמיראָוו און טולטשין, איבער פּראָסקוראָוו און באַר, איבער סטאַראָדוב און אַלט־קאָנסטאַנטין און איבער אַנדערע הונדערט שטעדט און דערפער. און די שטעדט האָבען זיי חרוב געמאַכט און די דער־פער האָבען זיי אָבגעמעקט פון דער ערד, און זיי האָבען געשאָכטען אַלע יודען, אין די הונדערטער, און אין די טויזענדער, מענער און פרויען, בחו־רים און בתולות, גרייזגרויע לייט און קינדער. עס איז נאָך גאָר אַ פינסטע־רע צייט געווען. און פון די צוויי קברים, דערצעהלט זי מיר, אין פּולנאָה: פון דעם קבר פון „אסתר בולקע" און פון דעם קבר פון „רחל קאָזאַק". פאַר־וואָס זי האָט געהייסען אסתר בולקע? — ווייל איהר מאַן האָבען זיי איהר געשאָכטען, און זעקס קינדער האָבען זיי איהר געשאָכטען, און געבליבען איז זי נאָר ביים זיבענטען קינד, דעם יונגסטען, און אויך דאָס דאָזיגע האָ־בען זיי איהר געוואָלט שעכטען. דאָ האָט זי זיך אַנידערגעוואָרפען און האָט געוויינט און געבעטען, אַז ער זאָל שענקען איהר דאָס לעבען פון דעם זי־בענטען, און דער רוצח האָט רחמנות געקריגען און האָט געפרעגט, וואָס זי וועט איהם געבען פאַר'ן דאָזיגען לעבען, און זי האָט געזאָגט, אַז אין איהר גאַנצען פערמעגען האָט זי נאָר אַ בולקע און די דאָזיגע קאָן זי איהם גע־בען, און דער רוצח האָט דאָס דאָזיגע לעצטע פון איהר גענומען און האָט דאָס קינד געלאָזט לעבען — און אויף איהר מצבה האָבען זיי דאַן אָנגע־

שריבען „אסתר בולקע". און פארוואס יענע האט געהייסען רחל קאזאק?
ווייל זיבען מיידלעך זענען זיי דאן געווען, האבען זיך זעקס פון זיי געווארפען
אין וואסער אריין, מורא האבענדיג פאר די קאזאקען, און דאס זיבענטע
מיידעל, רחל, איז ארייגעפאלען אין די הענד פון א קאזאק. האט ער גע־
וואלט מיט איהר דוקא חתונה האבען, און דאס מיידעל האט געוויינט און
האט זיך געבעטען און האט געזאגט, אז חתונה האבען קאן זי מיט איהם
נאר מיט דעם תנאי, ווען ער וועט זיך מגייר זיין, דען, האט זי געזאגט, אין
פולנאה איז נישט מעהר דא קיין איינציגער מענש, אלע יודען זענען אוים־
געשאכטען און די שטאדט איז וויסט, זיי דיך מגייר, וועלען מיר זיין די איינ־
ציגע צוויי יודען. און דער קאזאק האט זיך מגייר געווען און האט חתונה
געהאט מיט איהר און ארויסגעקומען איז פון זיי א נייער דור, און פון דעם
נייעם דור איז ארויסגעקומען דער נייער מושב פון אלע יודען אין פולנאה
ביז אויפ'ן היינטיגען טאג — און איהר נאמען איז דערפאר געבליבען „רחל
קאזאק". און דאן דערצעהלט מיר די באבע, ווי די צרות אינ'ם גאנצען
לאנד זענען אלץ געווארען גרעסער און גרעסער, און די רדיפות זענען גע־
ווארען שטארקער און שטארקער, און די רציחות זענען געווארען שרעקלי־
כער און שרעקליכער. און דאן, דערצעהלט זי, זענען אויפגעשטאנען די גאוני
ישראל, די צדיקים יסודי עולם, ווי איין מאן, יעדער פון זיין שטאדט און
יעדער פון זיין ארט, און זיי האבען גוזר געווען, אז כ׳ סיון זאל זיין א טאג
פון פאסטען און פון פייניגען זיך פונקט ווי תשעה־באב. און ווי דער טאג
איז געקומען האט די זון געלויכטען אין די הימעל און די שטראהלען פון דער
זון האבען בעגאסען מיט זייער ליכט שטאדט און פעלד, און ווי נאר די יודען
זענען אריין אין די שוהלען און דאס ערשטע ווארט פון דער סליחה איז
ארויסגעזאגט געווארען, איז פלוצלינג דער הימעל שווארץ געווארען, די זון
האט זיך בעהאלטען, די דונערען האבען פינסטער געקנאלט און די ווענד
פון מקום קדוש זענען געווארען שווארץ ווי טינט. און א געוויין און א יללה
האט זיך געהערט, אז די ערד האט זיך געשפאלטען. אויבען האבען געוויינט
די מלאכים און אונטען האבען געוויינט די יודען, הונדערטער און טויזענ־
דער, מענער און פרויען, בחורים און בתולות, גרייז־גרויע לייט און קינדער
—און איך, דאס קינד אויך דער באבעס שויס, הער דאס אלץ און צעוויין

זיך פלוצלינג אויפ'ן קול. אזוי איז געווען כ' סיון דער ערשטער, דער פונ'ם יאָהר תתנ"ו.

און ווידער איז כ' סיון. און ווען איך האַלט דיך, מיין קינד, אויף מיין שויס, וואָס זאָל איך דיר דערצעהלען? — די צייט איז איצט אזא ליכטיגע. אוי, ווי זי איז ליכטיג! דער אערעפּלאַן פליהט דורך די לופט, דער טעלעפאָן רעדט, די עלעקטרישע דראָהטען ארבייטען מעשים. און די עלעקטרישע דראָהטען ברענגען נאַכריכטען יעדען טאָג פון נאָהנט און פון וויט, פון לעמבערג און פון קעלץ און פון קאַליש און פון פינסק און פון לידא און פון ווילנאָ און פון קראָקאָ און פון אונצעהליגע אַנדערע ערטער. אוי, זענען דאָס נאַכריכטען! דאָס בלוט מאַכען זיי געגליווערט אין די אָדערען. און דער טעלעפאָן רעדט פון אַלע עקען פון דער שטאָדט, פונ'ם פּשע־יאַזד און פון פּראַגא און פון דעם קאַוולער וואָקזאַל און פון סאַלנא. אוי, ווי ער רעדט! דאָס בלוט מאַכט ער הייס אין די אָדערען. און דאָס יאָהר איז נישט ת"ח, נאָר תרע"ט. און ווידער האָבען מעהר ווי 600 רבנים און רביים גוזרתענית געווען. און וואו עס איז אַ יוד אין דער גאַנצער וועלט, איבער דער גאַנצער ערד־קוגעל, וואו אהין די נאַכריכט וועט נאָר קומען, דאָרט, זאָגען זיי, זאָל זיין כ' סיון און פאַסטען זאָל מען און זיך פּייניגען. אָבער זאָגען וואָס קאָן איך דיר, מיין קינד? איך, דער זאָגער, און דו, דאָס קינד. מיר זענען ביידע דאָך גאַנץ אַנדערע. און אויך דער כ' סיון, דער צווייטער, איז דאָך אַ גאַנץ אַנדערער. עס איז אייגענטליך נישט אַ כ' סיון נאָר אַ— 18־טער יוני. מיר האָבען נישט מעהר קיין „לוח", נאָר — אַ „קאַלענדאַר". די קדושה איז אוועק און די שטימונג איז אוועק און די תמימות איז אוועק און דער גלויבען. און אויך די גאוני ישראל, די צדיקים יסודי עולם פון היינט, די, וועלכע האָבען דעם תענית גוזר געווען, זענען דאָך גאַנץ אַנדערע. אַ טייל פון זיי געהען אין די סיימס און טרייבען קליין אָדער גרויס־פּאָליטיק, אַנ'אַנדערער טייל בילדען פּאַרטייען און טרייבען און האָבען פּאַרטיי־אינ־טערעסען, און ווידער אַנ'אַנדערער טייל הייסען אָרטאָדאָקסען און אַנדערע הייסען אמוני ישראל און אַנדערע זענען נישט מעהר רבנים, נאָר ראַבי־נער. און דער עולם אַרום, די מענער און פרויען, די בחורים און בתולות, די גרייז־גרויע לייט און די קינדער, זיי גלויבען אַזוי ווייניג. און אפשר איז

אויך דער קרעכץ נישט דער אַלטער. ווען מען זאָגט אַרוים אין אַ מאָדער־נעם כ׳ סיון דאָס ערשטע וואָרט פון דער סליחה, ווערט דער הימעל נישט פלוצלינג שוואַרץ און די זון בעהאַלט זיך נישט און די דונערען קנאַלען נישט פינסטער און די ווענד פון׳ם מקום קדוש ווערען נישט שוואַרץ ווי טינט. איז דערין אפשר שולדיג די עלעקטרישע בעלייכטונג? איז דער נייער דור שולדיג דערין? האָבען אפשר די גאוני ישראל, די מאָדערנע צדיקים יסודי עולם, נישט מעהר דעם אַלטען כח? — אָך, מיין קינד, וואָס זאָל איך דיר זאָגען פון אַ כ׳ סיון אינ׳ם יאָהר תרע״ט—1919?

כ׳ סיון דער ערשטער און כ׳ סיון אין זיין נייעם גלגול — עס איז אפשר דערזעלביגער חילוק, וואָס צווישען די צרות דענסמאָל און צווישען די צרות היינט, און נאָר אין דער אומגעקעהרטער ריכטונג. די צרות זענען אפשר דענסמאָל געווען אינטענסיווער, מען האָט זיי געפיהלט מעהר קערפערליך — היינט, ווי שטאַרק זיי זאָלען נישט זיין, פיהלען מיר זיי מעהר גייסטיג. דער כ׳ סיון איז דענסמאָל יעדענפאַלס געווען פון מעהר גייסטיגער נאַטור, מען האָט איהם געפיהלט מעהר גלויביג — היינט, ווי גרוים דער אפּאַראַט זאָל נישט זיין, מיט וועלכען מיר אַרבייטען, פיהלען מיר איהם מעהר דעקאָראַטיוו. די הויפּט־בעדינגונג פאַר איהם, די תמימות, פעהלט. און פאָרט זענען דאָך די היינטיגע צרות טויזענדמאָל גרעסער און טויזענדמאָל מערדערישער — דען עס איז צוגעקומען אַ נייער מאָמענט. טעלעגראַף־און פונקען בעריכט און אויספאָרשונגס־קאָמיסיעס און יודישע סיים־דעפּוטאַטען, וועלכע אַרבייטען פאַר רעאַל־פּאָליטיק, זענען דענסמאָל נאָך נישט געווען — און פאָרט האָבען די היידאַמאַקען ביי נעמיראָוו און טולטשין נישט געזאָגט, אַז די הריגות זענען אַנ׳אויסגעטראַכטע זאַך, אום זייער וועלט־בעריהמטע פיינקייט צו דיסקרעדיטירען ביי גאַנץ אייראָפּאַ, און האָבען זיי געמאַכט אַ הריגה, וועלכע האָט שוין אויסגעשטאָכען די גאַנצע וועלט די אויגען, האָבען זיי נישט געהאַט דעם מוט צו טענה׳ן אַז די יודען האָבען זיך אַליין אויסגע׳הרג׳עט, אום זיי אַ בלבול צו מאַכען. דאָס איז ערשט אַנ׳ערפינדונג פון די אַלערנייעסטער צייט — אַ נייער מאָמענט, וועלכער איז ערשט יעצט צוגעקומען, און דעריבער זענען די היינטיגע צרות טויזענד־

מאָל גרעסער און טויזענדמאָל מערדערישער. דער מאָרד־אפּאַראַט איז פערפאָלקאָממטער געוואָרען. אויב אַ כ׳ סיון־תענית איז אַ שטיקעל תשובה דערויף? — אָך, די נאַאיוויטעט פעהלט און די שוהל איז נישט מעהר די אַלטע . . .

און דאָך! און דאָך! איך האָב נישט דעם מוט צו זאָגען ניין. די אפּאַטיע איז אַזוי גרויס, און קומען די שרעקליכסטע נאַכריכטען, שטעהט דער עולם און גיט דעם פאַרגעשריבענעם קרעכץ, און לויפט דאַן פאַר גרויס צער — אין דעם נעכסטען קינעמאַטאָגראַף. עס קאָן גאָרנישט שאַדען: זאָל דער איינער און דער אַנדערער זיך אַריינכאַפּען אויף אַ האַלבע שעה אויך אין אַ שוהל אריין. אפשר וועט געשעהן אַ נס. אפשר וועט זיין איין מינוט אַנ׳אמת שטיקעל התעוררות; אַ מענשליכע נשמה איז נישט אַבצושאַצען. די ליכט ברענען, דער חזן זינגט, דער אל מלא רחמים לאָזט זיך הערען. אפשר וועט זיך ווייזען אויך אַנ׳אמת׳ע טרעהר. און אפשר וועל איך קענען פון דעם דאָזיגען קרעכץ און פון דער דאָזיגער טרעהר מיין קינד דערצעהלען. און ווען נישט יעצט, ווען דער קרעכץ און די טרעהר וועלען אונז נישט ברענגען די פרוכט איצטער, אפשר וועלען זיי נוצען אמאָל אונזערע קינדס־קינדער אין שפּעטערע דורות. אפשר וועט אמאָל אין הונדערט יאָהר אַרום אַנ׳אַלטע באָבע האַלטען איהר אייניקעל אויפ׳ן שויס, און די לעגענדע וועט זיך וועבען, און זי וועט האָבען איהם צו דערצעהלען וועגען אַ כ׳ סיון אינ׳ם יאָהר תרע״ט . . .

און קאָן דער כ׳ סיון יאָהר תרע״ט נישט אָרטאָדאָקסאַל ווירקען, — נאַציאָנאַל וועט ער דאָך יעדענפאַלס קאָנען האָבען זיין ווירקונג. זאָל ער זיין נישט ערגער ווי די הונדערט אַנדערע מיטלען, מיט וועלכע דער נאַציאָנאַליזם האָט זיך בעדיענט. און ווען נאַציאָנאַל אויך נישט, — ערגער איז ער נישט יעדענפאַלס ווי פּראָטעסט־מיטינגען, וואו קראָמען ווערען געשלאָסען און עס געהען דעמאָנסטראַנטען איבער דער גאַס מיט שוואַרצע ליכט. זאָל די וועלט נאָך עפּעס געוואָהר ווערען . . .

אוי, דער כ׳ סיון פונ׳ם יאָהר תרע״ט!

והגדת לבנך...

„און דו זאָלסט זאָגען צו דיין זוהן". מיין קינד! וואָס קאָן איך דיר זאָגען? — עס שטאַרבט מיר דאָס וואָרט אויף די ליפּען, און דער קרעכץ, ווען ער וויל זיך אַרויסרייסען, מוז איך איהם דערוּוערגען צווישען מיינע צייהן. דו ביסט נאָך אַזוי יונג, קינד. איך האָב נישט דאָס האַרץ, דיין בליהענד בלוט שוין אַזוי פריה צו פערגיפטען.

די נאַכט איז היינט אַזוי שעהן, בלוי איז די נאַכט, און אויפ'ן טיש מיט דעם בלאַנק־ווייסען טישטוך לייכט זיך דער זיבענרעהעריגער לייכטער. איך בין גאָרנישט טרויעריג, קינד. ווירקליך, איך בין נישט טרויעריג. עס האָט זיך דיר נאָר געדאַכט. איך ווייס דאָך, אַז עס איז היינט יום־טוב, דער יום־טוב איבער אַלע יום־טובים...

פאַרוואָס איך זאָג דיר גאָרנישט? — אָך, דאָס זאָגען ענדערט זיך אַזוי אָפט! פון יאָהר צו יאָהר ווערט דער אינהאַלט אַנ'אַנדערער און עס האָט מיך ענדליך מיעד געמאַכט. געדענקסט דו נאָך, וואָס איך האָב דיר געזאָגט אין פאָריגען יאָהר? און פאַר צוויי יאָהר וואָס איך האָב דיר געזאָגט געדענקסט דו? און דאָס פון פאַר דריי יאָהר געדענקסט דו? און פאַר זיבען יאָהר, ווען דו ביסט נאָך גאַנץ קליין געווען, ווייסט דו נאָך?

פאַר זיבען יאָהר איז געווען אַ ביטערע בייט. מיר האָבען געגעסען די מצה, און דער ביסען איז געבליבען שטעקען אינ'ם האַלז. בלוט, האָבען זיי געזאָגט, טהוען מיר אריין אין אונזער עסען. צווישען די קינדער־מעשיות, וואָס איך פלעג דיר דערצעהלען פאַר דיין איינשלאָפען, האָב איך דיר אויך די דאָזיגע טרויעריגע קינדער־מעשה דערצעהלט. עס קאָן נישט שאַדען, ווען דו זאָלסט עס ווייסען. ס'פערשטעהט זיך, אַז דערצעהלט האָב איך זי דיר אַביסעל אַנדערש, ווי זי איז באמת'דיג געווען. נישט דאָ חלילה, ביי אונז איז עס געשעהן, נאָר עפּעס דאָרט ווייט אין די מדבריות, און מיט אַ ווילדער מכשפה איז די מעשה געשעהן, און מיט אַנ'אומגליקליכען, פער־

שאַלטענעם פרינץ. און דו האָסט געוויינט, קינד. אָבער פערהעלטניס־מעסיג איז דאָך די דאָזיגע מעשה נאָר אַ קינדערשפּיעל, ווען מען פערגלייכט זי מיט אַנדערע מעשיות, וועלכע פּאַסירען אונז אין לעבען. פערהעלטניס־מעסיג איז יענע צייט נאָך געווען אַ גליקליכע . . .

און פאָר דריי יאָהר געדענקסטו? ווענען דעם „פריהלינגס־יום־טוב" האָב איך דענסמאָל גערעדט. וויפיעל קראַפט איך האָב געהאַט אין מיין צונג, האָב איך זי אויסגעברויכט, אום דיר אויסצומאָהלען אַ פריהלינג, דעם וועלט־פריהלינג, וועלכען מיר געהען ענדליך אַקעגען. איך מוז מיך שעהמען יעצט אַביסעל. עס איז קיין איינציג וואָרט נישט מקוים געוואָרען. דאָס לעבען איז אַזוי גרוי, און עס העלפט נישט, וואָס גאָלדענע חלומות האָבען צוגעזאָגט. אָבער געגלויבט האָב איך דאָך, דען אַליין בין איך געווען אַ קינד, ווי דו. און ווען דיין קאַרטען־הויז, קינד, איז דיר אַמאָל איינגעפאַלען, האָסטו דיר געמאַכט אַ צווייטס. מאַך דיר יעצט אויך איינס. איך בין היינט עטוואָס מיעד — זעה דו פאַרט די ארבייט . . .

און פאָר צוויי יאָהר, ווייסט דו נאָך? — דאָס טעמא איז געווען דער „יום־טוב פון דער פרייהייט". איך מוז יעצט אַראָבהענגען די אויגען. אָך, וואָס זיי האָבען מיר געמאַכט פון דער דאָזיגער פרייהייט! מיין וואָרט איז באַנקראָט, און דאָס לעבען וויל נישט צאָהלען. זיי נישט בייז אויף מיר, קינד! בין איך שולדיג, אַז אַ וועלט איז נישט דערוואַקסען? — זיי שטאַרק און גלויב ווייטער . . .

און אין פאָריגען יאָהר, ווען אַ מלחמה האָט געווילדעוועט ארום און ארום און די מענשען זענען שוין גאָרנישט געווען קיין מענשען, האָב איך אויך דענסמאָל געפונען עפּעס אַ שלאָג־וואָרט און האָב מיינע געדאַנקען צוגעפּאַסט צום טאָג. „דורך די פינסטערניש צום ליכט". רבונו של עולם, אוי איז דאָס אַ ליכט אַביסעל! אַ שוידער געהט איבער די ביינער, ווען מען קוקט זיך צו דערצו. ניין, קינד, צו ליכט זענען מיר נישט געקומען. איך בין אַ שלעכטער נביא געווען. פון היינט אָן וויל איך שווייגען. עס איז שוין אַזאַ צייט, אַז גאָרנישט ווערט מקוים.

— „ניין, פאטער, דו מוזט! דיין קינד גארט צו א ווארט".

גוט, איך וועל פרובען. דאס זאגען ענדערט זיך פון יאהר צו יאהר, אלעמאל עפעס א נייער אינהאלט. גוט, איך וועל פרובען דיר דאס היי־יאהריגע ווארט צו זאגען.

*

אויפ'ן הויכען בארג איז ער געשטאנען, דער גרעסטער פון אלע גרויסע, און ארום איהם אונטען די נידריגע עדה, און ער האט געזאגט צו זיי אזוי:

„און איהר זאלט ליעב האבען דעם פרעמדען, דען פרעמדע זענט איהר אליין געוועזן אין לאנד פון דער קנעכטונג!"

און זיי האבען געגלאצט, דען זיי האבען פערשטאנען, נאר געפיהלט האבען זיי עס נישט, און זיי האבען געשאקעלט מיט די קעפ.

„און איהר זאלט רחמנות האבען מיט דעם אונטערדריקטען, דען אונטערדריקטע זענט איהר אליין געוועזן ביז איצט!"

און זיי האבען פערשטאנען, דען די ווערטער זענען אזוי פראסט געווען, נאר געפיהלט האבען זיי נישט.

„און אין בעניית לעבען מיט אייער בענייטער פרייהייט זאלט איהר נישט טהון די עקעלהאפטיגקייטען פון מצרים. איהר זאלט געדענקען, וואס איהר האט געליטען אונטער דעם דרוק פון יענעם בארבארישען לאנד, און דעריבער זאלט איהר זעהען, אז די, וועלכע וועלען זיין איצטער אונטער אייער הערשאפט, זאלען נישט האבען צו ליידען אונטער אייך דאס־זעלביגע, וואס איהר האט אמאל געליטען אונטער יענע, אדער טויזענד־מאל נאך ערגער. ווען איהר וועט זיי צוזאגען גלייכבערעכטיגונג, זאל זי נישט זיין נאר מיט'ן מויל, נאר אנ'אמת'דיגע גלייכבערעכטיגונג זאל זי זיין, איין רעכט און איין געזעץ פאר דעם איינגעבירגערטען ווי פאר דעם פרעמדען, וועלכער וואוינט צווישען אייך. ווען איהר האט אזוי אונמענשליך געליטען אונטער דעם דרוק פון אייערע פייניגער, האט די גאנצע וועלט געקוקט מיט רחמנות אויף אייך, דעריבער מוזט איהר זעהען, אז די וועלט

זאָל נישט דאַרפֿען קוקען מיט רחמנות אויף די, וועלכע עס וועט אויסקומען צו לעבען און צו שטאַרבען צווישען אייך, דען טאָמער וועלען זיי שרייען אונטער אייער דרוק וועט די וועלט זעהען, וואָס איהר איהר זענט, און דער וועלט'ס צאָרן וועט קומען איבער אייך. און ווען זיי וועלען שרייען, זאָלט איהר נישט הייכלעריש זאָגען, אַז זיי זענען פּראָוואָקאַטאָרען, אום אייך צו שאַדען אין די אויגען פֿון דער וועלט, דען נאָר פֿון זייערע גרויסע וועהטאָגען האָבען זיי געשריגען, וואָס איהר טהוט זיי אָן. און דעם ביסען זאָלט איהר זיי נישט אַרויסרייסען פֿונ'ם מויל און הייכלעריש זאָגען, אַז דאָס גאַנצע פֿערמעגען פֿונ'ם לאַנד האָבען זיי. און סאָלדאַטען ווען איהר וועט נעהמען פֿון זיי, כדי זיי זאָלען דיענען אין אייערע אַרמעען, און קומען וועלען פֿון זיי צעהנפֿאַך, ווי עס זענען געקומען פֿון אייך זעלבסט, זאָלט איהר נישט הייכלעריש זאָגען און דערצעהלען טאָג ווי נאַכט, אַז זיי דרע־העען זיך אַרום פֿונ'ם דיענסט. און העצען זאָלט איהר נישט טאָג און נאַכט געגען זיי, נישט אין אייערע רעדעס און נישט אין אייערע שריפֿטען, נישט אין אייערע עפֿענטליכע און נישט אין אייערע בעהאַלטענע שריפֿטען, דען איהר זענט אַליין פֿרעמדע געווען אין דעם קנעכטען־הויז פֿון מצרים, און פּונקט אַזוי האָט מען פֿריהער געגען אייך זעלבסט געהעצט. און נישט תּי־רוצים זאָלט איהר זוכען טאָג און נאַכט, צו זאָגען, אַז יענע אומגליקליכע האָבען געשאָסען אויף אייך פֿון אַ בעהעלטעניש אָדער זיי האָבען זיך פֿער־שטעקטערהייט געבונטעוועט געגען אייך, דען וועך נאָך. ווי איהר אַליין, ווייסט, אַז דאָס איז אַ ליגען און אַז פּונקט אַזוי האָבען אויסגעטראַכט אויף אייך די דאָזיגע בלבולים אויך יענע, וואָס איהר זענט געפּייניגט געוואָרען אונטער זייער יאָך. איהר זאָלט ליעב האָבען די פֿרעמדע. דען פֿאַר עטליכע וואָכען ערשט זענט איהר אַליין געווען אַזעלכע פֿרעמדע, און מיט אונטער־דריקטע זאָלט איהר האָבען מיטלייד, דען פֿאַר עטליכע חדשים ערשט זענט איהר אַליין געווען אונטערדריקטע. איך וויל נאָר, אַז איהר זאָלט האָ־בען אַ קליין ביסעל זכרון!"

און די נידריגע עדה פֿון אונטען האָט געהערט, און עס איז זיי געווען אביסעל לאַנגווייליג, און פֿאַר גרויס לאַנגווייליגקייט האָבען זיי געשריגען:

„בראווא!", אז די ערד האט אזש געציטערט אונטער זיי, און פאר גרויס איילעניש, אום נאר אוועקצוקומען פון דארט, האבען זיי ווי איין מאן גע־רופען: „נעשה ונשמע!"

און דאס בענייטע פאלק מיט דער בענייטער פרייהייט האט זיך גע־נומען צו זיין פאלקספאליטישער טעטיגקייט.

שוין אין די שבעת־ימי־המשתה פון זייער בעפרייאונג, אזוי צו זאגען נאך אויף דער האכצייטס־רייזע, האבען זיי דאס ערשטע בלוטבאד געמאכט. און דאן טאג־טעגליך א ניי בלוט־באד. די ערד האט געטריפט מיט בלוט פון די אומגליקליכע און דער הימעל איז געווען פעררויכערט פון בלוט. און אלע האבען זיי געהאט א תירוץ, אז זיי האבען עס געמוזט טהון. אלע מאל זענען זיי געווען גערעכט. איז עס געווען דאס פער'שכור'ט זיין פון דעם גרויסען גליק, וואס האט זיי אזוי פלוצלינג געטראפען? איז עס געווען אזא מין אלגעמיינע פאלקס־קראנקהייט, וואס האט זיי אלעמען פלוצלינג ארומגענומען? אלע, אלע, גרויס און קליין, קלוגע און נישט קלוגע, גערעכטע און נישט גערעכטע, עהרליכע און נישט עהרליכע, אלע, אלע האבען זיך בעטייליגט אין דער ארגיע. און די הויפט־זאך איז, אז יעדעסמאל האבען זיי געהאט א תירוץ און יעדעסמאל זענען זיי געווען גערעכט. דאס אייביגע גערעכט־זיין איז אפשר דאס גרעסטע אומגליק, וואס קאן טרעפען א מענש אדער א פאלק.

און זייער כפרה־היהנדעל זענען געווען די אומגליקליכע שטאמען פון עמון און מואב. גלייכבערעכטיגונג האבען זיי כלומרשט זיי געגעבען — און אין גאט'ס קהל האבען די דאזיגע עלענדע נישט געטארט אריינקומען. צום יקריעגס־דיענסט האבען זיי זיי אריינגעצויגען זיי — און פרעמדען־געזעצען הא־בען זיי יעדען טאג געמאכט פאר זיי. עפענטליך האבען זיי פאר דער גאנ־צער וועלט גערעדט נאר פון די חסדים טובים, וואס זיי טהוען מיט זיי — און יעדען טאג האט זיך געהערט פון עפעס א ניי בלוט־באד, וואס זיי הא־בען זיי געמאכט, און פערגעסען האבען די קינדער ישראל ווי אן־טויט, אז אט דא ערשט נישט לאנג זענען זיי אליין געווען פרעמדע און אונטער־דריקטע און עלענדע, וואס די גאנצע וועלט האט רחמנות געהאט אויף זיי.

און נביאים זענען געשטאנען און האָבען געווארענט און האָבען גע־שטראָפט און האָבען געזאָגט, אז אזעלכעס וועט נישט האָבען קיין גוטען סוף —

*

טאטע! איז דאָס נאָר ביי יודען אליין פאָרגעקומען?

דער טאָג פון געדענקען

אויף דיין שוועל שטעה איך, געצעלט יעקב׳ס, און קוק אָן דיינע ליע־בע, אַלטע ווענד און וואַג מיך קוים אַריינצוגעהען, עפּעס איז מיר אַלץ אַזוי פרעמד געוואָרען. אין שאָטען איינגעהילט קוקען אַרוים דיינע אַל־טע ספרים פון די שאַפעס אויף דיינע ווענד און זיי ווינקען צו מיר. זעה מיעד און מאַט בין איך צו דיר געקומען, צוריק צו דיר בין איך געקומען, פון פרעמדע פעלקער און פון ווייטען לענדער. וואו בין איך נישט אַלץ גע־ווען! און נון בין איך צעבראָכען ווי אַ שאַרבען. און לעדיג בין איך און בלויז. גאַרנישט האָבען זיי מיר געגעבען, און איך האָב אַזאַ סך געזוכט. יעצט זוך איך נאָר נאָך אַביסעל טרייסט. לאָז מיך אויסוויינען אין דיר מיין פערוואונדעטע האַרץ און הער מיך — די ווענד דיינע האָבען אויערען. אוי, ווי האָב איך אַנ׳אויער געזוכט!

אויף דיין שוועל שטעה איך יעצט און אַלץ קוקט מיך אָן אַזוי פרעמד. בין איך ווירקליך דיר פרעמד געוואָרען? פערשטעהסט דו יעצט מיין שפּראַך נישט מעהר? עס איז אַלעס אַזוי אַנדערש, אוי ווי אַנדערש, געוואָרען!

געדענקסט דו? חודש אֶלול איז עס געווען. די „פירכטערליכע טעג״ שיקען שוין זייערע שאָטענס פאָראויס, און פירכטערליכער ווערט אַלץ אַרום און אַרום. דער הימעל הענגט ווי אַ בליי פון אויבען און דאָס האַרץ איז אַזוי שווער. דאָס קליינע יונגעלע ווייסט, אַז עפּעס גרויסעס און פירכטערלי־כעס קומט. עפּעס האָט מען מורא, און מען ווייסט אַליין נישט פאַרוואָס. טריב און טרויעריג איז דער פריהמאָרגען און פון בית־מדרש הערט זיך, טרייסטלאָז און וויסט, דאָס לאַנג־געצויגענע קול פון אַ שופר. מען זאָגט „לדוד ה׳ אורי וישעי״, יענעם מזמור, וועלכער רעדט פון ליכט און פון הילף, און זיין ווירקונג איז, מערקווירדיג, אַ פונקט אומגעקעהרטע: ליכטלאָז און הילפלאָז. דאָס לאַכען שטאַרבט אָב אויף יעדער ליפּ. פון די בוימער

פאַלען די געלע בלעטער. דער ווינט בלאָזט און קלאָגט. מחנות, מחנות־ווייז ציהען זיי און געהען זיי אַרויס צו די קברים אויפ'ן בית־עלמין. די מאַמע געהט, און איך געה מיט איהר מיט...

און די ערשטע „סליחות", דער ערשטער יתגדל. איך הער יענעם מערק־ווירדיגען ניגון, און מיך נעהמט אַרום אַ טרויעריגקייט און טרייסטלאָזיגקייט. און דאַן „זכור ברית": געדענק דעם בונד פון אברהם און די עקידה פון יצחק. איך דריק־צו די אויגען און איך רוף מיר אברהם'ן צו הילף און דעם געבונדענעם יצחק, און איך מיין עס אַזוי עהרליך און איך רוף אַזוי עהר־ליך, אַז איין גאָט מעג מיר העלפען. און דאַן די ערשטע ראש־השנה־נאַכט, דער ערשטער „ובכן תן פחדך". אַ פחד פאַלט אָן אויף מיר. און אַלע מע־שים זאָלען דיך פירכטען, און איך אַליין בין אַ מעשה און איך פירכט „איהם". און די ממשלה פון דעם זדון זאָלסט דו מעביר זיין פון דער ערד. און איך וויים נישט, וואָס זדון איז, און איך הויב אָן צו ציטערען. און דאַן קומען מיר אַהיים. עפּעס ווי דער גייסט פון אַ „ברוגז" דריקט אויף אַלע־מען. דער טאַטע רעדט כמעט קיין וואָרט נישט. מען טיילט קוילעטש מיט האָניג און מען זאָגט עפּעס דערביי. מען טיילט די זכרים קעפּ פון פיש און מען זאָגט עפּעס דערביי. מען טיילט מעהרען און מען זאָגט עפּעס דערביי. איך ביך אַרומגענומען ווי פון חלום. איך זיץ און וויים נישט, וואָס מיר איז געשעהן. און דאַן די מסכתא „ראש השנה". און דאַן דער „ליקוטי צבי". און דאַן תהלים, תהלים דורך די גאַנצע נאַכט...

וואו זענען זיי איצט? — די טאַטעס פאַהרען אין די „פירכטערליכע טעג" אין די בעדער און בלייבען דאָרט די הייליגע טעג; עס איז זיי דאָרט בעקוועמער. די זיהן זענען נישטאָ; זיי האָבען געוואָלט אָנקומען אין די פרעמדע שולען, און זיי זענען געגאַנגען און זענען נישט מעהר צוריקגעקו־מען. די דאָזיגע, וועלכע זענען געבליבען, זעהען אַנדערש אויס. די קדושה איז אַראָב פון זיי און די פּאַרכט איז אוועק. עס איז אַלעס שענער געוואָרען און פרייער — עס אַלעס מיאוס'ער געוואָרען און פוסטער.

געדענקסט דו? — פאַר'ן עמוד שטעהט דער חזן און וויינט. יעדעס

וואָרט איז אַ טרעהר. דורך די פענסטער קומט דאָס ליכט אַריין מאַט און מיעד און עס שפּירט זיך אין דער לופט ווי אַ קרעכץ. פּלוצלינג הער איך „עשה למען יונקי שדים, עשה למען תינוקות של בית רבן", און איך ווייס, אַז דאָס מיינט מען מיך, און איך צעוויין זיך אויפ'ן קול. איך וואָלט וועלען העלפען, אַזוי וויט ווי איך קען. און איך הער: „ . . . געצויגען איז אויף אונז דער שעבוד און לאַנג איז געוואָרען אויף אונז דער יאָך פונ'ם גלות, און מיר ווערען פון טאָג צו טאָג אָרימער. ווי עס מעהרען זיך די יאָהרען, ווערען מיר וועניגער, און ווי עס פערגרעסערען זיך די צייטען, ווערן מיר אַלץ גרינ־גער" — און איך פערשטעה פּלוצלינג פון וואָס מען רעדט, און מיין בלוט ווערט מיר פערגליווערט אין די אָדערען און איך הער: פון די הייליגע רעדט מען, וועלכע מען האָט געשאָכטען און וועלכע מען האָט געברענט און וועל־כע מען האָט אין שטיקער געריסען. און פון יענע רעדט מען, וועלכע זענען אַריין אין די שוהל און האָבען די שוהל אָנגעצונדען און זענען פערברענט געוואָרען מיט איהר צוזאַמען און מיט די ספרי־תורות, כדי די שונאים זאָ־לען נישט קומען און זאָלען זיי נישט שענדען, און פון די „אנוסים" רעדט מען, וועלכע זענען „געצוואונגען" געווען צו זיין פרעמד צו זייער פאָלק, און וועלכע זענען מיט סכנת־נפשות געקומען אין די הייליגע טעג, אום כאָטש איינמאָל צו זיין צוזאַמען מיט זייערע ברידער — און איך, דאָס קליינע יונ־געלע, בעגרייף דאָס אַלעס. און אַנ'אומענדליך מיטלייד נעהמט מיך אַרום. איך ווייס נישט מעהר, וואָס איך זאָג פונ'ם מחזור — איך ווייס אָבער, אַז איך בין אַ יוד.

וואו זענען זיי? — אַלץ, וואָס איז איבער אונזערע אָבות און איבער אונזערע אָבות־אבותינו געקומען, דאָס איז איבער אונז אויך געקומען... און מיר זענען רייפער פון זיי. און ווייסען דאָס אַלץ גענויער און גיכער, און מיר זענען עמפּפינדליכער און מיר פיהלען דאָס שווערער. געצויגען איז איבער אונז דער שעבוד און לאַנג איז געוואָרען אויף אונז דער יאָך פונ'ם גלות און מיר ווערען פון טאָג צו טאָג אָרימער. און געשאָכטען האָט מען אונזערע ברידער און געברענט האָט מען אונזערע שוועסטער און אין שטי־קער געריסען האָט מען אונזערע קינדער. און די „געצוואונגענע" זענען דאָ,

וועלכע זענען אונז פרעמד געוואָרן. פון טאָג צו טאָג וואַקסט זייער צאָהל, און פון מאָנאַט צו מאָנאַט. אַ פירכטערליך גרויסע מחנה! און אויך די שוהלען זענען אָנגעצונדען געוואָרן און זענען פערברענט געוואָרען צוזאַ־מען מיט די ספרי־תורות — נאָר די, וועלכע האָבען זיי אָנגעצונדען, זענען נישט מעהר די אייגענע געווען, נאָר פרעמדע. דער כח פון קדוש־השם האָט אויפגעהערט.

און נאָך איינס! וועלען מיר מאַכען סליחות און וועלען מיר לאָזען נאָך זיך פיוטים וועגען אונזערע צרות — ווער וועט זיי זאָגען אין דורות שפּעטער און אין קומענדיגע יאָהרהונדערטען? — אונזערע „אנוסים" קו־מען שוין איצט נישט מעהר אין אונזערע שוהלען. די, וועלכע זענען פון אונז אַוועק, זענען אַוועק אויף אייביג. און ווען מען זאָגט היינט „עשה למען תינוקות של בית רבן" — וואו זענען די קינדער, די תינוקות של בית רבן, האָבען דאָך זיך אָבגעקליבען איין אַנדערען אָרט, אום אפשר דאַדורך אַנצוקומען, וואו מען לאָזט זיי נישט אריין...

אויף דיין שוועל שטעה איך, געצעלט יעקב'ס, און קוק אָן דיינע ליע־בע, אַלטע ווענד. אַלעס איז מיר אַזוי פרעמד געוואָרען! — לאָז מיך אויס־וויינען אין דיר מיין פערוואונדעטע האַרץ און הער מיך — די ווענד דיינע האָבען אויערען. אוי, ווי האָב איך אַנ'אויער געזוכט!

אנוסים

קענסט דו יענע מעלאָדיע? ווי פון אַנ'אַנדערער וועלט קומט זי, העט־העט פון איבער בערג און טהאָלען, עפּעס ווי אונטער־ערדיש און פערשטיקט, און פּאַמעליך וואַקסט זי אָן און זי ווערט ביסלעכוויז אַלץ ברייטער און ברייטער, ביז זי ווערט מעכטיג און שטאַרק און געוואַלדיג און ביז זי רוישט אַרויס פּלוצלינג ווי אַ צעבושעוועטער שטראָם. און טראָגען טראָגט זי מיט זיך דעם גאַנצען פערהאַלטענעם שמערץ פון אַ גאַנצען אומגליקליכען פאָלק, — זאָג, קענסט דו נאָך דעם כל־נדרי־ניגון?

ווי נאַריש האָב איך דיך געפרעגט. שוין דאָס קינד אינ'ם יודישען וויעגעלע קען די מעלאָדיע. און איז מען גרוי און מיעד און אַלט געוואָרען, קען מען זי נאָך אַלץ נישט פערגעסען. עפּעס ווי אַ צויבער געהט אַרויס פון איהר, וועלכער ציהט און ציהט. דער בעל־מלאכה, ביי דער מאַשין זיצענדיג, ברומט דעם ניגון דאָס גאַנצע יאָהר, און דאָס מאָדערנע פריילין, קען זי נישט מעהר דעם אָריגינאַל־טעקסט, שפּיעלט זי וועניגסטענס די פּאַראַפראַזע פון ברוך. אַ גאַנצע וועלט האָט די דאָזיגע טרויעריג־זיסע מעלאָדיע איינגענומען. און האָסטו לענגסט שוין דיין גאָט פערלויערען און דיין יוגענד, קומסט דו נאָך אַלץ אין יענעם וואונדערליכען בין־השמשות אינ'ם הייליגסטען טאָג פונ'ם יאָהר און גנב'עסט דיך אַריין אין גאָט'ס הויז ווי אַ פרעמדער און דו שטעהסט און האָרכסט. און גוים שטעהען און האָרכען. און אָפּיצירען זעהסט דו מיט גלאַנצענדיגע עפּאָלעטען און פרעמדע פרויען מיט פערוואונדערטע אויגען. אַרום און אַרום פלאַקערען די ליכט, די ווייסע טויטען־העמדער בלישטשען אונהיימליך און פייערליך און דער חזן זינגט. און אָט הערסט דו דעם „מיום־כפורים זה ועד יום־כפורים הבא עלינו לטובה".
און אָט שטעהען אויך די דאָזיגע, וועלכע האָבען אַ גאָט אויסגעטוישט און האָבען אַ צווייטען גאָט אויף פראָקאַט גענומען און צאָהלען איהם אויס

אויף ראַטעס, און געקומען זענען זיי איצט אַט דאָ־אַהער, אום צו הערען דאָס ליעד, צו וועלכען עס האָט זיי געצויגען און געצויגען. זיי האָבען זיך אינדערהיים קיין אָרט נישט געפונען. זיי קאָנען זיך היינט אין ערגעץ קיין אָרט נישט געפינען.

און געדענקען מוז איך יענעם אָבטריניגען פון פעטערבורג, וועלכער איז שפּעטער אַ יודישער דיכטער געוואָרען, און וואָס דער דאָזיגער מענש האָט געליטען אין די טעג אַרום יום־כפּור. ווי אַ שאָטען איז ער אַרומגעגאַנ־גען, שטום און אונרוהיג, און האָט זיך קיין אָרט נישט געפונען. עפּעס אַ שטומע מעלאָדיע איז איהם אַרומגעבלאָנדזשעט אויף די ליפּען און קיינער האָט זי נישט דערקענט. און איינמאָל, געדענק איך, ווי אַנ׳ערב־יום־כפּור פּאַרנאַכט האָב איך איהם געזעהן, און ער האָט עס נישט געקאָנט מעהר אויס־האַלטען און האָט זיך שטיל און הייליג צעגאָסען, זינגענדיג דעם כל־נדרי־ניגון. און פּלוצלינג האָט ער זיך צעוויינט אויפ׳ן קול. און געדענקען מוז איך אויך יענעם אָבטריניגען, וועלכער האָט זיך יום־כפּור נישט קיין אָרט געפונען און נעהמענדיג אַנ׳איזוואָזטשיק, איז ער אַרויס הינטער דער שטאָדט אינ׳ם וואַלד אריין, אום אַליין צו זיין מיט זיך. פּאַמעליך און טרויעריג האָט ער דאָן אָנגעהויבען צו טרעלען פאַר זיך דעם כל־נדרי, פּלוצלינג אָבער האָט דער איזוואָזטשיק איהם אונטערגעהאָלפען און האָט מיט איהם מיטגעזונ־גען אויפ׳ן קול — דען אויך ער איז געווען אַנ׳אָבטריניגער ווי יענער. און געדענקען מוז איך אויך טויזענד אַנדערע אָבטריניגע, און ווי עס ציהט זיי אינ׳ם הייליגען טאָג צו יענעם הייליגען ניגון. איך זאָג אָבטריניגע, איך זאָג מאַראַנען, איך זאָג אַנוסים און אויך עברייניס — אום נאָר נישט צו מוז־זען זאָגען יענע מיאוס׳ע וואָרט, וועלכעס קלינגט אַזוי שרעקליך פאַר מיין אויער.

נאַטירליך, אין יענעם וואונדערליכען ניגון האָבען זיי אפשר אַ גרעסע־רען חלק, ווי מיר זעלבער, און ער קומט זיי על־פּי־יושר. דען נאָך מעהר וואונדערליך ווי דער ניגון איז זיין איינפאַכער און מערקווירדיגער טעקסט: אַנ׳התרת־נדרים, אין וועלכע מען איז מתיר אָדער מען מאַכט בטל אַלע פאַלשע און איבערגעאיילטע פערשפּרעכונגען און שבועות און צוזאָגעכ־

צער, וועלכע מען האָט געגעבען און צוגעזאָגט באונס. אַלץ, וואָס איז געצוואונגען, איז אין גרונד נישט גילטיג. פערשפּרעכונגען באונס, דאָס הייסט פון אנוסים, זענען בטלין ומבוטלין. נדרנא לאַ נדרי ושבועתנא לאַ שבועי. און ווייסט איהר, פון וועלכע שבועות און פון וועלכע פערשפּרעכונגען מען רעדט דאָ? — וויפיעל אונזערע פאָרשער האָבען שוין נישט אריינגעפאָרשט וועגען דער ענטשטעהונג פונ׳ם דאָזיגען וואונדערליכען טעקסט און זיין מעלאָדיע און ביי וועלכע אומשטענדען זיי זענען ענטשטאַנען, — איין זאַך איז קלאָר געוואָרען: עס איז די תפילה פאַר די מאראַנען, פאַר יענע אומגליקליכע נפשות, וועלכע זענען אין די פינסטערע רדיפות־צייטען געצוואונגען געוואָרען דורך אונמענשליכע מאַטערנישען און שייטער־הויפענס און אינקוויזיטאָרישע מיטלען צו פערבייטען גאָט און אמונה, צו זיין למראית עין אָנהענגער פון אַ נייעם גאָט מיט אַ נייער אמונה, בעת דאָס הארץ אינעווייניג האָט זיך געצאַפּעלט און געצויגען צום אַלטען גלויבען פון זייערע פאָטערס. איינמאָל אין יאָהר, אינ׳ם הייליגסטען אָווענד, ווען דאָס הארץ איז שוין געווען צו שווער, זענען די דאָזיגע אנוסים זיך צונויפגעקומען אין בעהאַלטענע גאָטס־הייזער, אין הייהלען און אין וועלדער, און עס האָט זיך געהערט יענע פייערליכע געוואַלדיגע תפילה. דער נדר (היינט הייסט דאָס טויף־שווין) איז קיין נדר נישט און די שבועה איז נישט קיין שבועה. עס איז ענטשטאַנען דענסמאָל יענע הארצרייסענדע מעלאָדיע, וועלכע טראָגט מיט זיך דעם גאַנצען בעהאַלטענעם שמערץ פון אַ גאַנץ אומגליקליך פאָלק. און קהל האָט עס געריסען אין הארצען נישט וועניגער ווי די אנוסים זעלבער און זיי האָבען שטיל מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען געענטפערט: „ונסלח — כי לכל העם בשגגה”, און די דריי גרעסטע חשובים פון דער עדה האָבען זיך אָוועקגעשטעלט מיט די ספרי־תורות אין דער האַנד און האָבען פעסט און בעשטימט געזאָגט: „על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינים” —

און רעדט מען היינט פון אונזערע מאָדערנע אָבטריניגע, פון די עבריינים פון נעכטען און פון עהערנעכטען, וועלכע קיינער האָט נישט געצוואונגען און וועלכע האָבען זיך נאָר זעלבסט געצוואונגען, אנוסים, וועלכע

האָבען זיך אַליין מאַנס געווען, — קאָכט אינ'ם מענשען אויף דאָס בלוט וועגען דעם דאָזיגען שמערץ־אָנגעזאַפּטען נאָמען, וועלכען מען האָט פער־שוועכט! זאָלען מיר זיי מתיר זיין דעם נדר, בעת דער נדר איז ביי זיי דאָס העכסטע, מיט וועלכע זיי שטאָלצירען? זאָלען מיר זיי זאָגען „ונסלח", בעת זיי בעטען גאָרנישט קיין שום פערצייהונג? זאָלען מיר זיי מתיר זיין צו בעטען מיט אונז, בעת זיי ווילען דאָס גאָרנישט און האָבען קיינמאָל נישט דאָס בעדערפעניש זיך אויסצוויינען און קומען גאָרנישט? איך לאָז מיין אויג אַרומשוועבען איבער די גויים, וועלכע שטעהען און האָרכען, און אי־בער די אָפיצירען מיט די עפּאָלעטען און איבער די פרעמדע פרויען און איבער די דאָזיגע, וועלכע האָבען אַ גאָט אויסגעטוישט און זענען אָבטרי-ניג געוואָרען. אַרום און אַרום פלאַקערען די ליכט. די ווייסע טויטען־העמ־דער בעוועגען זיך אונהיימליך און פייערליך און דער חזן זינגט. און מיין אויג זוכט זיי און זוכט . . .

און איך געדענק יענעם בילד פון שיילאָק, ווי ער זוכט זיין טאָכטער יעסיקאַ, וועלכע איז פון איהם אַוועק צו די גויים. און ער רופט און רופט „יעסיקאַ, מיין קינד!" — אַזוי ווי היינע האָט דאָס אונז געמאָלט:

„טראָץ דעם, וואָס איך האָב אַרומגעזוכט אין דער סינאַגאָגע אין ווע־נעדיג אין אַלע ווינקעלעך, האָב איך שיילאָק'ס פּנים אין ערגעץ נישט גע־קאָנט דערבליקען. און פאָרט אָט זיך מיר אַלץ אויסגעדאַכטען, אַז ער מוז שטעהן בעהאַלטען דאָרט עפּעס אונטער איינעם פון יענע ווייסע טליתים, דאַווענענדיג הייסער פון אַלע אַנדערע יודען, מיט אַ שטורמישער ווילדקייט, מיט אַ שגעון אַרויפשרייענדיג צום כסא־הכבוד, צום מלך־אלהים! איך האָב איהם נישט געזעהן. און נאָר קעגען אָווענד, צו נעילה־צייט, ווען די הי־מעלס־טויערען ווערען שוין געשלאָסען און לאָזען קיין שום תפילה נישט מעהר צו, האָב איך אַ שטימע געהערט, אין וועלכער עס האָבען טרעהרען גערוישט, אַזעלכע, וועלכע ווערען קיינמאָל נישט מיט די אויגען געוויינט... עס איז אַ כליפּען געווען, וועלכעס קאָן אַ שטיין ריהרען צו רחמים . . . עס זענען שמערץ־טענער געווען, וועלכע קומען פון אַ ברוסט, וואָס האָט גע־האַלטען אין זיך פערשלאָסען דאָס גאַנצע ליידען, וואָס אַ גאַנץ געקוועהלט

פאָלק האָט געמוזט דערטראָגען זינט אכטצעהן הונדערט יאָהר . . . עס איז געוועזן דאָס כאַרבלען פון א נשמה, וועלבע ווארפט זיך אנידער טויט-מיעד פאַר די הימעלס-טויערען. . . און די דאָזיגע שטימע איז מיר פאָרגעקומען זעהר בעקאַנט, און מיר האָט זיך אויסגעדאַכטען, אז איך האָב זי אמאָל געהערט, ווי זי האָט געיאָמערט עבען פול פערצווייפלונג: „יעסיקא, מיין קינד!"

און אנ'אונענדליך מיטלייד נעהמט מיך אָן ביים הארצען און איך זוך אין דער סינאַגאָגע צווישען די ווייסע טליתים און אין רוף: יעסיקא, מיין קינד, וואו ביזט דו? וואו ביזט דו? . . .

פּאָעמעס און לידער

I

אופיר

געווידמעט מיין מאַמען

גאָלד און זילבער און בריליאַנטען!
רעד איך סתם פון גאָלד און זילבער
און בריליאַנטען און דיאַמאַנטען
און פון שטיינער, וועלכע לייכטען

ווי א כלה׳ס שעהנע אויגען —
מיין איך דאָס די קינדער-יאָהרען!
און עס הויבט מיר אָן אין הארצען
העל צו לייכטען און צו בלישטשען.

יאָ, איך טראָג ביי זיך אין הארצען
פון דער וועלט דעם גרעסטען לוקסוס;
טראָג בריליאַנטען, טראָג דיאַמאַנטען —
טראָג זכרונות פון דער יוגענד!

זון, לבנה, העלע שטערען!
רעד איך סתם פון העלע שטערען,
פון לבנות און פון זונען —
מיין איך דאָס די קינדער-יאָהרען!

יאָ, איך בין ביי זיך א קליינער
בורא־עולם; האָב בעשאַפען
פאַר זיך גאָר אליין א וועלטעל
מיט לבנות, זון און שטערען —

און איך טראָג זיי אין דעם האַרצען
פעסט פערפאַקט, צונויפגעבונדען
האָב איך מיר דאָס קליינע וועקטעל,
און איך האָב עס טיעף בעגראָבען --

טיעף אין האַרצען, דאָרטען ערגעץ
אין אַ ווינקעל; און זיי ליגען,
די זכרונות, ווי די מתים
טיעף אין האַרצען שטיל בעגראָבען.

נאָר אַמאָל, אַמאָל, ווען׳ס ווערט מיר
ענג און נמאס וועלט און מענשען,
ענג די הויט מיר אויף די ביינער
און פעריאָמערט די נשמה —

און עס ציהט מיך העכער, העכער
אין אנ׳אַנדער וועלט; דאָ נעהם איך
שנעל מיין גאָלדענעם צויבערשטעקען,
און בעוויז מיט איהם די וואונדער.

"כוח הדמיון„ הייסט דער שטעקען . . .
ער בעוויזט גאָר גרויסע וואונדער:
קלאַפּ איך מיט איהם אָן אויף קברים,
הויבט עס אָן אין זיי צו לעבען.

קלאַפּ איך אָן אויף מיט קברים
אין דעם טרויעריגען בית־עלמין
פון מיין טרויעריג האַרץ — גאָר אַלטע,
אַלטע חלומות, זיי דערוואַכען

טויטע חלומות — פון די קברים
גניצען זיי מיעד און שלעפעריג;
איינציגווייז נאָר הויבען זיי זיך
אָן צו ריהרען, און זיי שטעהען

פלוצים אויף צו תחית־המתים. —
גאַנצע בערג פון בריליאַנטען
און דיאַמאַנטען, און אַ הימעל
פול מיט זונען, לייכטען פלוצים!

און עס בלישטשעט און עס לייכט זיך
און עס זינגט זיך מיר אין הארצען —
זיי געלויבט, דו אַלט, שעהן וועלטעל!
זיי געגריסט מיר, אַלטע יוגענד!

זעהסטו נישט זיך הימלען שפּאַלטען?
הערסטו נישט מלאָכים זינגען? —
זיי געגריסט מיר, אַלטע יוגענד!
זיי געלויבט, דו אַלט, שעהן וועלטעל!

גלייך אַ נעסט פון לויטער פייגעל
ווערט מיין קאָפּ פון מיר; טויזענד יונגע,
פרישע פייגעל זינגען, טרעלען
לאַנג געשטאָרבענע מעלאָדיען.

פלוצים מיין איך, איך אליין נאָך
בין אַ קינדעל, ביי מיין וויעגעל
זיצט די אַלטע, אַלטע באָבע,
און זי וויעגט מיך און זי זינגט מיר.

אוןזי זינגט מיר שטיל א לידעל
פון אנ'אייביג לאנגער יוגענד,
פון א גליק, וואס קיינמאל, קיינמאל
ווייכט עס נישט אוועק פון מענשען.

און די גרינע סטעזשקעס פון איהר
הויב, זיי פאלען מיר אין פנים;
שפעטער פאלען גאר אויך טרעהרען . . .
און פון גליק זינגט זי נאך שטענדיג.

לאנג געשטארבען איז די באבע
און דאס לידעל — ס'איז א ליגען —
און געשטארבען איז די יוגענד,
און דאס גליק, ס'וויל גארנישט לעבען.

פלוצים מיין איך, אין דעם חדר
זיץ איך נאך ביים אלטען רבי'ן,
און פון הימעל ווארפט א גראשען
מיר אראב דער מלאך פימפער . . .

לאנג שוין האב איך דיך פערגעסען,
גרויסער, שטילער מלאך פימפער!
דאך דער גראשען, דאך דער גראשען —
דיך קען קינדער נישט פערגעסען.

און עס קלינגט דער קלאנג פון גראשען
אייביג נאך אין דער נשמה . . .
און דער ריינער הויך פון מלאך
בלייבט נאר ביי יחידים קלעבען . . .

בין איך איינער פון יחידים?
איז ביי מיר אַ הויך געבליבען
פון אַ מלאָך? עפּעס טאַקי
ווערט מיר נמאס צווישען מענשען.

פּלוצים מיין איך, אין בית־המדרש
זיץ איך נאָך ביים אַלטען דיין,
און איך בין אַ היבשער בחור,
און איך לערען דעם ר"ן „אין ברירה" . . .

שטילע ווינטען, בלויע לופטען,
עפּעס פול מיט צויבער־וואונדער,
קומען שטיל צו אונז צו פאָהרען —
און איך לערען דעם ר"ן „אין ברירה".

שטיל דערצעהלט מיר מיינ'ס אַ חבר
יענע וואונדערליכע מעשה
פון דעם בעל־הטורים, וועלכער
איז געווען דער גרעסטער אביון.

און פּאַפּיער און טינט צום שרייבען
האָט ער נישט געהאַט גאָר קיינמאָל,
און ער האָט מיט טויטע קויהלען
אויף די ווענד פון בית־המדרש.

אַלעס, אַלעס אויפגעשריבען;
אַלעס, וואָס מיר לערנען איצט נאָך,
איז נאָר בית־המדרש־קויהלען . . .
און איך לערען דעם ר"ן „אין ברירה".

דורך די אָפענע פענסטער גיסען
זיך פון גאָרטען ווארמע שטראָמען
זיסע לופט; א גאָלדען פליגעל
זשומט פערביי מיר פאר די אויערען.

אויבענאָן זיצט אונזער דיין
מיט דעם גרעסטען ברייטען שטערען,
און ער שוויצט דער גרויסער שטערען;
דאָך די גרויסע אויגען לייכטען.

און ארום איהם די תלמידים —
אויף מיר קוקט ר' געציל חקרן
אונזער דיין, און ער זאָגט מיר:
„ווייסטו, קינד, וואָס איז „אין ברירה"?

יאָהרען לאנגע, יאָהרען זענען
שוין זייט דענסמאָל אָבגערונען;
קברים פיעלע צוגעקומען,
וועניגער די פריינד געוואָרען.

און גאָר וואסער פיעלע זענען
אָבגעפלאָסען. אין די אויערען
קלינגט מיר אַלץ נאָך, אַלץ נאָך יענע
גרויסע תורה פון „אין ברירה".

נישט קיין ברירה איז פאַרהאַנען —
נאָך אלס קינד האָב איך געלערענט
ביי דעם רבי'ן יענע תורה.
שפעטער ביי דעם גרעסטען רבי'ן

(לעבען הייסט דער גרעסטער רבי!)
האָב איך ווידער דאָס געלערענט —
און איך ווייס, אַז אין דעם לעבען
איז קיין ברירה נישט פאַרהאַנען.

וואָס געשעהט אונז מוז געשעהען,
וואָס מען טהוט אונז מוז גאַר ווערען
אונז געטהון, און אויך מיר זעלבער
מאַכען אַלעס אָהן אַ ברירה . . .

דאָס האָט אויך געזאָגט דער גרויכעו',
אונזער גרויסער יוד שפּינאָזאַ —
און דערמאָהן אין איצט שפּינאָזאַ,
דאָ געדענק איך געציל חקרן.

מיט דעם גרויסען, ברייטען שטערען
האָט ער פיעל געטראַכט, געחוקרט,
האָט אַ סך, אַ סך געלערענט
ספרים פיעלע וואונדערליכע.

איז ביינאַכט נישט פיעל געשלאָפען —
ס'האָט איהם נישט געלאָזט — דאָ איז ער
אויפגעשטאַנען, אָנגעצונדען
זיך אַ ליכטעל, אָדער אין דער

פינסטער האָט ער דאָ געלערענט
אַלע וואונדערליכע זאַכען;
האָט געלערענט דעם רמב"מ'ס „מורה",
האָט געלערענט די חקירה־ספרים.

און צום סוף גאָר אָנגעהויבען
האָט ער פּלוצים די „קבלה" ;
האָט פערטראַכט זיך ; שפּעטער האָט ער
גאָר די „אַלכעמיע" געלערענט.

און איז שטיל און בלייך געוואָרען. —
שטראַהלען פאַלען אויף זיין פּנים
פון דער זון ; ער זיצט און פרעגט נאָך :
„ווייסטו, קינד, וואָס איז „אין ברירה ?"

יאָהרען, לאַנגע יאָהרען זענען
שוין זייט דענסמאָל אָבגערונען ;
קברים פיעלע צוגעקומען,
וועניגער די פריינד געוואָרען.

ווי פון שניי די ווייסע ברעקלעך,
וועלכע פאַלען אויף די שוואַרצע
פליגלען פון א ראָב — ערשיינען
מיר זכרונות ליכטיג־העלע.

אין מיין טונקעל שוואַרצען לעבען. —
אַך, וואו זענט איהר גאָלדענע יאָהרען ?
וואו איז יעצט ר' געציל חקרן ?
מיינע חברים, יעצט וואו זענט איהר ?

איצעק שפּינוועבס, מיינ'ס א חבר,
האָט געהאַט דאָס ערגסטע קעפּעל —
פאַר דעם אָבער אין א שטעדטעל
איז ער יעצט א רב געוואָרען.

פּישקע, וועלכר האָט גע׳גנב׳עט
פון מהרש״א די בעסטע קשיות,
האָט גאָר יעצט אַ פערד גע׳גנב׳עט —
און ער זיצט אַ תפוס נעבעך.

לייזער בונעמ׳ס איז אַ שניידער
יעצט אין ווילנא; דענסמאָל האָט ער
ביי אונז אַלעמען געהייסען
דער וואַרכיווקער גרויסער עלוי.

און דער גענעראַל קוגעלצעוו,
איז גאָר יעצט אַ גרויסער פּאָניע
און ער וואוינט זיך דאָרט אין פּיטער —
אונזער חיימ׳ל קנאַקער איז דאָס.

און ר׳ געציל, אַך ר׳ געציל,
איז משוגע גאָר געוואָרען . . .
האָט געזאָגט: ער האָט געפונען
עפּעס גאָר אַ וועלט אַ נייע;

און ביים נאָמען הייסט זי „אופיר״ —
טאָג און נאַכט האָט ער גערעדט נאָר
פון זיין אופיר: איז נישט מעהר שוין
שטיל געוועזן, און נאָר נאָך בלייבער.

איינמאָל אין דערפריה איז געציל
חקרן אויפגעשטאַנען; האָט זיך
איינגעפּאַקט און איז געפאָהרען
זוכען זיך זיין אינזעל „אופיר״.

II

אויף די חורבות פון קארטאגע,
אויף די פוסטע, וויסטע שטיינער,
וועלכע ליגען דא און דארטען
אנגעווארפען, זיצט דער רוימער

קאיוס מאריוס שטום און טרויעריג,
און עס בליקען זיינע אויגען
אהן אנ׳אויפהער אויף די שטיינער —...
און די אויגען וויינען גארנישט.

שטומער וועהטאג! ערגער איז ער
ווי גאר טויזענד טייכען טרעהרען!
יעצט דערמאהנט זיך קאיוס מאריוס
אן זיין פיינד, דעם רוימער סולא.

ער דערמאהנט זיך יעצט די צייטען,
אז ער איז געוועזען גליקליך,
איז געוועזען גרויס און מעכטיג
און ער האט געמיינט, אז אייביג,

אייביג וועט דאס גליק שוין דויערען —...
פלוצים אבער איז געווארען
אלעס אנדערש; אויף די חורבות
פון קארטאגע זיצט און טרויערט ער.

ליעבער לעזער! נאך פאר־יאהרען
האב איך אין בערלין געזעהן
אט דאסזעלבע בילד פון מאריוס
וואס עס האט געמאלט א מאלער.

און עס איז מיר קאַלט געוואָרען
און אויך היים אין מיינע ביינער —
און איך האָב דערמאָהנט זיך פּלוצים
אָן מיין רבי'ן געציל חקרן.

אין אָדעסע, אויף די ברעגעס
פון דעם שווארצען ים, שטעהט איינער
שטום און טרויעריג, וויינט און קלאָגט נישט —
איך דערקען דיך, געציל חקרן!

בליקט און גלאָצט אריין אין וואסער,
און די קנייטשען פון זיין שטערען
ווערען גרעסער, ווערען טיעפער,
און די אויגען ווערען קלענער

און די קליינע אויגען זענען
יעצט שוין גאָר אָהן גלאַנץ און לעבען;
אויסגעטרוקענט שוין די טרעהרען.
אויסגעלאָשען איז דאָס פייער,

און נאָר נאָך אביסעל זיפצען
קען ער ווען עס ווערט איהם ביטער —
און ער זיפצט יעצט; ווי דער אָטעם
פון א גוסס איז זיין זיפצען.

אך, ווי אַלט איז יעצט ר' געציל,
ווי געבויגען איז דער רוקען,
ווי געקרימט ביי איהם די קניהען,
און די האָר ווי ווייס זיי זענען!

און ער שטעהט נאָך אַלץ און גלאָצט נאָך
טיעף אַריין אין שוואַרצען וואַסער,
און ער קלערט נאָך אַלץ און טראַכט נאָך
פון זיין טרויעריג שוואַרצען לעבען . . .

„אַלט בין איך און מיעד געוואָרען.
ווייט, זעהר ווייט שוין איז די יוגענד,
און דער סוף איז שוין גאָר נאָהנט —
ווען בין איך געווען דען גליקליך ?

„און איך האָב געגלויבט, געגלויבט אַלץ,
וואָס זיי זאָגען מיר, אַז מאָרגען —
פאַלשע תורה, פאַלשער גלויבען !
ווען דען האָב איך גליק געגאָסען ?

„גלויב קיין געטער, גלויב קיין מענשען
ווען זיי זאָגען דיר, אַז מאָרגען :
„היינט מוזטו שוין ליידען, אָבער
מאָרגען וועסטו גליקליך ווערען" —

„שלעכטע סוחרים ! זיי בעצאָהלען
נישט די וועקסלען, וואָס זיי האָבען
דיר געגעבען. זעהט, זיי האָבען
מיר באַנקראָט געמאַכט דאָס לעבען,

„וואָס זיי האָבען מיט די פאַלשע
צונגען זיך פון מיר געליהען ;
האָבען אויסגענאַרט מיט ווערטלעך
און מיט פשט'לעך מיר דאָס לעבען.

„האָבען אויסגענאַרט מיט ווערטלעך
מיינע יונגע, העלע אויגען,
און זיי האָבען בלינד געמאַכט זיי —
אַט די מערדערס פון דער יוגענד.

„איינציג, איינציגווייז דאַן האָבען
זיי די צייהן מיר אָבגענומען,
וועלכע זענען ווי אַ שטאַרקע,
שטאָלצע וואַך איז מויל געשטאַנען.

„ווי אַ פאַלשע דלילה האָבען
זיי מיר אויסגענאַרט די סודות
פון מיין קראַפט; זיי האָבען מיינע
שוואַרצע לאָקען צוגענומען.

„ווי איך וואָלט גאַר זיין אַנ׳אָבל
האָבען זיי דעם גאַנצען קאָפּ מיר
ווי מיט גרויען אַש בעשאָטען . . .
אָבער דאָס איז נישט גענוג נאָך.

„דען זיי האָבען אָבגעשנייט דאַן
פראָסטיג וויים דעם גאַנצען קאָפּ מיר,
אַז עס פריערט אַזש די נשמה
מיט אין קאַלטען, וויסטען קערפּער.

„האָבען דאַן מיר אויסגעזויגען
היץ און וואַרעמקייט און פייער;
האָבען אויסגענאָגט די פרישע
זאַפטען מיר פון מיינע ביינער.

און די ביינער, אַך די יונגע,
פריש געזונדטע ביינער מיינע,
אוי, ווי מיעד און מאַט און שלעפעריג
זענען זיי מיר יעצט געוואָרען!

„אוי, ווי ווילען זיי שויו רוהען
אין אַ קיהלען, שטילען ווינקעל,
וואו פון אויבען בלאָזט אַ ווינטעל
און עס וואַקסט גאָר שטיל אַ גרעזעל...

„ביזטו טאַקי שוין פערשוואונדען,
יוגענד מיינע? איינמאָל וואָלט איך
וועלען זיין אַ קינד נאָך, איינמאָל
פריש און פרעהליך עכט נאָך לאַכען!"

און אַ וואונדער! געציל חקרנ'ם
אויגען הויבען אָן צו גלאַנצען
גאָר ווי נאָך פאַרצייטענס; פּלוצים
הויבען זיי אויך אָן צו טראָפּען.

און עס קלאַפּען קליינע, ווייכע
פערעל איהם פון זיינע אויגען;
און זיי שיטען ווי אַ קלאָרער
טוי זיך אוים אויף זיינע באַקען.

און ער לאַכט יעצט מילד, צופריעדען
און ער זאָגט דאַן: „יענע מענשען,
יענע געטער, וועלכע הייסען
גלויבען, זענען אָהנע בושה.

„אַז זיי זעהען, ווי דעם מענשען
איז די יוגענד שוין פערשוואונדען
און דאָס לעבען נעהמט אַ סוף איין —
הויבען זיי אָן איינצורעדען,

„אַז אַ לעבען, פריש און לוסטיג,
הויבט זיך דאָרטען נאָך דעם קבר
גאָר אויפסניי אָן. אָט אַזוי גאָר
כאַפּט די קאַץ די קליינע מייזלעך".

און ער שטעהט שוין ווידער, גלאָצט יעצט
טיעף אריין אין שוואַרצען וואַסער;
און ער קלערט נאָך אַלץ און טראַכט נאָך
פון זיין טרויעריג שוואַרצען לעבען . . .

„און איך געציל חקרן בין קיין
מייזעל, וואָס עס לאָזט זיך כאַפּען;
טויזענד גרויסע מענשען פאַר מיר
האָבען מיר דעם וועג געוויזען.

„טויזענד גרויסע מענשען פאַר מיר
האָבען נישט געלאָזט זיך נאַרען;
האָבען נישט געוואָלט אין עלענד
און אין נויט און דחקות לעבען.

„האָבען נישט געוואָלט די יוגענד
לאָזען גזל'ען זיך; נישט שטאַרבען,
ווי מען האָט זיי פאַרגעשריבען . . .
און זיי האָבען אַלעס, אַלעס

„אויסגעפיהרט, אז נישט קיין געטער,
נישט קיין מענשען האָבען דענסמאָל
זיי געקאָנט גאָר עפּעס מאַכען —
און זיי לעבען טאַקי היינט נאָך

„טויזענד גרויסע מענשען פאַר מיר
האָבען זיך געזוכט אַ דרך,
ווי צו לעבען אייביג, אייביג
אין עשירות און צופריעדען.

„און זיי האָבען זיך געפונען
באַלד דעם דרך, ווי צו מאַכען
גאָלד און זילבער. „אַלכעמי" הייסט
יענע גרויסע וואָהרע חכמה.

„נעמהט מען שמאַטעס, נעהמט מען בלאָטע,
און מען טהוט דערצו די סגולות,
וואָס איז צו דער אַרבייט נויטיג —
קען מען מאַכען גאָלד און זילבער.

„גרויסע מענשען „אַלכעמיסטען"
האָבען דאָס געפּרובט און האָבען
גאָלד און זילבער און בריליאַנטען
באַלד געמאַכט זיך אָהן אַ שיעור.

„און זיי האָבען זייערע סודות
קיינעם נישט געוואָלט ענטדעקען;
האָבען נישט געוואָלט ענטדעקען,
וואו עס ליגען יענע אוצרות.

„און נאָך אַנדערע גרויסע סודות
האָבען זיי אַרויסבעקומען;
יענעם גרויסען סוד פון לעבען,
ווי מען קען גאָר אייביג לעבען.

„און גאָר פיעלע, פיעלע פון זיי
לעבען טאַקי לאַנג און אייביג;
איינער — ניקאָליי פלאַמעליוס
לעבט שוין טויזענד לאַנגע יאָהרען.

„ניקאָליי פלאַמעליוס, וועלכער
לעבט שוין טויזענד לאַנגע יאָהרען,
איז געוועזן אַ גרויסער חכם,
האָט דערפאָרשט די גרעסטע סודות,

„האָט געמאַכט פון בליי און קופּער
און פון שמאַטעס און פון בלאָטעס
און מיט סגולות און קמיעות,
גאָלד און זילבער אָהן אַ שיעור —

„און ענטדעקט האָט ער דעם גרויסען,
גרויסען סוד פון לעבען אייביג;
ווי אַ מענש קען אייביג יונג זיין
און געזונד און פריש און פרעהליך.

„נאָך צו שלמה מלך'ס צייטען
האָט זיך ניקאָליי פלאַמעליוס
צו דער וועלט בעוויזען; אָבער
אַנדערש האָט ער דאַן געהייסען.

„און אין זעכצעהנטען יאָהרהונדערט
האָט מען ווידער איהם געזעהען,
ווי ער איז געווען אין דייטשלאַנד
און געמאַכט דאָרט גאָלד און זילבער

„און זייט דענסמאָל איז ער ווידער
גאָר פערשוואונדען; דאָך פון יאָהרען,
ווי איך האָב געלערענט די הכמה
פון דער אַלכעמי, האָב איך איהם

„איינמאָל ביי דער נאַכט דערזעהען,
און איך האָב דערקענט איהם דענסמאָל
אָן די גרויסע קעלבער־אויגען —
דאָס איז ניקאָליי פלאַמעליום!

„דאָך דער דאָזיגער פלאַמעליום
איז קיין יחיד נישט געבליבען;
טויזענד אַנדערע גרויסע מענשען
האָבען יענע קונץ בעוויזען.

„און זיי זענען רייך געוואָרען
און זיי זענען יונג געבליבען
פּאַראַצעלזוס, קאַליאָסטראָ
און נאָך פיעל בעריהמטע מענשען.

„גרויסע מענשען, קענט איהר מיר נישט
זאָגען אייערע גרויסע סודות?
קען אויך איך גאָר אפשר ווערען
„טשלען" פון אייערע קלוגע חברות?

„קענט איהר מיר דעם וועג נישט ווייזען,
ווי מען פאָהרט צום גליק אויף אייביג?
גוטע מענשען! קלוגע מענשען!
פיהרט מיך דאָך צום גליק אויף אייביג!

„אָבער יענע קלוגע מענשען
האַלטען צוגעשטאָפּט די מיילער;
שווייגען ווי די טויטע — זענען
אָבער לעבעדיגע מענשען.

„און איך געציל חקרן האָב גאָר
לאַנג געקלערט און לאַנג געחוקר'ט;
און איך געציל חקרן האָב דאַן
גאַנץ אַליין ענטדעקט די סודות.

„האָב געפאָרשט, געזוכט, געלערענט
טויזענד אַלטע וואונדער־ספרים
און איך בין דעם סוד דערגאַנגען
דורך דעם איינעם וואָרט פון אופיר.

„אופיר! אופיר! — גאָלד און זילבער
און דיאַמאַנטען און בריליאַנטען
און אַ יוגענד ביז אויף אייביג
וועל איך האָבען דאָרט אין אופיר!..."

און עס גלאַנצען זיינע אויגען
און עס לאַכט איהם יעדער אבר —
ווי אַ גרויסע קרוין פון אופיר
הענגט פאַר איהם די זון אין הימעל.

„אך, ווי נאַריש זענען מענשען
וואָס זיי האָבען נישט פערשטאַנען:
ווער עס וויל געזונד און גליקליך
ווערען, מוז קיין אופיר פאָהרען.

„נאָך פאַרצייטענס, גאָר פאַר לאַנגע
יאָהרען, איז געווען אַ מלכה;
מלכה שבא האָט זי געהייסען —
און עס איז געווען אַ מלך,

„אונזער גרויסער חכם שלמה. —
איינמאָל איז פון שבא די מלכה
צו דעם גרויסען חכם שלמה
הינגעפאָהרען חכמות הערען.

„און זי האָט געהאַט בריליאַנטען
גרויסע אין איהר שטערען; (אויגען
רופען אָן דאָס פאַלש די מענשען) —
און זי האָט געקוקט אויף שלמה'ן.

„איהם איז עפּעס גאָרנישט היימליך
פלוצים אין זיין הארץ געוואָרען;
טויזענד ווייבער האָט ער דרינען —
דאָך עס קוקט אַזוי נישט קיינע.

„און זי האָט געבראַכט גאָר גרויסע
וואונדערליכע רעטענישען
מיט מיט־זיך פון איהרע לענדער
און זי פרעגט די רעטענישען:

„גרויסער מלך שלמה! קענסטו
מיר נישט זאָגען, וואָס איז יוגענד?
און ער קלערט און זאָגט דאָן „יוגענד
איז פאַרהאַנען נאָר אין אופיר".

„גרויסער מלך שלמה! קענסטו
מיר נישט זאָגען: איז פאַרהאַנען
אייביג לעבען?" — „אייביג לעבען
איז פאַרהאַנען נאָר אין אופיר".

„און עס לאַכט די קלוגע מלכה
און זי פּאַטשט זיך אין די הענטלעך:
„גרויסער שלמה! האָסט געטראָפען
אַלע מיינע רעטענישען!

„אופיר איז די שעהנע אינזעל,
וואו מען ליעבט און לעבט נאָר אייביג,
דאָרטען איז מען יונג און קרעפטיג
אָהן אַנ'אויפהער אָהן אַנ'ענדע.

„דאָרטען היילען אוים די וואונדען,
וואָס דער מענש האָט דאָ געקריגען;
דאָרטען האָט מען גאָלד און זילבער
אָהן אַנ'אויפהער, אָהן אַ שיעור.

„איך אַליין פון שבא די מלכה
לעב שוין טויזענד לאַנגע יאָהרען;
זאָגט, דערקענט איהר מיר אַן פּנים,
אַז איך בין שוין אַלט אַביסעל?

„יאָ איך בין געשמינקט, געפּודערט,
פּונקט ווי אַלע אייערע דאַמען —
אָבער שמינקע און אויך פּודער
האָב איך מיר געקויפט אין אופיר.

„...און דאָס זענען טייערע סחורות
עבט און האַלטען אייביג, אייביג —
און נאָך טויזענד לאַנגע יאָהרען
וועל איך לעבען און גאָר יונג זיין.

„איך אַליין פון שבא די מלכה
האָב געמאַכט זיך גאָלד אָהן שיעור.
און דיאַמאַנטען און ברילינטען —
גא דיר איינעם אַ מתנה!” —

„און זי גיט דעם קלוגען מלך
יענעם גרויסען שעהנעם דימענט
וואָס זי האָט געבראַכט פון אופיר —
ווי עס שטעהט דערמאָהנט אין פּסוק.

„יענעם דימענט האָט די מלכה
מיט די הענד אַליין געקנעטען
פון די שמאַטעס, פון די בלאַטעס,
מיט די סגולות און קמיעות.

„דען די מלכה איז געוועזען
מלכה פון די אַלכעמיסטען,
און זי האָט געוואָלט, אז שלמה
זאָל; ווי זי, די סודות וויסען . . .

„אָבער אונזער קלוגער מלך
האָט זיך גאָרנישט קלוג בענומען,
און ער איז פערדרעהט געוואָרען
און דערשראָקען ווי א יונגעל.

„און ער האָט פערגעסען פרעגען
ביי איהר אין דער רעכטער רגע,
זי זאָל וויזען איהם דעם דרך,
ווי מען פאָהרט אוועק קיין אופיר.

„און די מלכה איז געפאָהרען
גאָר אליין. — אך, קיינער ווייס נישט
עד היום דעם רעכטען דרך,
ווי מען פאָהרט אוועק קיין אופיר.

„און די מלכה איז געפאָהרען
גאָר אליין. — אך, קיינער ווייס נישט
ער היום דעם רעכטען דרך,
ווי מען פאָהרט אוועק קיין אופיר!

„נאָר אליין איך, געציל חקרן,
ביז דערגאַנגען מיט דעם שכל
יענעם וועג, דעם וואונדערבארען,
ווי מען פאָהרט אוועק קיין אופיר!

„בין דערגאַנגען פונקט ווי יענע
וועלטבעריהמטע אלכעמיסטען,
וואָס זיי האָבען גאָלד און זילבער
און זיי לעבען אייביג, אייביג.

„יעצט אוועק, אוועק קיין אופיר,
כ'וויל נישט ווארטען מעהר און הארען;
כ'וויל נאר לוסטיג זיין און פרעהליך —
יעצט אוועק, אוועק קיין אופיר!"

און עס לאכט יעצט געציל חקרן,
ווי א קינד וואס קיינמאל נאך נישט
האט זיין הארץ גענאגט א צרה —
און עס לאכען אויך די הימלען,

ליכטיג-העלע כמארעס שיפען
זיך ארום אין בלויען הימעל;
שטיל איז אומעטום; עס לאזט זיך
ווייך אראב די נאכט די שטילע,
ווי א לאנד אוים לויטער אופיר

ליגט דער הימעל אויסגעגאסען;
אין איהם הענגען די ברילִיאנטען,
ווי געמאכט אוים לויטער שטערען —

און עס הענגט דארט די לבנה,
ווי די גרויסע קרוין אוים דימענט,
וואס עס האט פון שבא די מלכה
שלמה'ן מיטגעבראכט פון אופיר.

שטיל ליגט אין דער שיף רב געציל,
און ער שלאפט און שנארכט פאמעליך;
און עס שעפטשען זיינע ליפען:
„יעצט אוועק, אוועק קיין אופיר!"

אויף דעם גרויסען, וועלטבעריהמטען
משה מענדעלזאָהן דערצעהלט מען:
ער האָט אַלע, אַלע חכמות
און ידיעות אויסגעלערענט.

און נאָר איינער פון די חכמות
איז איהם פרעמד און ווייט געבליבען;
די „היסטאָריע" הייסט די חכמה —
דאָקטאָר קייזערלינג דערצעהלט דאָס.

אויך ר' געציל אונזער חקרן
האָט פערשטאַנען אַלע חכמות;
נישט געוואוסט האָט ער נאָר איינע,
און זי הייסט די געאָגראַפיע.

געאָגראַפיע! אך ווי נוצליך
ביזטו שטענדיג אונז געוועזען —
וואַנדערסטו אַרום אין לעבען,
מוזטו קענען געאָגראַפיע.

קענסטו אָבער נישט די גרויסע,
שעהנע חכמה געאָגראַפיע,
ועסטו בלאָנדזשען אין דיין לעבען
פון דער קינדהייט ביז דער עלטער.

ועסטו בלאָנדזשען אין דיין לעבען
און דו וועסט נישט קיינמאָל וויסען
וואו צו געהן, וואו צו רוהען,
וואו געפינען, וואָס דו זוכסט דיר,

רעכטע וועגען, רעכטע שטעגען —
און דו וועסט צו זיי נישט טרעפען ;
נעבען דיר ליגט גאָלד און זילבער,
און דו געהסט דיר פּונקט דערנעבען.

געאָגראַפיע ! — געציל חקרן
האָט זי נעבעך נישט געלערענט ;
טויזענד חכמות האָט דערפאָרשט ער
און די נוצליכסטע פערגעסען . . .

ליעבע לעזער ! נאָר נאָך וועניג
האָב איך אייך יעצט צו דערצעהלען ;
מיעד און מאַט בין אליין שוין
אַלעם, דאַכט זיך, געהט צו ענדע . . .

יאָהרען פליהען, יאָהרען קומען.
אויף דעם וואַסער פאָהרט די שיף נאָך —
„ליעבע, גוטע מענשען ! קענט איהר
מיר נישט זאָגען, וואו איז אופיר ?"

געציל חקרן פאָהרט נאָך אויף דעם
שוואַרצען ים אין שוואַרצען לעבען,
און ער זוכט נאָך אַלץ זיין אופיר . . .
אַך, ער קען נישט געאָגראַפיע !

ווייסער טויזענדמאָל ווי פריהער
איז דער קאָפּ איהם שוין געוואָרען ;
שניי — א גאַנצער באַרג לבנון
ליגט דאָרט אויף איהם אויסגעגאָסען.

און די אויגען, אַך, זיי זענען
באַלד איינגאַנצען איהם פערלאָשען,
און די אויערען, אַך, זיי זענען
שוין איינגאַנצען טויב געוואָרען!

איינגעפאַלעןביידע באַקען,
און עס שטאַרען נאָר צוויי ביינער
שטאַרק אַרויס, און אויפגעהאָנגען
איז אויף זיי אַ געלבליך לעדער.

און די צייהן אין מויל, די לעצטע,
אַך, זיי זענען שוין פערשוואונדען!
ווי פערזונקענע מצבות
שטעקען דאָרט נאָך צוויי דריי וואָרצלען.

און די מאַטע, אַלטע ביינער,
אוי ווי מיעד און אויסגעטרוקענט
זענען זיי איהם שוין געוואָרען —
און ער מוז זיי נעבעך שלעפּען.

אוי, ווי ווילען זיי שוין רוהען
אין אַ קיהלען, שטילען ווינקעל,
וואו פון אויבען בלאָזט אַ ווינטעל;
וואו עס וואַקסט גאָר שטיל אַ גרעזעל.

קרום דער רוקען, קרום די קניהען,
האַנד און פיס ווי צוגעקאָוועט,
און זיי וועגען טויזענד פונטען . . .
און ער מוז דאָס אַלץ נאָך שלעפּען.

געציל חקרן קען שוין מעהר נישט
געהן, קען שוין מעהר נישט שטעהן ;
קען נישט עסען, קען נישט רעדען —
דאָך עס חלומ'ט זיך איהם אופיר.

יאָהרען קומען, יאָהרען געהען,
אויף דעם וואַסער פאָהרט די שיף נאָך —
„ליעבע מענשען! גוטע מענשען!
זאָגט, איהר ווייסט נישט, וואו איז אופיר?"

ניין, עס ווייסען נישט די מענשען
וואו, עס איז א לאַנד פון יוגענד,
וועלכע דויערט אייביג, אייביג,
און מען האָט דאָרט גאָלד און זילבער!

ווינד און שטורעם. — האַלב ווי טויט שוין
ליגט ר' געציל אין דעם שטיבעל
פון זיין שיף ; גאַנץ ווי פערשלייערט
ליגט די וועלט פאַר זיינע אויגען

ווי א חלום ליגט זיין לעבען
הינטער איהם! ער זעלבער קומט זיך
פאָר א לאַנגער, וויסטער, חלום —
פּלוצים הויבט עס אָן צו לייכטען.

און עס לייכט צוערשט פון ווייטען,
און עס לייכט באַלד נעהנטער, נעהנטער ;
און ער זעהט עס דורך דעם שלייער —
שטיל געוואָרען איז דער שטורעם.

און נאָר גאָלדענע פייגעל זינגען
גאָלדענע, ווייכע מעלאָדיען,
אַז עס טאַנצט אַזש די נשמה
אין דעם קאָלטען, וויסטען קערפער.

איז דאָס נישט די אינזעל אופיר? —
ווי אַ ווייכע, פרישע יונגענד
ליגט זי פאַר איהם אויסגעגאָסען,
און ער זעהט זי מיט די אויגען.

און דיאַמאַנטען און בריליאַנטען
לייכטען, בליצען דאָ און דאָרטען;
אַלעס, אַלעס איז איין אייביג
ליכט פון מזרח ביז צו מערב.

און אויך ווייכע, קיהלע שאָטענס
לאָזען זיך אַראָב פאַמעליך —
אוי ווי ווילט זיך שוין דאָרט רוהען
אין דעם קיהלען, שטילען ווינקעל!

און שוין ווידער בליצען טויזענד
גאָלדענע זונען און לבנות . . .
אַך, די מיעדע אויגען זיינע
האָבען'ם נישט געקאָנט דערטראָגען!

און ער האָט זיי שטיל געשלאָסען
צוגעדריקט זיי, אַך, אויף אייביג —
און עס דאַכט זיך, אַז זיי קוקען
אויף די גאָלדענע שוועל פון אופיר.

און עס דאַכט זיך: אויף די אַלטע
אָבגעוועלקטע ליפּען זיינע
שטעהט אַ גאָלדען כתב געשריבען:
„יאָ, דאָ איז דאָס רעכטע אופיר!" . . .

משיח

בּיינאַכט אוים דער שטילקייט הער איך אַ רעש'ן,
ווי רעש'ן פון קייטען,
ווען שווער געשמידטע רינגען זיך רייסען — —
אויפגעמאַכט האָט זיך
דער הימעל,
און אַ בלענדענדער שטראָם,
אַ שטראַהלען־וואַסערפאַל
האָט אַ גאָס זיך געגעבען
אויף אַלצדינג פלוצלינג,
רויט און בלוי געמישט —
און איך בין געפאַלען אַהין אויף מיין פּנים:

אָט האָט זיך בעוויזען גאָט פון צבאות!

אין חשמל און תרשיש, אויף פורפורנע וואָלקען
נעבעל וואָס שוועבען
אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב,
אין דעם סאַפּירענעם שטוהל,
צו־קאָפּענס די זון איהם, די לבנה צו־פוסען,
און זיינע זוימען פערפלייצען די הימלען:
אַזוי זיצט שוועבענד גאָט פון צבאות.
אויבען אָבער
צום זוים פון דער שטוהל,
צו דער לעהן פון כסא־הכבוד
שטעהט צוגעשמידט

מיט גאָלדענע שטאַרקע קייטען
משיח, אונזער קעניג משיח . . .

און אויגענבליקליך האָב איך דיך דערקענט משיח!
אין דעם פייער פון דיינע אויגען,
הייליג פייער,
וואָס ברענט אין׳ם אויג פון יעדען דיכטער
און זעהער און נביא און דערלייזער,
אין עדלען אָבשיין אויבען אויף דיין שטערען,
אין טיעפען מיטלייד אויף דיינע בלאַסע באַקען,
אין ציטער־פייער אויף דיינע פיינע ליפען.
און מעהר פון אַלעם
האָב איך דיך דערקענט
אין די קייטען אויף דיינע הענד
(אַזעלכע קייטען האָב איך געזעהן
אַמאָל אויך אויף די הענד פון פּראָמעטהיים.
דערפאַר וואָס ער האָט דאָס ליכט געבראַכט!)
אין אַלעם,
אין אָט דעם אַלעם האָב איך דיך דערקענט:
דו ביזט עס, ביזט עס, מיין קעניג און משיח!

און אין גאָלדענע קייטען,
קייטען וואָס רייסען נישט קיינמאָל,
ביזט דו געשמידט שוין טויזענדער יאָהרען
צום שטוהל פון גאָט דעם הערר,
און קענסט דיך פון אָרט נישט ריהרען;
און דיינע אויגען מוזען זעהען פון אויבען
אַלע קוואַהלען און ליידען און מאַטערנישען
פון דיינע ברידער־מענשען —
און העלפען קענסט דו נישט.

און יעדען טאָג און יעדע שעה און יעדע רגע,
ווען דיין אויג זעהט אַ נייע צרה,
ווען דיין אויער הערט: ניי בלוט
שרייט צו דיר פון דער ערד,
דאָ רייסט אין דיר דיין געדולד
און עס פלאַמט דיין צאָרן אין די געשוואָלענע אָדערען,
און כאַפּסט דיך אויף, און פּרובסט
דיינע קייטען צו צערייסען
און פריי די הענד צו קריגען,
און רייסט דיך אראָב
צו דער ערד, צו דער ערד,
און ווילסט העלפען און בעפרייען און רעטען
דעם שוואַכען פון שטאַרקען און בעדריקטע פון בעדריקער.
און עס הערט זיך דאָס רעש'ן פון די קייטען,
ווי דו רייסט אָן זיי
און — : „יעצט קען איך נישט לענגער!
יעצט קום איך שוין! יעצט איל איך! יעצט רעט איך!
און אָט קומט אייך באַלד די הילף!" —
אָבער געבונדען ביזט דו און קאָנסט נישט,
און דו שטרויכעלסט צוריק
און דערקענסט דיין אָהנמאַכט
און וויינסט —
און אַלעם בלייבט ווי געוועזען.
און טויזענדער יאָהרען שוין הערט זיך ביי נאַכט דאָס רעש'ן,
ווי דו ראַנגעלסט דיך . . .
און טיעף אוים דער שטילקייט האָב אויך איכ'ם געהערט!
און האָב געהערט: „אוי גאָט, אוי גאָט! ווי לאַנג דען?
„וועה איז מיר! וועה איז מיר!
„צו וואָס האָסט דו געגעבען מיר דאָס האַרץ,
„צו וואָס די נשמה,

„צו פיהלען און דורכצולעבען
„יעדען וועהטאג און יעדעס אונרעכט,
„מיטצוטראגען מיט יעדען עלענדען,
„מיטצולײדען מיט יעדען שמערצענדען —
„און האסט געבונדען די הענד מיר, נישט צו העלפען?
„צו וואס האסט דו געגעבען מיר דאס אויג,
„צו וואס דאס אויער,
„צו זעהען יעדען דור און זײנע טרעהרען,
„צו הערען יעדען דור און זײנע זיפצען,
„צו פיהלען יעדען מענשען און זײנע וואונדען —
„און האסט געבונדען די הענד מיר נישט צו העלפען?
„צו וואס בעשאפען דעם גאנצען ים פון עלענד
„און אלע יענע לײדען,
„וואס מײן אויג זעהט פון אײביג
„און וועט נאך אײביג זעהן
„און אין מיר האסט דו די קראפט געפלאנצט
„צו רעדען פלאמען, אז אט דאס אלץ וועט שווינדען —
„און האסט פער'חתמ'עט מײן מויל מיר, נישט צו רעדען?
„צו וואס די הונדערט מיליאנען אומגליקליכע
„וואס וועלען נאך זײן ארום און ארום
„ביז צום לעצטען טאג,
„מיט די מיליאנען־מיליארדען טרעהרען,
„וואס וועלען נאך פליסען ארום און ארום
„ביז ענדע וועלט,
„און מיך געשאפען אזוי, צו הערען
„שטענדיג, שטענדיג
„דאס יאמערליכע, שטײנער־צערײסענדע װײנען —
„און האסט געבונדען די הענד מיר, נישט צו העלפען?
„צו וואס אין מיר דעם כח געגאסען
„און פערפלאנצט דעם ווילען,

„אייביג צו וועלען
„רעטען און העלפען און דערלייזען,
„און טרעהרען טרוקענען
„און וואונדען היילען
„און שמערצען לינדערען —
„און לאָזט מיך קיינמאָל מיין כח נישט געברויכען
„און האלטסט די הענד געבונדען מיר אין קייטען ?
„וואָס האָסט דו, גאָט, געמאַכט מיך צום דערלייזער
„און לאָזט מיך דערלייזען נישט ?"

ביינאַכט אין דער שטילקייט הערט זיך דאָס רעש'ן,
א רעש'ן פון גאָלדענע רינגען,
ווען עס ראַנגעלט זיך משיח,
די קייטען צו צעררייסען,
און מיטצורייסען מיט זיין גאַנצען כח
דעם גאַנצען כסא-הכבוד מיט זיינע זיילען
און מיט אַלע הימלען —
און נעבען דעם ס'הערט זיך ביינאַכט אין דער שטילקייט
אויך דאָס רעש'ן פון אייזערנע קייטען
דאָ אונטען אויף דער ערד,
פון דעם עק פון דער ערד ביז צום עק פון דער ערד.

און פון די רויטע וואָלקען
צווישען תרשיש און חשמל
געהט דאָס קול :
„ביז קומען וועט דער דור,
„דער דור פון פרייהייט,
„וואָס גרייט זיך צום פריי-זיין
„און וויל זיין פריי —
„וועט קומען דיין צייט פון ווערען דערלייזט,
„וועט קומען דיין צייט פון געהן דערלייזען !"

די שליסלען

מיר חלומט א חלום אן אלטער
מיר ווערט אזוי באנג אזוי שווער:
איך הער ווי מיט שליסלען א קלינגען,
איך זע ווי פון פלאמען א מער.

דער טאג איז גאר פינסטער און טרוי-ריק,
דער טאג איז געהילט ווי אין שלאף,
עס קרעכצען אין הימעל די ראבען, —
דאס איז ער, דער ניינטער אין אב.

עס ברענען די ווענט פון בית־המקדש,
עס פאלט שוין א וואנט נאך א וואנט,
עס שטייען די פרחי־כהונה
און האלטען די שליסלען אין האנט.

עס זיינען אומשולדיגע קינדער
געהילט אין דעם ווייסען געוואנט
עס פרעסען די פלאמען אלץ ווייטער, —
זיי האלטען די שליסלען אין האנט.

עס זיינען די שליסלען פון היכעל,
די שליסלען פון ארון דערצו:
„אוי הימעל דא זיינען די שליסלען
און נעם זיי, אוי הימעל, שוין דו!"

און פלוצלונג באַווייזט זיך פון הימעל
אַ לאַנגע אַ ליכטיגע האַנט
און נעמט פון די קינדער די שליסלען
און ווערט באַלד פאַרשוואונדען אין בראַנד.

מיר חלמט דער חלום, דער אַלטער
מיר ווערט אַזוי שווער אַזוי באַנג.
ווו זיינען אוי הימעל די שליסלען ?
ווי לאַנג נאָך, אוי הימעל, ווי לאַנג ?

עס וויינען אומשולדיגע קינדער :
אוי, גיב שוין די שליסלען צוריק !
וועט קיינמאָל דען זיך ניט אומקערען
דאָס אַלטע, דאָס פריריקע גליק ?

פאַר משיח'ן

I

בּיי דעם ירדן שטעהט אַ קוזשניע;
און דער קאַוואַל אין דער קוזשניע
שטעהט ביי דער מלאכה.
מיט דעם בלאָז־זאַק בלאָזט ער דאָרט,
פאָך־פאָך! פאָך־פאָך! — בלאָזט ער דאָרט,
און מיט גליק און ברכה.

רויט אויף דער קאַוואַדלע גליהען
טהוט דאָס אייזען, טהוט זיך ציהען,
קאָכען היים און זידען,
און דער האַמער קלאַפּט דערויף,
הוק־הוק! הוק־הוק! קלאַפּט דערויף,
קלאַפּט און טהוט עס שמידען.

קלאַפּ־זשע, קאַוואַל! לאָזען שפּריצען,
לאָזען טויזענד פונקען בליצען,
פליהען ווי מלאכים:
פון דעם האַמער צוקט אַ בליץ,
פלים־פלאַם! פלים־פלאַם! צוקט אַ בליץ,
און עס דונערט נאָך איהם.
וואָס־זשע, קאַוואַל, שמידסטו דאָרטען?
— „כ'שמיד פון מיינע בעסטע סאָרטען,
בין זיך דאָ מטריח:

די פּאַדקאָווע מאַך איך פאַר'ן
הורא! הורא! — מאַך איך פאַר'ן
פערדעל פון משיח!"

II

ביי דעם ירדן שטעהט א וועבשטוהל
און דער וועבער אויף דעם וועבשטוהל
שטעהט ביי דער מלאָכה,
בוימט די קעטע אויף דעם בוים,
וויק־וויק! וויק־וויק! אויף דעם בוים,
בוימט מיט גליק און ברכה.

פון דעם וועבער-לאַדען פעדים
שלעפּט ער איצט צונויף, און יעדען
ציהט ער דורך די קאַמען;
טרעט איצט פלייסיג אויף דער שאַפט,
טריפ־טראַפּ! טריפ־טראַפּ! אויף דער שאַפט,
שיסט דעם שוס צוזאַמען.

קוים צו זעהען מיט די אויגען
לויפט די שיף; א פייל פון בויגען
לויפט דאָס וועבער־שיפעל:
פלינק אַהין און פלינק אַהער.
ציק־צאַק! ציק־צאַק! פלינק אַהער
און מען זעהט נישט וויפיעל.
וואָס־זשע, וועבער, וועבסטו דאָרטען?
— „כ'וועב פון מיינע בעסטע סאָרטען,
בין זיך דאָ מטריח,
און דאָס מלבוש מאַך איך פאַר'ן

הורא! הורא! — מאך איך פאר׳ן
הייליגען משיח!״

II

ביי דעם ירדן זיצט א שטיקער
פאר דער שטיקעריי; דער שטיקער
טהוט איצט זיין מלאכה.
אויף דער קאנווע שטיקט ער איצט,
פיק־פיק! פיק־פיק! שטיקט ער איצט,
און מיט גליק און ברכה.

צעהלט די שטיק און צעהלט די אויגען,
אויף דער ראמקע אויפגעצויגען
זענען זיידען־שפּיצען;
זייד און גאָלד און זילבערוואַרג,
צאַ־צאַ! צאַ צאַ! זילבערוואַרג,
און מען זעהט עס בליצען.

קלעפּעל־שטיק און אפּליקאַציע
קלעפּעל־שטיק און אפּליקאַציע,
גאַנץ און אויך געבראָכען, —
אַלעס, אַלעס מאַכט ער דאָרט,
שטיך־שטאָך! שטיך־שטאָך! מאַכט ער דאָרט,
קליין און פיין געשטאָכען.
וואָס זשע, שטיקער, שטיקסטו דאָרטען?
— „כ׳שטיק פון מיינע בעסטע סאָרטען,
בין זיך דאָ מטריח
און די פאָהן, די מאַך איך פאַר׳ן —
הורא! הורא!״ — מאַך איך פאַר׳ן
מלך המשיח!״

VI

אין דעם מיהעל זעקס מלאכים
רוישען פליגעל; און די מלאכים
טהוען זייער מלאכה.
פאַר גאָטס שטוהל דאָ שטעהען זיי,
הורא! הורא! שטעהען זיי,
בעטען גליק און ברכה.

אַלעם בעסטע, אַלעם שענסטע,
אַלעם פיינסטע, אַלעם ריינסטע,
איידעלסטע און נייע. —
אַלעם דאָס, דאָס נעהמען זיי, —
הורא! הורא! נעהמען זיי,
און אויך אַלעם פרייע.

אַלעם מיטלייד מיט דעם קראַנקען,
שוואַכען מענש און אויך אַ בלאַנקען,
שטאַרקען גייסט. אַ פרישען, —
אַלעם דאָס, דאָס נעהמען זיי, —
הורא! הורא! — נעהמען זיי
און זיי טהוען עס מישען.

וואָס, מלאכים, מאַכט איהר דאָרטען:
— „מאַכען פון די בעסטע סאָרטען,
זענען זיך מטריח;
די נשמה מאַכען מיר —
הורא! הורא! מאַכען מיר
פאַר דעם הערר משיח.

דאָך ! אַך, וועה אונז, וועה אונז אַלע !
פאַרטיג האָבען שוין, אַך, אַלע
אנדערע די מלאכה ;
מיר אַליין נאָר זעהען נישט,
וועה אונז ! וועה אונז ! זעהען נישט
נאָך קיין סימן־ברכה !

נישט גענוג איז מן הסתמא
פאַר אַזעלכענע נשמה
אַלע אונזערע שטאָפּען ;
האָבען אפשר אַלץ מיט זיי,
וועה אונז ; וועה אונז ! אַלץ מיט זיי
נאָך נישט גוט געטראָפען.

נישט גענוג איז נאָך דאָס ריינע,
נישט גענוג מסתם דאָס שעהנע,
נישט דער שטאָף דער עכטער ;
אפשר איז גאָר אויך דער קרעכץ
וועה אונז ! וועה אונז ! אויך דער קרעכץ
גאָר נאָך נישט דער רעכטער !”

און עס וויינען די מלאכים ;
און א קרעכץ, א צווייטען נאָך איהם
הער, א ביטערליכען —
פאַרטיג ביז היינט איז נישט די,
וועה ? וועה אונז ! איז נישט די
נשמה פון משיח'ן

II

שעפּפונגס-לידער

אין אָנפאַנג — הימעל און ערד — וויסט און לעער — — — —

און הימעל און ערד זענען איין שטיק, אַ גרויסער געוואַלדיגער אומענדליכע באַל, און דאָס וויסטע און לעערע איז לויטער פלאַם, לויטער פייער.

פון עק הימעל ביז עק הימעל פלאַמען און פייער, פון עק ערד ביז עק ערד פלאַמען און פייער — איין איינציגער פלאַם־פייער פון עק וועלט ביז עק וועלט.

און קנוילען שטראַהלען און בינטלעך ליכט און שטראָמען פייער און פעקלעך פלאַמען גיסען, שיטען, מישען זיך אומעטום, און זונען און ברעקלעך פון זונען, און לבנות און ברעקלעך פון לבנות ליגען אָנגעוואָרפען דאָ און דאָרט, און נאָך נישט פאַרטיג געוואָרענע מילך גאַסען צעגיסען זיך אין יעדען ווינקעלע. און אין דעם ווערקשטאַט, וואו דער בעשעפער אַרבייט ביי דער דרעה־שויב, ליגען צעוואָרפען שטיקער פון שטערען און רעשטלעך פון בליצען און אָבפאַל פון שטראַהלען, איין אונענדליכער מישמאַש, גאַנצע בערג, גאַנצע הויפענס, גאַנצע קנוילען, און דאָס אַלעס איז ווי אַ שטורם פון לויטער פלאַם, און דאָס קלאַפּט און רוישט און שטורעמט און האַקט אַהן אויפהער, און עס גיסט זיך צונויף און לויפט פונאַנד, אַמאַל אַזוי און אַמאַל אַזוי, און עס איז ווי איין אונענדליכער ים אין אַ ברענענדיגען פלאַמענדיגען תהום, און אַ געוואַלדיגער אונענדליכער שטורם פייפט פון דעם דאָזיגען זודיגען קעסעל.

און פונ׳ם גרויסען, פלאַמענדיגען קעסעל רוישט דער שטורם אונאויפהערליך און צישט און הוילט און פייפט — אַז די אויערען ווערען טויב.

און אינ׳ם קעסעל אויף דער דרעה־שויב אַרבייט דער בעשעפער און בעשאַפט דאָס ערשטע בעשעפעניש.

און עס רוישען די רעדער, און עס קלאַפּערען די שטאַבעס, און עס

הויבען אָן זענקען זיך די לאַמעס און עס צישט און שטורעמט און פייפט — אַז די אויערען ווערען טויב.

און דאָס ערשטע בעשעפעניש ווערט בעשאַפען, און פאַרטיג ווערט דאָס ערשטע בעשעפעניש, און פונ'ם קעסעל קומט עס אַרויס, און זעה, עס איז — אַ וואונדערשעהנער מלאך.

אַ מלאך איז געווען דאָס, וואָס דער בעשעפער האָט גאָר צום ערשטען בעשאַפען.

און לויטער פייער, לויטער פלאַם, לויטער ריינקייט און אָהן אַ פעהלער פון קאָפּ ביז די פיס איז דער מלאך געווען.

אָבער אין די אויגען פון אַ בעשעפער איז אויך אַ מלאך נישט פריי פון חסרונות.

און אויך דער מלאך איז נישט געפעלען געווען דעם בעשעפער, און ער איז געווען זינדיג אין זיינע אויגען, און פערשטויסען האָט איהם דער בעשעפער פון זיך, און דער מלאך איז געוואָרען פערשטויסען און ער איז געפאַלען, פון הימעל ביז צו דער ערד געפאַלען. ער איז געוואָרען אַ געפאַלענער.

און געהאַלטען האָט ער אין איין פאַלען, מעהר, אַלעמאָל ווייטער, און ער איז געפאַלען יאָהרען און הונדערטער און טויזענדער יאָהרען, און אַלץ נידריגער איז ער געוואָרען, ביז ער איז אָנגעקומען אַזוי נידריג ווי אויף דער ערד. דאָ איז דער מלאך געוואָרען דאָס נידריגסטע פון אַלע בעשעפע־נישען פון דער וועלט, ער איז געוואָרען דאָס, וואָס רופט זיך — מענש.

II

און אָנפאַנג — הימעל און ערד — וויסט און לעער — — —

און הימעל און ערד זענען איין שטיק, אַ גרויסע געוואַלדיגע מעכטיגע מאַסע, און דאָס וויסטע און לעערע איז לויטער פינסטערקייט, לויטער טונ־קעלהייט.

פון עק הימעל ביז עק הימעל איין איינציג שטיק פינסטערקייט, פון עק

ערד ביז עק ערד איין איינציג שטיק טונקעלהייט — איין איינציג שווארץ פון עק וועלט ביז עק וועלט.

און קנויקען כמארעס, און בערגלעך טומאנעס, און שווארצע טייכען פינסטערקייט, און שטיקער פאסען נאכט גיסען, שטיקען מישען זיך אומעטום. און וואָלקען און ברעקלעך פון וואָלקען, און אָבגרונדען און ברעקלעך פון אָבגרונדען ליגען אָנגעוואָרפען דאָ און דאָרט, און פינסטערע מאסען און שווארצע שטאָפּען ליגען אָנגעהויפט אין יעדען ווינקעלע, און עס גענייצט איין איינציגע שווארצע אונענדליכע נאכט. און אין דעם ווערקשאפּט, וואו דער בעשעפער ארבייט ביי דער דרעה־שויב ליגען צעוואָרפען ברעקלעך פון שווארצקייט, און רעשטלעך פון כמארעס, און אָבפאל פון נעבעל, גאנצע הויפען, גאנצע קנוילען, גאנצע בערג, און דאָס אלעס איז א שווארצער איינציגער, אונענדליכער, פינסטערער תהום. און אנ'אונענדליכער שטורם פאטשט און קלאפט און ברומט, און רוישט ארויס פונ'ם פינסטערען קעסעל.

און פונ'ם גרויסען פעך־שווארצען קעסעל רוישט דער שטורם אונאויפהערליך, און ציששט און פייפט און וואיעט — אז די אויערען ווערען טויב.

און אינ'ם קעסעל אויף דער דרעה־שויב ארבייט דער בעשעפער און בעשאפט דאָס ערשטע בעשעפעניש.

און עס רוישען די רעדער, און עס קלאפּערען די שטאבעס, און עס הויבען אָן זענקען זיך די לאָמעס, און עס ציששט און שטורעמט און פייפט— אז די אויערען ווערען טויב.

און דאָס ערשטע בעשעפעניש ווערט בעשאפען, און פארטיג ווערט דאָס ערשטע בעשעפעניש, און פונ'ם קעסעל קומט עס ארויס, און זעה עס איז — א שווארצער העסליכער אף.

אנ'אף איז געוועזן דאָס, וואָס דער בעשעפער האָט גאָר צום ערשטען בעשאפען.

און לויטער העסליכקייט, שווארץ און פינסטער־העסליך, און פערקרימט און פערוואקסען פון קאָפּ ביז די פיס איז דער אף געוועזן.

אָבער אין די אויגען פון א בעשעפער איז אויך אנ'אף נישט העסליך. און אויך דער אף איז געפעלען געוואָרען דעם בעשעפער, און ער איז

געווען גוט אין זיינע אויגען, און ענטוויקעלט האט איהם דער בעשעפער, און דערהויבען און דערהויכט, אלעמאל מעהר, אלעמאל העכער, און ער האט איהם געלאזט שטייגען און ענטוויקלען זיך פון טאג צו טאג, פון געשלעכט צו געשלעכט.

און געהאלטען האט דער אף אין איין שטייגען. און ער איז געשטיגען און האט זיך ענטוויקעלט דורך יאהרען און דורך הונדערטער און טויזענדער יאהרען, און אלץ העכער איז ער געשטיגען און אלעמאל מעהר און וואסאמאל העכער, ביז ער איז געווארען דער מעכטיגסטער און וויכטיגסטער אויף הימעל און ערד. און דער אף איז געווארען דאס ערהאבענסטע פון אלע בעשעפענישען פון דער וועלט, ער איז געווארען דאס, וואס רופט זיך — מענש.

מיין פזמון

געווידמעט די אַלע מיני „חובבים" און
„ליעבהאָבער" פון אונזער ליטעראַטור.

לאָז שאַלען און הילכען אַ לויב־ליעד מיין רבי'ן;
דעם רבי'ן דאָס הויפּט־ליעד, זיין ציעג איינס דאַנעבען.

געוועזן אַמאָל אַ רבי, דער רבי ר' איטשע,
איין איבער־מלמד לויט לשון של ניטשע.

אַ קלוגער מלמד, אַ כוואַט אַ מלמד,
אַ יוד כולו זיידענס און אַטלאַס און סאַמעט.

און ג'האַט האָט אַ ציעג ער. אַ ציעג פון אַ גאַנץ יאָהר
אַ צאַפּעלדיג, לעבעדיג ציעגעל מיט גלאַנץ־האָר.

שוין איינמאָל אַ ציעגעל, אַ ציעג פון די ציעגען,
אַ בריה אויף געהן, אויף שטעהן און ליעגען.

און שפּרינגען און האַפּסען און עד דלא ידעי —
דאָס אַלץ האָט געקענט זי, און מעהר נאָך אודאי.

און אגב אַ „חלוש", אַ דאַרע, אַהז צייהנער,
כלומר: אַ יודישע ציעג מיט די ביינער.

און חוץ אַלעם האָט זי געהאַט נאָך אַ מעלה:
אַ כשר'ע בהמה. זי האָט אַלע ווײלע

געלאָזען זיך מעלקען . .. לאָז הילכען און שאלען
מיין לויב־ליד דער ציעג און דעם רבי'ן, איהר בעלן!

ובכן: און געליעבט האָט מיין רבי זיין ציעגעל,
צוגלייך ווי דאָס קינד זיינס, וואָס ליגט אינ'ם וויעגעל.

ער האָט געליעבט זעהר. פערשטעהט זיך, פּלאַטאָניש
געליעבט זי אויף יודיש, העברעאיש, יוני'ש —

ער האָט זי געליעבט און געליעבט און געליעבט,
ער האָט זי גע'חבה'ט, גע'חבה'ט, גע'חבה'ט

פון מאָרגענס ביז אָוועגדס. ער איז ביי דער ריבע
געזעסען, די הענד רק פערלעגט, און מיט „חבה"

געפּאַשעט די ציעג. זיך קיין ריהר נישט געגעבען
און רק זי גע'חובבב'ט אויף טויט און אויף לעבען.

נישט האָט ער איהר פרעסען, נישט פּאַשע געגעבען,
נישט גראָז און נישט היי און נישט וואָס־איז צום לעבען

און נישט א שלוק וואַסער. ער האָט נאָר געפּייערט
מיט רעדעס פון „חבה" געוואַלדיג, און נייערט

ער חובב'ט בייטאָג זי, ער חובב'ט ביינאַכט זי
און וואָכענס און שבת און ליעבט זי און אכט זי.

ער האָט יעדען יום־טוב זיין עולם פערקליבען,
געלייענט זיי זיין לעקציע אין תורה של חבה'ן

בין כך איז די ציעג אַלץ געוואָרען פערדארטער,
די הויט שוין אַ שאָטען, די ביינער צושפּארטער,

און ער — אַלץ ער חובב'ט . . . דעם סוף ווילט איהר וויסען?
אמאָל אין אַ פריהלינגס-פריהמאָרגען, אין ניסן,

איז גראָד מיין מלמד אריין זיך געגאַנגען
אין שטאָל צו זיין ציעגעל, אום איהר צו דערלאַנגען

זיין פּאָרציע „חבה" — דאָ זעהט ער: די אויגען
פערגלאָצט ליגט זי נעבעך, און ווייט אויסגעצויגען

פון זיך האַלט זי שטייף און געשטרעקט די פיער פיסלעך —
און איז זיך גע'פגר'ט צו ביסלעך, צו ביסלעך.

גע'פגר'ט, גע'פגר'ט, גע'פגר'ט . . . לאָז שאַלען
מיין לויב-ליד דער ציעג און מיין רבי'ן, איהר בעלן!

ובכן איז די ציעג שוין אויך טויט. און, נאַטירליך,
האָט מספּיד געווען זי אַ דרשן אויספיהרליך

און האָט נישט בעקומען קיין קופערנעם דרייער
פאר אַלע פערגאָסענע טרעהרען פול פייער.

(געווען לויטער „חובבים"!). געפּאַטשט האָט די ווייסע
חבריא נאָר בראַוואָ. און אויס איז די מעשה!

מיין ליד

לאָז קלינגען מיין ליד, מיין רוישענדיג ליד,
און שאַלען זאָל עס און קנאַלען —
ווי דאָקטאָרשע פּעטש, וואָס זענען אראָב
אויף רעדאַקטאָרשע באַקען געפאַלען.

לאָז קלינגען און זינגען מיין הילכעדיג ליד
און שאַלען און רוישען זאָל עס —
איך זינג עס לכבוד דעם נייעם זשאַרגאָן:
זשאַרגאָן אינ׳ם פּראַק אָהנע פּאָלעס.

לכבוד מיין בראַברען רעדאַקטאָר — איך זינג עס,
אַ קליינער דוד פאַר שאול;
לכבוד דער בילדונגס־חברה „מפיצי,
מפיצי פּעטש בישראל".

די „אָבשטשעסטוואָ — מיין איך — דלא ראַספּראָסטראַנעניאַ
פּאָשטשאָטשין מעזשדו זשידאַמי".
איז פּעטש אַ בעוויז דען? — יאָ, שוטים, וואָס דען זשע?
פּעטש זיענען — אין הכי נמי.

והראיה — פּאָגראָמעס! — ענדליך שוין זענען
געוואָרען מיר עכט אייראָפּעאישע;
נון ענדליך דערלעבט, אַז זשאַרגאָן האָט געקראָגען
דעם פייערדיגען פּאַטש פון העברעאיש.

געהויבען דעם קאָפּ האָט איצט דאָס העברעאיש —
און אראָבגעלאָזט אָבער ידים. —
לאָז קלינגען מיין ליד, לאָז שאַלען מיין ליד,
דאָס לויב פונ׳ם זיעג, פונ׳ם נייעם.

גאַנץ אָבגעפּאַטשט נעבעך שטעהט שטיל דער זשאַרגאָן
און פרעגט איצט אויף לשון־הקודש:
זאָגט, שטעהט נישט ביי אייך דאָרט: „רשע למה תכה?" —
דוראַק! דאָס איז שוין אַלט־מאָדיש!

אין דער „חברה" ווערט געהאַלטען
א רעטש —
יעדעס וואָרט א באָמבע, יעדעס
א קוועטש.

אין דער „חברה" הערט זיך פּלוצלינג:
דוראַק!
און עס פאַלט באַלד ווי א דונער
א קנאַק —

אין דער „חברה", וואו עס הערט זיך
דער רעטש,
פליהען פּלוצלינג פלאַמענדיגע
צוויי פּעטש.

אין דער „חברה" איז חלילה
דער קנאַק
נישט דאָרט אין די לופט געפאַלען —
נאָר אין באַק, אין באַק.

עס פליהען די טישען;
עס פאַלען די בענק;
עס האָגעלט מיט שטוהלען,
מיט פאָלקעס פון שענק.

עס פליהען די טינטערס
אויף באַקען און קעפּ,
און לייכטערס און לאָמפּען —
און גלאַט אַזוי קלעפּ.

עס טרעשטשען זיךביינער
און רוקען און לענד,
עס ברעכען זיך צייהנער —
עס ציטערען ווענד.

און שטיקער פון וואָנצעס
פליהען און בערד —
וואויל דעם, וואָס האָט זיך
די פאות געשערט!

אַזוי מאַכען יודען
אַ יודיש פּאָגראָם —
אַזוי על פּי רוחניות
לויט אחד־העם.

לאָז קלינגען און זינגען מיין רוישענדיג ליד
און שאַלען און הילכען זאָל עס —
מען זעהט באַלד: דאָ האָט מען מיט מענשען צו טהון,
מיט העכערער בילדונג און שקאָלעס!

III

היינע'ס פּאָליטישע לידער

אזוי זעהר ווי היינריך היינע האָט זיך געהיטען אין זיינע יוגענד־יאָהר־ען, צו נעהמען דעם שטאָף פאַר זיינע לידער אויס די פּאָליטישע מעשים פון דער דאַמאָלסדיגער צייט, אזוי זעהר האָט ער ליעב געהאַט אין די שפּעטער יאָהרען, אין זיינע לידער זיך דוקא און דוקא מיט אביסעל פּאָליטיק צו בעשעפטיגען. מיר געפינען די דאָזיגע לידער ס'רוב אין די „צייט־געדיכטע", אין די „נייע געדיכטע", אין זיין בוך „ראָמאַנצעראָ" און אין די זאַכען, וואָס האָבען זיך געדרוקט נאָך זיין טויט. די דאָזיגע לידער צייכענען זיך אויס דורך זייער ברענענדיגען וויץ און דורך די קראַפט מיט וועלכער זיי נעהמען. עס פינקעלט פאַר די אויגען, און מען שפּירט אַנ'אייזערנע פויסט. זעלבסט־פערשטענדליך זענען דאָ צווישען זיי זאַכען, וואָס האָבען צו טהון נאָר מיט זיין צייט, און וואָס זענען פאַר שפּעטערע צייטען נישט איינגאַנצען קלאָר. דאָס ליגט שוין אין דעם שטאָף אליין. זייטיגע שטאָך־ווערטלעך און קאַריקאַטורען האָבען זייער אייגענטליכען ווערט נאָר פאַר צייט־גענאָסען. איך קען מיר משער זיין, ווי דער עולם האָט געמוזט דענסמאָל לאַכען איבער די וויצעדיגע און בייסענדיגע לידלעך געגען דעם דיכטער הערוועג, וואָס אין די פערציגער יאָהרען איז ער געווען אַ גאַנצער ליבעראַלישער קהל'שער שפּריצער, און צום סוף האָט ער געשפּיעלט אַזאַ טרויעריגע ראָלע, אָדער די לידלעך געגען דעם דיכטער דונקעלשטעדט און געגען דעם פּראָפעסאָר פּוילוס און געגען פיעל אַנדערע. — מיר קומען אָבער באַלד צו די לידער, וועלכע זענען אַלגעמיין און האָבען דעריבער זייער שאַרפקייט פאַר דענסמאָל און פאַר איצט שפּעטער — לידער ווי „די וועבער", „די וואַנדער־ראַטען", „די שרעקענסטעג", און אפילו די וואָס זענען געשריבען געגען דעם קעניג פרידריך־ווילהעלם VI, ווי למשל, „דער קייזער פון כינאַ", „דער נייער אַלעקסאַנדער" און פיעל אַנדערע.

מיר נעהמען דאָס ליד „די שלעזישע וועבער" אַ ווילדע שנאה, וועלכע

פייפט ווי אַ בייזער שטורם־ווינד, שטייגט-אויף פון דעם ליד. עס זענען די אייגענע ווערטער פון שלעזיען, וועלכע האָבען אין אונזער צייט געגעבען דעם דייטשען דיכטער הויפטמאַן דעם שטאָף צו זיין בעסטער דראַמאַ „די וועבער". עס זענען אָבער אויך די אייגענע ווערטער פון לאָדזש אָדער פון ביאַליסטאָק, וועלכע שפּייען גאַל און שנאה און קללה פאַר אונזערע אויגען. איך גיב דאָ דאָס דאָזיגע ליד אין דער איבערזעצונג אין זיין אָריגינאַל-מאָס, וועלכע שפּיעלט אויך אַ געוויסע ראָלע ביי דער ווירקונג פון דעם ליד.

די שלעזישע וועבער

אינ'ם פינסטערען אויג קיין טרעהר נישט צו זעהן,
זיי זיצען ביים וועבשטוהל און קריצען די צייהן:
„דייטשלאַנד, מיר וועבען דיין טויטען-טוך,
מיר וועבען אַריין דעם דרייפאַכען פלוך —
מיר וועבען, מיר וועבען!

„אַ פלוך דעם גאָט, צו וועלכען אין נויט
מיר האָבען געבעטען אין קעלט און אָהן ברויט;
מיר האָבען בחנם געהאָפט און געוואַרט,
מען האָט אונז פערלאַכט און פערשפּאָט און גענאַרט —
מיר וועבען, מיר וועבען!

„אַ פלוך דעם הערר, דעם הערר פון רייך,
וואָס אונזער צרה בלייבט זיך איהם גלייך,
וואָס האָט דאָס לעצטע שטיק הויט אונז געשינדט
און לאָזט אונז אַצונדער דערשיסען ווי הינד —
מיר וועבען, מיר וועבען!

„אַ פלוך דעם פאַלשען פאָטערלאַנד,
וואו ס'וואַקסט פאַר אונז נאָר שפּאָט און שאַנד.

וואו יעדע בלום ווערט פריה צוקניקט,
וואו מיסט און עיפוש דעם וואָרם דערקוויקט —
מיר וועבען, מיר וועבען!

„דאָס שיפעל פליהט, די וועבשטוהל קראַכט,
מיר וועבען פלייסיג טאָג און נאַכט —
אַלט-דייטשלאַנד, מיר וועבען דיין טויטענטוך,
מיר וועבען אַריין דעם דרייפאַכען פלוך,
מיר וועבען, מיר וועבען!

דעם גערדאַנק צו דעם דאָזיגען ליד האָט היינען איינגעגעבען אַ מרידה פון די עלענדע אומגליקליכע וועבער אין שלעזיען אין יאָהר 1844.

די דייטשע רעוואָלוציע פונ׳ם יאָהר 1848 האָט איהם איינגעגעבען די וואונדערליכסטע מאָטיווען. פון איין זייט האָט ער דערקענט די אומזיסטי־גע, אויסזיכטסלאָזע מלחמה פון די אומגליקליכע, און פון דער אַנדערער זייט האָט ער געזעהן די פאַלשע מענשען, וועלכע שרייען געוואַלד: „פרייהייט!" און שרייבען פרייהייט-לידער און פרייהייטס-מאמרים, און זענען דערביי פוסט און געפעהרליך. ער האָט זיך איינגעהערט צו די פאַלשע" הבטחות פון זיין רעגירונג, ער האָט געלייענט די מאַניפעסטען פון דער ביוראָקראַטיע, ער האָט געזעהן קומען די צייט פון דער רעאַקציע און פון רעפּרעסיעס און קריעגס-צושטאַנד — און זיין שפּאָט האָט זיך צעגאָסען ווי ביטערע גאַל.

אָט קומט די צייט פון „הבטחות".

הבטחות

נישט מעהר באָרפים זאָלסטו לויפען
דייטשע פרייהייט אין די בלאָטעס —
קריגסטו באַלד שטרימפ פאַר דיינע ראָטעס
און אויך שטיוול וועסטו דיר קויפען!

אויף דעם קאָפּ וועסטו באַלד טראָגען
וואַרמע, טיעפע הונדספּעל-מיצען ;
און זיי וועלען דיך בעשיצען
פאַר דעם ווינטערס שטרענגע פּלאָגען.

אפילו עסען וועסטו קריגען —
גוטע טעג וועסטו באַלד האָבען ;
לאָז דיך נאָר פון יענע ראָבען
נישט פערפיהרען מיט זייער ניגון.

ווער מיר נאָר נישט דרייסט און דרייסטער ;
האָב דרך־ארץ אַלע צייטען
פאַר פּאָליציי — און פון ווייטען —
און אויך פאַר דעם פּאָליצמייסטער !

נאַטירליך גלויבט היינע נישט אין דער פרייהייט אזוי לאַנג, ווי עס זענען נאָך דאָ שווערדען און ביקסען און אזוי לאַנג ווי וועלף און אייזלען זינגען די פרייהייטס-לידער. ער שרייבט אַ ליד אַלס.

פ ר אָ ג מ ע נ ט

דו האָסט דעם רעכטען וועג אַצינד בעטרעטען ;
נאָר איך דער צייט קענסט דו אַ טעות האָבען.
עס זענען ריחות נישט פון לויטער בשמים,
וואָס זענען מיר פון דייטשלאַנד צוגעשוואומען.

מיר טאָרען נישט טראָמפּיטערען פון נצחון !
ווי לאַנג עס טראָגען שווערדען אונזערע זעלנער ;
איך ציטער ווען די שלאַנגען פייפען ליעבע
און וואָלף און אייזעל פרייהייטס-לידער ברומען —

ער קען איבערהויפט זיין דייטשלאנד, ווי קיין אנדערער. ענגלאנד האט געמאכט א רעוואלוציע אין יאהר 1649 אין האט זיין מלך קארל דעם ערש־טען געבראכט אויפ'ן עשאפאט, פראנקרייך האט געמאכט די גרויסע רעוואָ־לוציע, און האט אין יאהר 1793 אויף דעם עשאפאט גילאטינירט זיין קע־ניג לואי קאפע (לודוויג דעם זעכצעהנטען) און זיין קעניגען מארי אנטאָ־אנעט פון הויז האבסבורג, דייטשלאנד אבער, אפילו ווען זי מאכט א רע־וואלוציע, מאכט זי מיט א דייטשען חן, לויט דעם שלחן־ערוך און לויט דעם פאראגראף. זי געהט עפעס צו דערצו ווי צו א קאנטר־טאנץ, זי צעהלט די טריט און פערביינגט זיך צוערשט רעכטס און לינקס, זי קוקט אין די אויגען אריין, בעט טויזענד מאל צוערשט אום ענטשולדיגונג, מאכט פרי־הער מיט גרויס כונה און מיט פערמאכטע אויגען א ברכה, זאגט: הריני מוכן ומזומן — און דערלאנגט גאנץ פאוואלינקי א פאטש. היינע שרייבט דאס געדיכט:

„1649 — 1793 — ? ? ?"

די ענגלענדער האבען זעהר רויה זיך בענומען
ווי זיי זענען אלס שוחטים צום מלך געקומען;
אהן שלאף האט קעניג קארל פערבראכט
ביי זיך אין אואייטהאל זיין לעצטע נאכט.
ביי איהם פאר'ן פענסטער האט געזונגען דער שפאט,
ווען זיי האבען געבויט פאר איהם דעם שאפאט.
אויך זענען פראנצויזען נישט בעסער אסך.
אין א פראסטען וואגען און פערדעקט דעם דאך
האבען זיי לואי'ן צום טויט־פלאץ געפיהרט;
און נישט אין א קאטש מיט זיידענס פערציהרט,
ווי לויט דער אלטער עטיקעט
ס'איז געקומען זיין מאיעסטעט.

נאך ערגערס געשעהן אין מארי אנטאנעטע:
מען האט איהר געגעבען א פראסטע קארעטע.

נישט הויף-הערר, נישט פריליין, עדעלגעבאָרען,
נאָר פראָסט אַ יונגאַטש איז מיט איהר געפאָהרען.
די גראָבע, האַבסבורגער אונטער-ליפּ האָט,
לואי'ס אלמנה געביסען מיט שפּאָט.

פראַנצויזען און ענגלענדער זענ' פון נאַטור
גאַנץ אָהנע חן; חן האָט נור
דער דייטש אפילו אין גרעסטען ברען.
דער דייטש וועט אייביג בעהאַנדלען זיין קעניג
מיט דרך-ארץ און אונטערטעניג.
זעקסשפּעניג די קאָטש, געאַכט און געעהרט,
שוואַרץ בעפּוצט און בעקרענצט די פערד,
אויף דער קעלניע הויך מיט דער טרויער-בייטש
דער קוטשער פערוויינט-אַזוי וועט דער דייטש,
דער מלך, צום טויט-פּלאַץ ווערען געפיהרט
און אונטערטעניגסט גילאָטינירט.

נאָך דעם ביסעל פרייהייט אין דייטשלאַנד, וועלכע איז אייגענטליך בעשטאַנען מעהר אין הבטחות, קומט די פינסטערע צייט פון דער שטרענגער רעאַקציע. די רעפּרעסיעס זענען כמעט נישט צו דערטראָגען, דער קריעגס-צושטאַנד איז אומעטום אין יעדער שטאָדט, און כמעט יעדער פּאָליצמייס-טער גיט אַרויס פאַר די איינוואוינער פון זיין שטאָדט בעזונדערע מאַניפעס-טען: די רעוואָלוציאָנערען זענען אייגענטליך אַ אויסלענדער און קינדער פון פרעמדע פעלקער; צומייסט זענען עס אפּיקורסים, וואָס גלויבען נישט גאָט, די הויפּטזאַך איז אָבער נאָר צו פאָלגען גאָט און להבדיל די פּאָליציי. דריי פּאַרשוין טאָרען נישט שטעהן צוזאַמען; בייטאַכט זאָל מען זיך נישט ווייזען אין דער גאַס; די געוועלבער און געשעפטען זאָל מען פערמאַכען ווי נאָר עס ווערט פינסטער; קריטיקירען טאָר מען נישט, דען מען ווערט באַלד געשאָסען אָדער געהאָנגען, און הויפּטזעכליך: די רעוואָלווערען און די

פּאַטראָנעס זאָל מען דער פּאָליציי איבערגעבען און זיין זאָל מען כשר און פרום. היינע שרייבט זיין

ערינערונג פון די שרעקענסטעג

נאַטשאַלסטווא, מיר וואָס שטעהען פעסט,
מיר האָבען דאָ אַ מאַניפעסט
גענעדיגליך געלאָזט פערפאַסען
פאַר אַלע מענשען, אַלע קלאַסען:

„אויסלענדער, פרעמדע זענען׳ם מייסט,
וואָס האָבען דאָ פערפלאַנצט דעם גייסט
פון בונטעווען. אזעלכע זינדער
דאָס זענען תמיד פרעמדע קינדער.

„אויך אַפּיקורסים זענען׳ם מייסט;
ווער ס׳רייסט זיך אָב פון גאָט, דער רייסט
צום סוף זיך אָב מיט גרויס נאַכאַלסטוואָ
אויך פון זיין פליכט צו דער נאַטשאַלסטוואָ.

”צו פאָלגען יעדען פּאָליציסט
איז ערשטע פליכט פאַר יוד און קריסט.
פערמאַכען יעדער מוז זיין בודע,
באַלד ווי עס טונקעלט, קריסט און יודע.

ווען דריי פּאַרשוין צוזאַמען שטעהען,
אָט זאָלען באַלד זיי זיך צוגעהען.
ביינאַכט טאָר קיינער זיך נישט ווייזען
אין גאַס — אפילו נישט צום שפּייזען.

„אויך געבען יעדער זאָל אָרוים
דאָס ביסעל וואָפּען פון זיין הויז;
פּאַטראָנען אויך און רעוואָלווערען,
זיי מוזען אונז געגעבען ווערען.

„און אין דער גאַס ווער ס׳קריטיקירט,
דער ווערט צום שיסען באַלד געפיהרט;
דאָס קריטיקירען מיט די אויגען,
אויך דאָס קען פאַר אונז נישט זעהר טויגען.

„פערלאָזט אייך אויף דעם מאַגיסטראַט,
וואָס שיצט און שירמט דעם גאַנצען שטאַט
מיט ליעבע — און עס בלייבט ביים אַלטען;
איהר אָבער זאָלט דאָס מויל נאָר האַלטען!

מיט אַ בעזונדערס גיפטיגער סאַטירע בעהאַנדעלט היינריך היינע דעם פּריישישען קעניג פרידריך ווילהעלם IV. געגען איהם האָט ער געשריבען זיין ליד „דער נייער אַלעקסאַנדער” און אויך „דער קייזער פון כינע”. פון דעם קעניג פרידריך ווילהעלם האָט מען געפלעגט צו זאָגען, אַז ער איז עפּעס נישט אַהין און נישט אַהער, האַלב ליבעראַל און האַלב טיראַן, און ווען ער גיט שוין אַ רעפאָרם, נעהמט ער זי אַ טאָג שפּעטער צוריק. פון איין זייט האָט דער קעניג ליעב געהאַט צו שפּיעלען זיך מיט די געלעהרטע און פון דער אַנדערער זייט — מיט דער נאַהייקע. הויפּטזעכליך האָט מען געפלעגט דערצעהלען פון איהם, אַז ער האָט זעהר ליעב דעם טראָפּען, און דוקא דעם ביטערען און דוקא נישט איין טראָפּען.

פון׳ם ליד „דער נייער אַלעקסאַנדער” צייכענען זיך אויס גאַנץ בעזונדערס די דאָזיגע סטראָפען.

אַ טומטום בין איך, איין אַהין־און־אַהער,
אַ ספק אויב פליישיג אָדער פיש;

פון אַלטע עקסטרעמען פון אונזער צייט
בין איך אַ גאָר מאָדנע געמיש.

נישט שלעכט און נישט גוט, נישט קלוג, און נישט נאַר,
נישט ליעב האָב איך קיינעם, נישט פיינד;
און ווען איך בין נעכטען פאָרוועדטס געגאַנגען,
דאָ געה איך שוין ריקווערטס היינט.

איין אויפגעקלערטער פינסטער-מענש,
אַ ספק קליאַטשע און פערד;
די חכמה און די נאַהייקע צוזאַם
ווערען פון מיר פערעהרט

געגען דעמזעלבען מלך שרייבט היינע אויך זיין שארפע סאטירע:

דער קייזער פון כינאַ

געוועזען איז מיין טאַטע אַ טרוקענער האָז,
און ניכטער און פרום און פאַמעליך;
איך אָבער טרינק מיר מיין בראָנפען-גלאָז
און בין אַ גרויסער מלך.

דאָס איז אַ צויבערגעטראַנק! איך כאַפּ'ס,
און געפין, וואָס כ'האָב נישט פערלוירען:
באַלד ווי נאָר איך האָב געטרונקען מיין שנאַפּס,
שטעהט כינאַ ווי נייגעבוירען.

דאָס „לאַנד דער מיטען" פערוואַנדעלט זיך שוין
אין אַ בלומענגאָרטען מיט פירות;

איך פיהל זיך כמעט װי אַ מאַנספּערשױן;
און דאָס װײב מײנס װערט מעוברת.

און אומעטום איז איבערפלוס,
נישטאָ מעהר קײן לײד און קײן צרה;
מײן אױבער־חכם קאָנפוזיאוס *)
קריגט גאָר געדאַנקען — און קלאָרע.

דאָס ראַזװאַנע ברױט פון דעם סאָלדאַט
װערט לעקעך, — און אױס מיט די לײדען!
און אַלע פּאַרכעס אין גאַנצען שטאַט
שפּאַצירען אין סאַמעט און זײדען.

די מאַנדאַרינען געזעלשאַפט
מיט זײערע קאַליקעס־קעפּלעך,
געפינען װידער זײער יוגענדקראַפט
און שאָקלען מיט די צעפּלעך.

דער גרױסער בית־המקדש *), דער הײליגער אָרט
פון גלױבען איז פאַרטיג געװאָרדען;
די לעצטע יודען שמד'ען זיך דאָרט
נון קריגען דעם שלאַנגען־אָרדען.

---

*) קאָנפוציוס איז דער געזעצגעבער פון די כינעזער. הײנע שרײבט אָבער קאָנפוזיאוס מיט אַ זײן, מלשון „קאָנפוז" — פערדרעהט, פערמישט, משוגע. הײנע מײנט, נאַטירליך, דעם מיניסטער פון קעניג.

---

*) מײנען מײנט הײנע דער קעלנער דאָם, דעם גרױסען קלױסטער, װאָס מען בױט איהם און װערט קײנמאָל נישט פאַרטיג.

עס הערען אויף רעוואָלוציעס,
עס שרייען די פּריעסטע דיקאַ:
מיר ווילען נישט האָבען קאָנסטיטוציעס,
מיר ווילען די שמיץ, די נאַהייקע!

נאַטירליך, דאָקטוירים, וואָס כ'האַלט מיר אין שלאָס,
האָבען מיר ס'טרינקען פערבאָטען;
איך אָדער זיין מיר און טרינק מיר מיין כוס —
דעם פאָלק קען עס גאָר דאָך נישט שאָדטען.

און ווידער אַ גלאָז, און ווידער אַ גלאָז;
עס מאַכט מיך צופריעדען און פרעהליך!
מיין פאָלק, כאָטש אָראָבגעלאָזען די נאָז,
שרייט תמיד: עס לעבע דער מלך!

אַ מערקווירדיג ליד איז אויך דאָס דאָזיגע, וואָס היינע האָט געשריבען וועגען די קאָמוניסטען. צו זיין צייט, נאַטירליך, זענען געווען די קאָמונים־טען גאַנץ עפּעס אַנדערש ווי היינט. די גאַנצע רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג איז אויסגעגאַנגען פון זייער מחנה. אַ בילד פון דעם גאַנצען גיט אונז דאָס ליד.

די וואַנדער־ראַטען

פאַרהאַן צוויי סאָרטען ראַטען:
די הונגעריגע און זאַטע;
די זאַטע בלייבען זיך זאַט צו הויז
די הונגעריגע אָבער וואַנדערען אויס

זיי וואַנדערען טויזענדער מיילען,
אין איין יאָגען זיך און איילען;

זיי געהען אַרויף, זיי געהען אַראָב.
עס האַלט זיי קיין ווינד און קיין וועטער נישט אָב.

זיי קריכען אין וואַסער, אין פלאַמען,
זיי שווימען איבער די ים'ען;
עס דערטרינקט נישט איינער און ברעכט דאָס געניק —
די אַנדערע קוקען נישט קיינמאָל צוריק

עס האָבען די דאָזיגע כליסטקעס
גאָר מורא'דיגע פיסקעס;
געשווירען די קעפּ אַלע עגאַל,
גאַנץ ראַטען-גאָל, גאַנץ ראַדיקאַל.

די ראַדיקאַלע ראַטע
איז גאָט ביי זיי נאָר בלאָטע;
די קינדער נישט טויפען, נישט מל'ע זיין,
און ווייבער זענען „מיין און דיין".

דער דאָזיגער ראַטען-הויפען
וויל גאָר פרעסען און זויפען,
און קלערט נישט, ווען ער זויפט און פרעסט,
אַז אונזער נשמה איז אייביג און פעסט.

די דאָזיגע ווילדע ראַטען
קענען נישט מאַמע, נישט טאַטען;
זיי האָבען נישט אייגענס, זיי האָבען נישט געלד
און ווילען פון נייעם צוטיילען די וועלט.

די וואַנדער-ראַטען, אוי וועה אונז!
שוין געבען זיי באַלד אַ דרעה אונז.

זיי קומען שוין אָן, איך הער זיי שוין,
עס קומען אפשר צעהנטויזענד פּאַרשוין.

אוי וועה אונז! מיר זענען פערלוירען,
זיי זענען שוין פאַר די טוירען!
דער פּאָליצמייסטער, דער מאַגיסטראַט
פערלירען די קעפּ און ווייסען נישט ראַט,

דאָס פּאָלק כאַפּט רעוואָלווערען,
די גלאָקען לאָזען זיך הערען;
אין גרויס סכנה אָרום און אָרום
איז אונזער הויפּט־שוץ — דאָס אייגענטום.

נישט קלויסטער־גלאָקען, נישט גלחי׳שע תפילות
נישט מאַניפעסטען פאַר נאַרישע קהלות
און פּושקעס נישט, נישט מעסער־שינדער
העלפען אייך היינט, איהר ליעבער קינדער.

היינט העלפען אייך נישט פלפולים און פשט׳לעך
און וויצלעך און שטיקלעך, כאָטש נאָך אַזוי געטלעך;
מען כאַפּט נישט ראַטען מיט כלומר־וויצלעך
זיי שפּרינגען אַריבער איבער די פּיצלעך.

עס וויל דער מאָגען, דער שרעקליך מגושם
נאָר פליש־תירוצים מיט קניידלעך־פּירושים;
אַ ביאור אַ גוטען פון רינדער־בראַטען
צוזאַמען מיט גוטען קאָלבאַס־ציטאַטען.

אַ שטילענקער פיש, מיט בולבעס נייע,
שמעקט אַט דער דאָזיגער גאַנצער חבריא
בעסער אַסך פון מיראַבאָ
און אַלע דרשנים זינט ציצעראָ.

אַז מען לייענט די דאָזיגע זאַכען, גלויבט זיך גאָרנישט, אַז מיר האָבען דאָ צו טהון מיט אַ דיכטער, וואָס האָט דאָס אַלעס געשריבען מיט אַזוי פיעל יאָהרען צוריק.

גאָט פון רחמים

(פּאַראָדיע)

דראַמאַ אין דריי אַקטען

פערזאָנען:

יענקיל שאַפּשאָוויטש II, נישט קיין „פּעטער", נאָר א יוד א גרויס-ער סוחר, וועלכער וויל פיהרען אנ'אריסטאָקראַטיש הויז.

שרה II, זיין ווייב.

נישט רבקה'לע, זייער טאָכטער, נאָר **ראובנ'דעל**, זייער זוהן, א שלאָק, וועלכען עס ציהט ווי מיט צוואַנגען דוקא צו די בטלנים און די בחורים אין בית-המדרש אריין און ער מאַכט קאַליע דערמיט דעם טאַטען די גאַנצע „אַריסטאָקראַטעניש".

זלמן, איטשע, פיטשע, ריטשע, מנחם, } בחורים, בטלנים אין בית-המדרש.

אליה אליהוויטש II, א פאַקטאָר, א הויז-מענש ביי יענקיל שאַפּשאָוויטש, קלוג און געריבען ווי א פערדס-גנב.

נישט קיין ספר-תורה, נאָר **אַ באָנע**, א שטומע ראָלע.

ערשטער אַקט

ש ר ה. ר א ו ב נ ׳ ד ע ל

שרה: וואָס געהסטו אַרום שוין ווידער אַזוי פערקרימט און פערהויקערט און פערבטל׳נט? דו האָסט אויפ׳ן פּנים לויטער מערידען־קנייטשען און אַ נאָז ווי פון לויטער רש״י־כתב! דו זעהסט אויס ווי אַ למד־וואָווניק! וואָס זוכסטו דו דאָרט?

ראובנ׳דעל: איך נעהם מיין תפילין־בייטעלע, דעם טלית־קטן, דעם הק לישראל, דעם סידור, די גמרא, דעם יסוד ושורש העבודה, דעם קל״ח פּתחי חכמה, דעם מסלת ישרים, דעם לב עברי און געה אין בית־המדרש אַריין, מאַמעשי.

שרה: (דערשראָקען). אַ בראָך איז מיר געשעהן! ווען דער טאַטע וועט דאָס זעהען, וועט ער אין דער מינוט קריגען די פּאָפּלעקסיע! ער וועט שרייען און מאַכען געוואַלדען און וועט דיך מכבד זיין ווי אַנגר־מעלט. זעה, מיין קינד, וואָס דער טאַטעשי האָט שוין אַלץ געטהון פאַר דיינעטוועגען! ער האָט געהערט די עצה פון אליה אליהוויטש און האָט פאַר דיינעטוועגען עקסטראַ געלאָזט אויסשרייבען אַ באָנע, אַ יונג, שעהן און רייצענד מיידעל; אפשר וועט גאָט געבען און דאָס דאָזיגע מיידעל וועט זיין פאַר דיר אַ גוטע קמיע, דיך אוועקצושלע־פען פון בטלנות און דיך צוצוציהען צום לעבען, אום דיר צו ווייזען, ווי מען דאַרף אַ לעב געבען, אַזוי ווי דער טאַטע וויל. אַ באָנע, מיין זוהן, איז ווי להבדיל אַ ספר־תורה אין שטוב. מען מוז וויסען ווי אומצוגעהן מיט איהר. באַלד וועלען קומען צו דיר גבירישע קינדער לכבוד דער באָנע; מיט זיי זאָלסטו דיך חבר׳ן, זוהנעניו. אויך וועלען מיר דיר באַלד מאַכען אַ נייעם לאָון־טעניס־קאָסטיום...

און קע־קאָק וועסטו באַלד לערנען טאַנצען . . . שאַ, דער טאַטעשי געהט! למען־השם, זיי נאָר נישט פערקנייטשט! ווייז אַרויס, אַז דו ווילסט און קענסט אַ לעב געבען!

יענקיל (קומט. ראובנ׳דעל וואַרפט גיך אַוועק דעם תפילין־בייטעל דעם סידור און כאַפּט אַראָב פון קאָפּ די יאַרמולקע. ער בלייבט פערצי־טערט שטעהן פאַר׳ן פאָטער. יענקיל צו איהם): קום נאָר אַהער צום טאַטעשי. האָב נישט קיין מורא. איך וועל דיר קיין שלעכטס נישט טהון. (נעהמט איהם אָן ביי דער האַנד). דער טאַטעשי האָט דיך זעהר ליעב. דער טאַטעשי האָט געלאָזט עקסטראַ פאַר דיר אַ באָנע ברענגען בלוט און מילך, זאָג איך דיר, קאָסט אַ סך געלד, זאָג איך דיר, פאַר דיר, מיין קינד, פאַר דיר!

ראובנ׳דעל: (שווייגט. פויזע).

יענקיל: ביי דיר אין דיין צימער וועט זי זיין, אַלעמאָל נאָהנט נעבען דיר, אין דיין שלאָף־חדר וועל איך איהר געבען אַ געלעגער, זי זאָל דיך אָבהיטען פון בייזע בטלנישע געדאַנקען. ביסלעכווייז וועט זי דיך מאַכען פאַר אַ לייט. אָנפאַנגס אַ גלעט און דערנאָך אַלץ ווייטער און ווייטער, ביז פון דיין בטלנות וועט נישט איבערבלייבען קיין שריד ופליט. אַזוי זאָגט אליה אַליהוּוויטש. דען דו מוזט וויסען: אַ מיידעל אין שטוב אין להבדיל ווי אַ ספר־תורה אין אַ דראַמאַ... דאָס העמדעל אויף איהר איז אַ פּרוכת, דאָס לייב איז פּשוט ווי אַ פּאַרמעט, די יד איז צום קושען, דער קאָפּ איז אַ כתר־תורה. און היינט וועט זיין דער חינוך . . .

ראובנ׳דעל: (ווי פעריחלומט, שעפּטשעט מיט די ליפּען קוים וואָס מען הערט): אוי, אונטען דער בית־מדרש! . . . דער ארון־קודש אונטען! . . . און הוצאה און הכנסה . . . און הגבהה און גלילה...

יענקיל: (טופּעט מיט׳ן פוס): דאָ איז דיין אָרט, יונגאַטש! דאָ וועס־טו האָבען הוצאה און הכנסה. דאָ וועסטו האָבען הגבהה און גלילה . . .

אליה אליהוויטש: (בעוויייזט זיך אויף דער שוועל): לאָמיר גען!

יענקיל: מיר געהען ברענגען דאָס פריילין! (ביידע אָב).

מנחם: (דער בטלן, ווערט זיכטבאַר. ראובנידעל שטרעקט אויס די הענד צו איהם. עס ציהט איהם און ציהט איהם. ער געהט אויס נאָך איהם. דער פאָרהאַנג פאַלט לאַנגזאַם).

צווייטער אַקט

אין בית־מדרש. בחורים, בטלנים א. א. וו.

זלמן: צייט צו מאַכען נאַכט. אראַבדרעהען דעם לאָמפּ און שלאָפען. (מען דרעהט אַראָב לאָמפּ און עס ווערט האַלב־טונקעל. שטימונג צו־ליעב די בחורים־רעמיניסצענצען).

איטשע: מען זאָגט, אַז נאַפּאָליאָן האָט געזאָגט, אַז „ווען עס בייסט, דער זאָל זיך קראַצען".

פּיטשע: מען זאָגט, אַז ראָטשילד עליו־השלום האָט געזאָגט, אַז „ווען מען לעגט זיך מיט הינד, שטעהט מען אויף מיט פליי".

ריטשע: איך געדענק ביי אונז אין דאָרף: איך בין נאָך געווען גאָר אַ קליין יונגעלע. אויף אַ באַנק, אַ האַרטער, בין איך געלעגען — ווי איצט, אין די לעבער פון די ווענד זענען ארומגעקראָכען עפּעס אַזעלכע לעבעדיגע בעשעפענישען — ווי איצט. איינס איז געקראָכ־ען פון דער וואַנד אויף די באַנק אַרויף. און פון דער באַנק צום טאַטען, און פון טאַטען צו מיר — ווי איצט. פּלוצלינג, ווינטער איז עס געווען . . .

זלמן: ווען איך וואָלט האָבען געלד, וואָלט איך אַוועק אין די לאָמזער ישיבה.

מנחם: יאָ אָי, אַוועק. ווען ראובנ'דעל וואָלט וועלען, וואָלטען מיר אַלע געקענט אַוועק. מיר ביידע, איך און דו, וואָלטען אַוועק מיט איהם צוזאַמען. זיין טאַטענס געלד וואָלט קלעקען פאַר אונז אַלעמען.

זלמן: דער טאַטע זיינער וואָלט דערפון קריגען אַ פּאַפּלעקסיע.

ראובנ׳דעל: (שטעקט אַריין דעם קאָפּ פּאָרזיכטיג דורך דער טהיר). שטיל, רעדט נאָר שטיל! אַלע שלאָפען אין דער היים און איך האָב מיך אַרויסגע׳גנב׳ט און בין געקומען אַהער. וואו איז מנחם? צו איהם האָט עס מיך — געצויגען! . . . איך האָב מיך אַרויסגע׳גנב׳ט פון בעט, אַז דער טאַטעשי זאָל נישט הערען. איך האָב מורא, ער זאָל מיך נישט שלאָגען. ווען דער טאַטע וואָלט מיך כאַפּען דאָ אין בית־מדרש ביי אייך, וואָלט ער מיך לאָזען טויט אויפ׳ן אָרט.

מנחם (שעפּטשעט): קום ראובנ׳דעל, דאָ איז אַזוי וואַרם... עס שמעקט די לופט, קום!

ראובנ׳דעל: שווייג, שווייג, אַרך האָב מורא. ער האָט דעם שליסעל געהאַט באַהאַלטען אונטער דעם קאָפּ־קישען פון דער באַנע. כדי איך זאָל מוזען אַנקומען צו איהר. און דאָ האָב איך מיך אַראָבגע׳גנב׳ט פון מיין בעט אַ נאַקעטער, איך בין צוגעגאַנגען צו איהר אויף די שפּיץ־נעגעל. זי איז געלעגען און איז געווען האַלב אָבגעדעקט. מצוה לכסות!... איך האָב מיך אָבער אַרויסגעדרעהט פונ׳ם שטנ׳ס הענד. איך האָב אַרונטערגעשטעקט, לייכט און קוים וואָס עס האָט זיך גערירט, מיין האַנד אונטער איהר קאָפּ און האָב אַרויסגע׳גנב׳ט דעם שליסעל. צו וואָס אין אַלדי שווארצע יאָהר טויגען מיר באַנעס? — עס האָט מיך געצויגען צו דיר!... דאָס איז דאָך אַ שטאָף צו אַ טראַגעדיע!

מנחם: ס׳איז דיר קאַלט, ראובנ׳דעל! טוליע דיך־צו צו מיר... גוט טו־ליע דיך איין אין מיר . . . לאָמיר זיך אַוועקלעגען דאָ אויף דער באַנק. גראַף מאַלטקע און איילענבורג האָבען זיך אויך אַזוי אַוועק־געלעגט. אָט אַזוי. קנייטש־איין דעם שטערען בעסער, פערקרים דעם הויקער מעהר. פערבייג דעם נאַקען טיעפער. אוי ווי זים, אוי ווי זים! ווי דאָס גראָז אויף דער לאַנקע אין אַ דראַמאַ... טוליע איין דיין נאָז אין מיין הויקער. איך נעהם דיך אַרום מיט מיינע פּאות — מיינע געקרייזעלטע פּאות. עס איז אַזוי קיהל, ווי עס וואָלט

רינגען וואסער צווישען אונז — ווי אין א דראמא. איך וויל דיך ווי א כלה־מיידעל ארומנעהמען. ווילסטו ? — ווילסטו ? —

ראובנ׳דעל: יאָ, יאָ...

מנחם: דו וועסט זיין מיין כלה: אלעמאל וועט זיין ביי אונז פרייטאג־צו־נאכטס. ווילסטו, ראובנ׳דעל, ווילסטו ? —

מנחם: מיר וועלען שלאָפען אין איין בעט... גאַנצע נעכט, גאַנצע נעכט... דער טאַטע וועט קיינמאל נישט קומען, מיר וועלען זיין ווייט פון איהם. ווילסטו לויפען מיט מיר ווייט, ווייט ? יאָ, יאָ. קום וועלען מיר לויפען, אין א ווייטע ישיבה אריין, קיין לידא וועלען מיר לויפען. (ער כאַפּט איהם אַרום, און וואַליי — ביידע לויפען, זיי ווערען פערשוואונדען — ווי אין אַ דראַמאַ. אַ פּירכטערליך קול הערט זיך פלוצלינג — ווי אין אַ דראַמאַ. עס בעווייזט זיך יענקיל מיט אַ צעשויבערטען קאָפּ און מיט ווילדע אויגען, אָנגעטאָן אין אַ שלאָפראָק און מיט אַ ברענענדיג ליכט אין דער האַנד, להבדיל ווי אין אַ טעאַטער־שטיק).

יענקיל: ראובנ׳דעל, ראובנ׳דעל, וואו ביזט דו ? — (פּויזע ווי אין אַ טעאַטער־שטיק). ראובנ׳דעל, ראובנ׳דעל איז דאָ ? (קיינער ענטפערט נישט ווי אין אַ דראַמאַ). ראובנ׳דעל ! וואו איז ער ?

בטלנים: וואָס... מיר ווייסען נישט !

יענקיל: איהר ווייסט נישט־ (ער לויפט אַרויס ווי אַ משוגענער. ער קומט אַריין אַ מינוט שפּעטער און שלעפּט פאַר די קודלעס זיין ווייב שרה. די פּאָזע פון אַ גרויסער טראַגעדיע). דיין זוהן וואו איז ? דיין זוהן ?

(אַלע אַרום ציטערען, חוץ דער פאַרהאַנג. דער פאַרהאַנג פאַלט רוהיג).

דריטער אַקט

ביי יענקיל שאַפּשאָוויטש

שרה: יענקיל, וואָס טהוט זיך מיט דיר, יענקיל? זיצט אַ מענש שוין זינט דריי שעה ווי אַ משוגענער און ריהרט זיך נישט פון אָרט, האַלט מיט פערגלאָצטע אויגען די באָנע אין האַנד און טהוט מיט איהר גאָרנישט, נאָר קלערט און קלערט אריין אין איהר, ווי זי וואָלט זיין פּלוצלינג איבער נאַכט חס־ושלום פּסול געוואָרען... וואָס איז דאָ צו קלערען? געה; זוך, רודער-אויף אַ וועלט און דו וועסט איהם מיט גאָטס הילף צוריקבערענגען! זיצט ער אָבער דאָ אין זוהנס חדר ווי אַ משוגענער און האַלט די באָנע ביי דער גאָמבע און מור־מעלט און מורמעלט... (די זון הויבט אָן אויפצוגעהן פּאַרטאָג, ווי להבדיל ביי איבסענען).

יענקיל: קומט אַרויס פון זוהנס חדר, לאַנגזאַם, געבראָכען, ווי ביי פּזשי־בישעווסקיין אָהן הוט און קאַפּאָטע און די האָר צעשויבערט, ווי ביי פּזשיבישעווסקיין און קוקט ווילד מיט די אויגען, ווי ביי פּזשיבי־שעווסקיין. לאַנגזאַם, וואָרט פאַר וואָרט). איך וועל געהן, דו וועסט געהן, די גאַנצע וועלט וועט געהן אין בית-מדרש אריין, אַלע וועלען איצט געהן אין בית-מדרש אריין! מיר האָבען גאָרנישט מעהר צו זוכען אויף דער ליכטיגער, לאַכעדיגער וועלט. גאָט האָט נישט גע־וואָלט... גאָט האָט נישט געוואָלט... מיר איז אַלץ איינס... די נשמה דעם טייוועל אָבגעגעבען... גאָט האָט נישט געוואָלט, גאָט האָט נישט געוואָלט!... געשאַפט איהם אַ מיידעל, אַ באָנע נאָך אַ בתולה, אומ־זיסט געוועזען דער קרבן! גאָט וויל נישט! — אויס נגידישקייט, אויס אריסטאָקראַטישע צוקונפט, אויס הויז, אויס ווייב, אויס זוהן,

אוים וועלט, אוים געלד, אוים דראַמאַ — אין בית־מדרש אַריין אַלע! זאָל שוין איצט אַלץ איינגעזונקען ווערען — אין בית־מדרש אַריין! (שרה לויפט אַרויס זוכען. פּויזע).

יענקיל: סיי ווי סיי דער טייוועל גענומען... אוים זוהן, אוים באָנע... גאָט וויל נישט . . . (אליה אליהוויטש בעווייזט זיך). ווי געפעלט דיר איצט די מעשה, פיינער מענש? ער איז אַוועק צו יענע דאָרט, ער איז אין אַ „בית־מדרש׳ל" אַריין... אוים מויד, אוים זוהן... די באָנע איז פּסול געוואָרען.

אליה: נישט אַנדערש ווי איהר זענט משוגע לעוואָרען, ר׳ יוד, ווי אין אַנ׳אמת׳גרויסער טראַגעדיע!

יענקיל: מיין זוהן איז אַוועק אין אַ „בית־מדרש׳ל" אַריין!... הער, אליה, נעהם דיר דיין באָנע, איך דאַרף זי שוין אויף כפּרות. (אַ לאַנגע פּויזע). דו גרויסער גאָט, גאָט פון רחמים! האָסטו געוואָלט שטראָפען, האָסטו מיך געקאָנט שטראָפען; האָסט געקאָנט מאַכען, אַז איך זאָל ווערען בלינד און טויב און שטום, און עס זאָל מיך נישט אָננעהמען קיין חשק זעהענדיג אַ באָנע, אָבער פון מיין קינד וואָס האָסטו געוואָלט האָבען, פון מיין אָרים קינד? — יאָ, איך בין טאַקי יענקיל שאַפּשאָוויטש II, איך, עפּעס נישט אַזאַ פּויגעלדיגער אַריסטאָקראַט פון געבורט אָן; אמת, אַז אויבען האָב איך אַנ׳אַריסטאָקראַטיש הויז, און אונטען האָב איך אַ בית־מדרש; אָבער האַנדעלשאַפט איז נישט ברידערשאַפט; אידעאַל איז אידעאַל און עסק איז עסק — פאַר לייטען מוז מען האָבען אַ בית־מדרש, אָבער דאָ אויבען איז דער אידעאַל, דאָ אויבען איז אַ צימער פאַרהאַן, אין צימער שטעהט אַ בעט, אין בעט — אַ באָנע. און אונטען. אָבער אַ גאָט פון רחמים טאָר נישט פאַר די טאַטעס זינד לאָזען ליידען די קינדער. צו דיר, אליה, בין איך געהאַט געקומען און האָב זיך דיר אויף אַלץ מתורה געווען און האָב דיר געזאָגט, אַז איך האָב פון פאַרצייטענס אַ בית־מדרש און איך האָב

מורא פאַר מיין זוהן, אַז עס זאָל איהם נישט אָהין ציהען, בלוט בלייבט בלוט, און דו האָסט מיר די עצה געגעבען, צו שאַפען פאַר איהם אַ באַנע אין שטוב אריין, אַ סגולה, אַ קמיע, צו טראָגען אויפ'ן האַלז און אויפ'ן לייב, נעבען איהם, הארט נעבען זיין בע־טעל, צוזאַמען מיט זיין בעטעל,ביידע צוזאַמען, — איצט איז אַלעס אוים! וואו איז, פרעג איך, גאָט פון רחמים?

אליה: נישט־קשה, ר' יענקיל. ער וועט נאָך צוריק־קומען און וועט מיט גאָט'ס הילף ווערען אַ לייט נאָך: ער וועט הולטייען, און הולטייען אויף טיש און אויף בענק, מיט מיידלעך און מיט ווייבלעך און גלאַט מיט באַנעס, און איהר וועט פון איהם נאָך האָבען נחת אם ירצה השם!

יענקיל: גאָט פון רחמים, אָדער ביזטו אַ גאָט אָדער ביזטו איבער־הויפט נישט! טהו אַ נס און שיק מיר איהם צוריק אונשולדיג ווי ער איז געוועזען, איידער ער האָט טועם געוועזען דעם טעם פון אַ ישיבה. אַז נישט ביזטו קיין גאָט נישט!

שרה: (קומט אַן און פיהרט אַריין ראובנ'דעלען).

יענקיל: (דערזעהט איהם, קוקט איהם לאַנג אָן, נעהמט איהם אָן ווייד ביי דער וואַנד און קוקט איהם שאַרף אין די אויגען אַריין), זאָג, האָסטו שוין טועם געוועזען פון דער ישיבה אָדער נישט? דעם אמת זאָג מיר, איך וועל דיך נישט שלאָגען, דעם גאַנצען אמת. (קוקט איהם אַלעמאָל פעסטער אָן, ראובנ'דעל ענטפערט נישט, יענקיל שרייט פלוצלינג אַרויס מיט אַניאַונטענשליך קול). אַלעס איז פער־לוירען. ער קאָן נישט לייקענען. ער איז שוין איבער די שוועל פון אַ ישיבה געוועזען. טמא, טמא, טמא, ער האָט זיך פערפליישיגט! די קליפה פון דער ישיבה האָט איהם שוין גענומען! נישטאָ קיין גאָט פון רחמים! — געה, ברעך הענד און פיס אין די ישיבה אריין! איך אַליין, מיט מיינע אייגענע הענד, שטופּ דיך איצט אַרויס אין די ישיבה אריין, געה! (כאַפּט ראובנ'דלען פאַר די אויערען און

שלעפּט איהם צו די בטלנים אין די ישיבה אַריין). געה, ווער אַ בטלן אין אַלדי שווארצע יאָהר! (אַלע וויינען אויפין קול. יענקיל דרעהט זיך אויס צוריק און כאַפּט די באָנע פאַר די צעפּ).

שרה: געוואַלד, ער איז משוגע געוואָרען!

יענקיל: (וואַרפט די באָנע אליהין אין קאָפּ אַריין). נאַ זי דיר צוריק! **זי איז אונבעריהרט ווי געוועזן! נאַ דיר די מויד, איך דאַרף זי שוין נישט מעהר!** (די טראַגעדיע ווערט דאַדורך געוואַלדיג גרויס און דער פאָרהאַנג פאַלט לאַנגזאַם).

רשימה פון אַבאָנענטן אויף דוד פרישמאַנס ווערק אין העברעאיש

עקשטיין שלמה
קאזלאווסקי בנימין
בערגער מאיר
כ׳ץ משה
פושקאַרט ט.
ליכטינגער אהרן
בענבאסאט יוסף
בערעביטשעז א. ז.
פעדערמאן ישעיה
שילדקרויט מ.
קאַסאָווסקי אַלבערטאָ
טאבאכאָוויטש ב.
קראַסער לואיס
שיפמאַנאָוויץ זעליג
גערמאַן ירחמיאל
בית ספר „יבנה״
קאָרבמאַן אברהם
שוסטער משה
גרינבערג אברהם
מאָרגענשטערן משה

טארטאק פרומע
פישלעדער ישראל
קאָוואלסקי בנימין
גיטלין רחל
קוטשער שלמה
יידישע שול אין מעקסיקע
סוקאצקי יצחק
נודעלמאַן ברוך
שאפּיראָ שמעון
שאפּיראָ אליעזר
קראַכמאַלניק פּסח
בראַכפעלד יעקב
מארקאָוויץ בערל
בלאט יצחק
קאָלער אברהם
כיניטש אליהו
פאָרטנאָי צ.
זימאַן מרדכי
ריזענפעלד י.
(מאָנטעריי)

אינהאַלט

תיקון ליל שבועות	זייט 5
דער כהן	״ 15
קידוש לבנה	״ 25
נאָר איין שבת	״ 31
תתחדש	״ 39
ליכט	״ 48
רב מאיר בעל הנס׳ פושקע	״ 53
מצוה	״ 62
ער איז נפטר געוואָרען	״ 78
צוויי	״ 88
דות	״ 93
פורים־שפּיעל	״ 100
א הוהן מיט א האָהן	״ 105
הבל הבלים	״ 110
המן	״ 115
חמץ	״ 120
כ׳ סיון — כ׳ סיון	״ 125
והגדת לבנך...	״ 130
דער טאָג פון געדענקען	״ 136
אנוסים	״ 140

פּאָעמעס און לידער

I

אופיר	״ 149
משיח	״ 179
די שלימזלען	״ 184
פאר משיחן	״ 188

II

שעפּפונגס־לידער	״ 193
מיין פזמון	״ 197
מיין ליד	״ 200

III

היינעס פּאָליטישע לידער	״ 205
באָם פון נקמה (פּאַראָדיע)	״ 219